

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXV

Beograd

No. 2/2013

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

Žaklina SPALEVIĆ, Željko BJELAJAC i Duško DIMITRIJEVIĆ,
Trgovina oružjem kao globalni međunarodni problem

Pero PETROVIĆ i Željko JOVIĆ, Uticaj globalne
ekonomske krize na međunarodne finansijske institucije:
potreba njihovog reformisanja

Ljiljana FIJAT, Problematika pranja novca – odgovornost
finansijskih institucija

Dragoljub TODIĆ, Mesto i uloga životne sredine
u spoljnoj politici Republike Srbije

Aleksandar JAZIĆ, Uspon i pad levičarskog terorizma

PRIKAZI KNJIGA

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

MEĐUNARODNI PROBLEMI
INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXIII   Beograd   No. 4/2011

IZ SADRŽAJA
RASPRAVE I ČLANCI

Alexander LUKIN, China's New Foreign Policy Strategy and Russia's Concerns

Srdan MARINOVIĆ, Isidora LUKOMIĆ i Aleksandar ŽIVKOVIĆ, Strane direktne investicije u bankarstvu Republike Srbije: istraživanje motiva

Dragan JOVAŠEVIĆ, Međunarodno krivično pravosuđe – između prava, pravde, pomiraja i pravog mira

Zeljko D. BIELAJAC, Dragan OŠIĆ i Milovan SPASOVIĆ, Ekološka politika EU i njen krivično-pravni okvir

PRIKAZI KNJIGA

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

UDK 327   ISSN 0543-3657

MEĐUNARODNA POLITIKA

OSNOVANA JUNA 1950.   BEOGRAD
GOD. LXII, BR. 144,   OKTOBAR-DECEMBAR 2011.

U FOKUSU
Đurko Lovrenčić
EVROKRIZA I BUDUĆNOST EVROPSKE UNIJE

Geran Nikšić
KORUPCIJA, PROMENA GLOBALNE POZICIJE SRBIJE U POSLEDNJOJ DEцени

Marko Nikšić, Mina Zinović
KULturna i INfORMATIvNA DIPLOMATIJA: POKLED IZ SRPSKE PERSPEKTIVE

Srdan Pečarić
ISTRAŽIVANJA JAVNOG MNJENJA PREMA EVROPSKOJ UNIJI U SRBIJI

ANALIZE

Dajin Pavlović
DOKTRINE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Jana Vigi, Pero Petrović
IMPLEMENTACIJA I KONSOLIDACIJA TRADE POINT PROGRAMA UNCTAD

Srdan Šarić
ADMINISTRATIVNI PROBLEMI IMPLEMENTACIJE POREZA NA DOBITU UČEŠNOST U FEDERALNOJ UJEDINJENIM DRŽAVAMA

Jovana Ladić, Srdan Kirić
UNITARNA ORGANIZACIJA SAVREMENE EVROPSKE DIPLOMATIJE

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Founded in June 1950

THE REVIEW OF INTERNATIONAL AFFAIRS

UDK 327   ISSN 0486-6096
BELGRADE, VOL. LXII, No. 144, OCTOBER - DECEMBER 2011

Bettina Heller   FAVORING RETRIBUTION? A STUDY ON THE FACTORS INFLUENCING THE CHOICE OF THE TRANSITIONAL JUSTICE APPROACH IN THE AFTERMATH OF THE GENOCIDE IN RWANDA 1994-1996

Kosta Sanić   TERRORISM FINANCING AND OFFICIAL FINANCIAL INSTITUTIONS

Duško Dimitrijević   INTERNATIONAL LAW REGULATION OF TERRITORIAL DISPUTE IN THE EAST CHINA SEA BETWEEN JAPAN AND CHINA

Zoran Pavlović, Zeljko D. Bjelogrić, Zlatina Spasojević   ENERGY SECURITY AS A BASIS FOR AFFIRMATION OF ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Mina Zinović, Milica Marković, Milan Počuča   NUCLEAR AND BIOTERRORISM IMPLICATION ON ENVIRONMENT

Gordana Bekić Pješković   UNITED STATES IDEOLOGICAL LEGACY IN THE FLAT WORLD

Mirodrag Labović   SOCIAL DIMENSIONS OF THE THEORETICAL NEW TYPES OF ORGANIZED CRIME

DOCUMENTS

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

ЕВРОПСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Institut za međunarodnu politiku i privredu

37-38/11   UDK 34   ISSN 1451-3188

ЗАКОНОДАВСТВО НА СНАЗИ

Ошта питања
Законодавство
Институције

Економија, конкуренција, потражња

Финансије
Пољопривреда

Наука, технологија, култура

Заштита животне средине, здравство

Слобна политика, безбедност

Судска пракса
Новости
ПРИЛОЗИ

Београд, 2011.

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 65, (2013), br. 2, pp. 133–288

IZDAVAČKI SAVET / EDITORIAL COUNCIL

- Predrag BJELIĆ, University of Belgrade, Faculty of Economics, Belgrade
Dražen DERADO, University of Split, Faculty of Economics, Split
Robert HAYDEN, Center for Russian and East European Studies, Pittsburgh
Irena KIKERKOVA, The Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Economics, Skopje
Sandro KNEZOVIĆ, Institute for International Relations, Zagreb
Jelena KOZOMARA, University of Belgrade, Faculty of Economics, Belgrade
Natalia Vladimirovna KULIKOVA, Russian Academy of Sciences, Institute of Economy, Moscow
Alexander LUKIN, Moscow State Institute of International Relations, Moscow
Brano MILJUŠ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragana MITROVIĆ, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade
Jasmina OSMANKOVIĆ, University of Sarajevo, School of Economics and Business, Sarajevo
Dragan PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Gordana ILIĆ POPOV, University of Belgrade, Faculty of Law, Belgrade
Predrag SIMIĆ, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade
Charan WADHVA, Centre for Policy Research, New Delhi

UREĐIVAČKI ODBOR / EDITORIAL BOARD

- Vladimir BILANDŽIĆ, OSCE Mission to Serbia, Belgrade
Duško DIMITRIJEVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Dragan ĐUKANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Miša ĐURKOVIĆ, Institute of European Studies, Belgrade
Demetrius Andreas FLOUDAS, Hughes Hall College, Cambridge
Srđan KORAĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Slobodan MILAČIĆ, University of Law, Political Sciences and Economy, Bordeaux
Žaklina NOVIČIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Pero PETROVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Nevenka JEFTIĆ ŠARČEVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Edita STOJIĆ-KARANOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
Biljana VANKOVSKA, Faculty of Philosophy, Institute of Defence, Skopje
Vid VUKASOVIĆ, Institute of International Politics and Economics, Belgrade

POČASNI UREDNIK / HONORARY EDITOR

Brana MARKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR IN CHIEF

Miroslav ANTEVSKI

ZAMENIK UREDNIKA / DEPUTY EDITOR

Pero PETROVIĆ

INTERNATIONAL PROBLEMS

Izdavač

**Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25**

Uređivački odbor: tel. (011) 3373633 ili (011) 3373824,
E-mail: snezanaz@diplomacy.bg.ac.rs

Za izdavača

Duško Dimitrijević
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Miroslav Antevski

Sekretarica

Snežana Zečević

Prevodilac

Aleksandra Janošević

Tehnički urednik

Snežana Vojković

Kompjuterska obrada

Snežana Vojković

Štampa

„Želnid” – Nemanjina 6, Beograd

Tiraž 300 primeraka

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komerčijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXV

BEOGRAD

BROJ 2/2013

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

<i>Žaklina SPALEVIĆ, Željko BJELAJAC i Duško DIMITRIJEVIĆ,</i> Trgovina oružjem kao globalni međunarodni problem	139
<i>Pero PETROVIĆ i Željko JOVIĆ,</i> Uticaj globalne ekonomske krize na međunarodne finansijske institucije: potreba njihovog reformisanja	160
<i>Ljiljana FIJAT,</i> Problematika pranja novca – odgovornost finansijskih institucija	205
<i>Dragoljub TODIĆ,</i> Mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije	238
<i>Aleksandar JAZIĆ,</i> Uspon i pad levičarskog terorizma	269
PRIKAZI KNJIGA	271

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXV

BELGRADE

No. 2/2013

CONTENTS

ARTICLES

<i>Žaklina SPALEVIĆ, Željko BJELAJAC and Duško DIMITRIJEVIĆ,</i> Arms Trade as a Global International Problem	139
<i>Pero PETROVIĆ and Željko JOVIĆ,</i> Economic Crisis Impact in International Financial Institutions: the Necessity of their Reforms	160
<i>Ljiljana FIJAT,</i> Money Laundering Problem – Responsibility of the Financial Institutions	205
<i>Dragoljub TODIĆ,</i> The Place and Role of the Environment in the Foreign Policy of the Republic of Serbia	238
<i>Aleksandar JAZIĆ,</i> Rise and Fall of Left-Wing Terrorism	269
BOOK REVIEWS	271

*Žaklina SPALEVIĆ,
Željko BJELAJAC,
Duško DIMITRIJEVIĆ¹*

*UDK: 005.44:341.678
Bibliid 0025-8555, 65(2013)
Vol. LXV, br. 2, str. 139–159
Izvorni naučni rad
Maj 2013.
DOI: 10.2298/MEDJP1302139S*

TRGOVINA ORUŽJEM KAO GLOBALNI MEĐUNARODNI PROBLEM

APSTRAKT

Cilj ovog rada je da ukaže na veliku društvenu opasnost koja proizilazi iz nekontrolisanog prometa naoružanja i vojne opreme. Veliki broj terorističkih napada u svetu pokazuje da nekontrolisana trgovina oružjem predstavlja sve veći problem za međunarodnu bezbednost. U težnji da se ono zaštiti, problem nekontrolisanog prometa naoružanja i vojne opreme, koji danas predstavlja veliki međunarodni posao, treba sagledati sa više aspekata. U tom cilju je, nakon pojmovnog određenja oružja, njegove proizvodnje i prodaje, prikazan jedan od načina na koji vodeće kompanije vojnoindustrijskog kompleksa obezbeđuju sebi tržište za prodaju naoružanja i vojne opreme i tako stvaraju uslove koji doprinose širenju svojih vojnih kompanija. S obzirom da su najveći svetski izvoznici naoružanja i vojne opreme Sjedinjene Američke Države, Rusija i Kina, dat je kraći istorijski prikaz njihove trgovine oružjem. U radu je potom, a imajući u vidu činjenicu da se količina naoružanja u svetu verovatno neće smanjivati, ukazano na neophodnost država da pronađu način putem kojeg će kontrolisati kretanje naoružanja u svetu kako ne bi dospelo u ruke terorista.

Ključne reči: Oružje, proizvodnja i prodaja, trgovina oružjem, kontrola trgovine oružjem.

---

¹ Žaklina Spalević, docent, Pravni fakultet Univerziteta Sinergija u Bijeljini, E-mail: zspalevic@sinergija.edu.ba; Željko Bjelajac, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija Novi Sad, E-mail: zeljkobjelajac067@gmail.com; Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs.

UVOD

Trgovina oružjem spada u tradicionalne forme klasičnog oblika kriminalnog biznisa organizovanog kriminala. Pored legalnog oblika trgovine oružjem postoji i ilegalna trgovina oružjem, posebno vatrenim kojim se snabdevaju paravojne formacije, terorističke organizacije i druge kriminalne organizacije. U praksi su poznata tri načina trgovine oružjem: legalna i otvorena trgovina sa drugim zemljama po utvrđenim pravilima i procedurama; tajna i nelegalna trgovina sa drugim državama preko treće države i tajno snabdevanje nedržavnih subjekata preko posrednika na crnom tržištu.

Trgovina oružjem se kao posao koji donosi izuzetno visoke profite ubrzano razvija nakon Drugog svetskog rata osnivanjem velikog broja fabrika za proizvodnju oružja i vojne opreme. Sjedinjene Američke Države su najveći svetski izvoznik naoružanja. S obzirom da su jedina zemlja koja se privredno razvijala tokom drugog svetskog rata, omogućeno im je da i posle rata postanu dominantna trgovinska sila u svetu. Period hladnog rata uslovio je nastavak dinamičnog razvoja vojnoindustrijskog kompleksa (subjekt koji proizvodi i izvozi oružje) te zemlje. U tom periodu, pokušaj Sovjetskog Saveza da drži korak sa Amerikom u vojnoj spremnosti i snazi, koštao ih je skoro polovinu bruto nacionalnog proizvoda. Izneti podatak je dovoljan pokazatelj ko je i zašto morao da izgubi tu neravnopravnu trku.

Mali broj većih uvoznika oružja iz Rusije – u osnovi Kina i Indija – i ograničenost ruskog investiranja u vojna istraživanja i razvoj (R&D) predstavljali su glavne smetnje konkurentnost Rusije u pogledu najsavršenijeg naoružanja krajem dvadesetog u osvit dvadeset prvog veka.² Međutim, na polju izvoza naoružanja usledio je brz oporavak Rusije. Ruska vojnoindustrijska reorganizacija dovela je do efikasnije upotrebe raspoloživih resursa za proizvodnju naoružanja, a što je potom dovelo do raspolaganja prioritetnijim i savršenijim oružjem za prodaju. Izneto je potvrđeno rusko-ukrajinskim sporazumom iz decembra 2001. godine, sklopljenim radi zajedničkih vojnih projekata i regulisanja međusobnih odnosa u izvozu naoružanja. Poslednjih deset godina Rusija je uložila stotine milijardi evra u razvoj najsavremenijeg naoružanja (radarski sistemi, raketni štiti, elektronska oprema, protivvazдушna odbrana, avijacija, oklopna vozila,..)³ Tokom 2012. formira se Agencija za naoružanje koja će rukovoditi korišćenjem novih tehnologija za pravljenje savremenog oružja i razvojem ruskog vojnoindustrijskog kompleksa.⁴

---

2 Anthony H. Cordesman, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1999, pp. 10–11.

3 "Russian arms export agency boasts orders worth \$17Bln"; Videti Internet: <http://www.mosnews.com>, datum pregleda /11/7/2012.

4 Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:366131-Rusija-formira-Agenciju-za-naoruzanje>, /14/ 8/2012.

U cilju ostvarivanja visokih profita, transnacionalne kompanije koje proizvode i prodaju oružje, zahvaljujući jakim lobijima, izazivaju vojne krize i na taj način realizaciju prodaju svojih proizvoda, te tako ostvaruju znatno veći profit od profita koji je moguće ostvariti u građanskim granama proizvodnje i trgovine. Upravo zbog činjenice da trgovina oružjem donosi vodećim ekonomskim silama sveta, odnosno njihovom vojnoindustrijskom kompleksu znatno veći profit od profita u građanskim granama proizvodnje i trgovine, ogromne količine novca se ulažu u razvoj vojne tehnologije i nabavku oružja.

Pored legalne trgovine oružjem, sve veći problem predstavlja njena nelegalna trgovina. Ona donosi mnogo veće profite iz razloga što se uglavnom vrši sa kupcima kojima međunarodna zajednica ne dozvoljava da oružje kupe na legalan način, te su oni spremni da plate i više od cene koje to oružje ima na legalnom tržištu, a što donosi ekstraprofit. Trgovina naoružanjem i vojnom opremom, bez obzira da li se vrši legalnim ili nelegalnim putem, predstavlja veliki problem iz razloga što terorističke organizacije lako dolaze do svih vrsta oružja koje kasnije upotrebljavaju za izvršenje svojih "ciljeva". Sve veći broj terorističkih napada u svetu pokazuje da taj nekontrolisani promet naoružanja i vojne opreme predstavlja sve veći problem za međunarodnu bezbednost.⁵

Upravo u cilju zaštite međunarodne bezbednosti, a imajući u vidu činjenicu da zemlje ne proizvode naoružanje isključivo za sopstvene potrebe i da to ne čuvaju kao tajnu, već da je prodaja oružja postala i veliki međunarodni posao, problemu proizvodnje i prodaje oružja se poslednjih godina pridaje sve veći značaj.

POJAM ORUŽJA I NJEGOVA PROIZVODNJA I PRODAJA

Radi što uspešnijeg sagledavanja i pristupa problemu proizvodnje i prodaje oružja, neophodno je pre svega odrediti pojam oružja. U cilju što boljeg određenja pojma oružja dato je puno definicija. Jedna od definicija definiše oružje kao sredstvo za uništavanje žive sile i materijalnih sredstava.⁶ Prema drugoj – oružje je predmet koji se može upotrebiti za povređivanje, onesposobljavanje ili ubijanje, uništavanje imovine i slično. Može se upotrebiti za napad ili odbranu i posledično za pretnju ili zaštitu.⁷ Imajući u vidu sve te definicije koje se bave određenjem pojma oružja, pod vatrenim oružjem se podrazumeva svako prenosivo oružje koje ima cev i koje ispaljuje, ili se može modifikovati da ispaljuje hitac.

5 Richard.F.Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations*, 1997–2004, Congressional research service, 2006.

6 Vladimir Milošević, *Naoružanje i oprema policije i vojske*, Prvi deo, Beograd, 1999, str. 53.

7 Internet: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_equipment/11/7/2012.

Pored naoružanja, vojna oprema obuhvata i druge predmete neophodne za opremanje vojske – vojnu uniformu, maske, šlemove, itd. Oružane snage nabavljaju od industrije izuzetno širok spektar proizvoda od kojih je većina proizvedena isključivo za vojne svrhe – blindirana vozila, borbeni avioni, ratni brodovi. Međutim, mnogo je veći broj proizvoda proizvedenih za vojsku, a koji se mogu koristiti i u civilne svrhe. Takođe, veliki je broj i proizvoda koji se koriste za potrebe vojske, a proizvedeni su za civilne svrhe. Takav je slučaj sa nekim transportnim sredstvima i opremom za komunikaciju i širokim spektrom proizvoda za opštu upotrebu – hrana, odeća, gorivo, itd. S druge strane, oprema koja je razvijena za vojne svrhe često sadrži tehnologiju razvijanu za civilne potrebe. Shodno iznetom, sam pojam naoružanja, a pre svega vojne opreme se može široko shvatiti.

Sama ta integracija civilnih i vojnih tehnologija, a posebno sve veća primena civilnih tehnologija u vojne svrhe je, s jedne strane prouzrokovana smanjenom tražnjom za oružjem i s tim u vezi smanjenjem vladinih izdataka za razvoj oružja, a s druge strane brzim razvojem civilnih tehnologija, posebno na polju elektronike.

Međutim, ono što razdvaja vojnu od civilne industrije je upotreba proizvoda i poseban odnos sa državnim vlastima. Značajan deo ustanova za proizvodnju oružja u zemljama koje su smatrane najvećim proizvođačem oružja tokom 20. veka, bio je u vlasništvu države i vođen je od strane vlade. Talas privatizacije koji je zahvatio vojnu industriju 90-ih godina prošlog veka, smanjio je broj državnih kompanija. Međutim, to ne znači da su vlade izgubile interes za ovaj deo privrede. Naprotiv, one uveliko finansiraju, regulišu i kontrolišu proizvodnju oružja u svojim državama. Iako često čine najveće kupce, one pružaju značajnu finansijsku i političku podršku prilikom plasmana oružja na strana tržišta. Veliki broj vlada podržava domaći razvoj i proizvodnju oružja kao deo spoljne, vojne i ekonomske politike, upravo iz razloga što se visok nivo domaće proizvodnje tumači kao značajan faktor autonomije u spoljnoj politici.⁸

Takođe, proizvodnja oružja doprinosi ekonomskoj autonomiji kroz povećani krajnji ekonomski rezultat, zaposlenost i tehnološke inovacije, dok podrška izvozu oružja može biti instrument spoljne, vojne i ekonomske politike.

SUKOBI NISKOG INTENZITETA U FUNKCIJI OBEZBEĐENJA TRŽIŠTA ZA PRODAJU NAORUŽANJA I VOJNE OPREME

Transnacionalne kompanije koje proizvode i prodaju oružje, zahvaljujući jakim lobijima, izazivaju vojne krize i na taj način vrše realizaciju svojih proizvoda, te na taj način ostvaruju znatno veći profit od profita koji je moguće ostvariti u

---

⁸ Darko Ponjović, „Međunarodna trgovina naoružanjem i vojnom opremom“, radni dokument, Srpski ekonomski forum, Beograd, 2006.

građanskim granama proizvodnje i trgovine. Naime, vodeće kompanije vojnoindustrijskog kompleksa, da bi sebi obezbedile tržište za prodaju naoružanja i vojne opreme, otvaraju krizna žarišta, izazivaju sukobe niskog intenziteta i upravljaju daljim tokovima.

Ovakvi sukobi niskog intenziteta prkose opšte prihvaćenim načinima rešavanja sukoba, stvarajući uslove koji su doprineli širenju vojnih kompanija u toj oblasti. Takve vojne kompanije se, uglavnom, registruju “of-shore”, jer se tako mogu lako prebaciti u druge zemlje, što otežava pokušaje da se dovedu pod jurisdikciju određene države.

Imajući u vidu izneto, a nakon brojnih studija i analiza, veliki broj stranih autora iznosi kao činjenicu podatak da je iza razbijanja SFRJ dobrim delom stajao i vojnoindustrijski kompleks Sjedinjenih Američkih Država. Razlog je ležao u činjenici da je tadašnja SFRJ bila među vodećim svetskim državama po vrednosti godišnjeg izvoza naoružanja i opreme, te je poslednjih godina svog postojanja izvozila naoružanje i inženjering u vrednosti od milijardu i po američkih dolara. Takođe, ističu da su u toku bili poslovi koji bi taj iznos mogli i udvostručiti. Shodno iznetom, sukobi niskog intenziteta – kojima se jačaju tržišta za prodaju naoružanja i vojne opreme, a za čije su se izazivanje specijalizovale najmoćnije vojne kompanije – mogli bi svojom virtuelnošću i nasumičnom prirodom da potkopaju održivost brojnih nacionalnih država.⁹

S obzirom da isporuke oružja mogu ojačati vojne mogućnosti, a samim tim i bilateralnu ili regionalnu stabilnost, najveći je broj isporuka naoružanja i vojne opreme uvoznicima iz regiona u kojima postoji neka vojno-politička tenzija, konflikt ili rat. Vlade i grupe u zemljama lociranim na takvim – konfliktnim područjima primaju naoružanje, nekada legalno a nekada nelegalno, često kršeći međunarodne sankcije. Međutim, ni u jednoj konfliktnoj situaciji nije unapred poznat način na koji oružje može uticati na dalji razvoj događaja, odnosno konflikta. U nekim situacijama, oružje pomaže da se rat završi, dok u drugim – pribavljanje novog naoružanja ugrožava stanje bezbednosti i umanjuje mogućnost za rešavanje konflikata mirnim putem. To dalje znači da isporuke oružja mogu stabilizovati ili destabilizovati pojedinačne konfliktno-situacije.

Poslednjih godina, najveći kupci naoružanja bile su zemlje u razvoju. Međutim, zbog nedovoljnosti sredstava iz kojih bi se kupovine naoružanja i vojne opreme finansirale, nedavno su neke od zemalja u razvoju smanjile kupovinu oružja. Zbog opšte krize u svetskoj ekonomiji, čak i oni potencijalni kupci među zemljama u razvoju koji imaju dovoljno sredstava, dugo razmišljaju i analiziraju pre nego što se upuste u nove skupe programe nabavki naoružanja i vojne opreme. Nesređeno stanje u svetskoj ekonomiji i nestašica sredstava u

9 Anthony H. Cordesman, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, op. cit., pp. 12–14.

budžetima zemalja u razvoju, smanjilo je šanse za nove velike kupovine naoružanja u bliskoj budućnosti i uticalo na mnoge zemlje u razvoju da unaprede svoje oružane sisteme, pre nego da kupe nove.¹⁰

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE KAO NAJVEĆI SVETSKI IZVOZNIK NAORUŽANJA

Sjedinjene Američke Države su najveći svetski izvoznik naoružanja, što predstavlja rezultat izvršenja ugovora sklopljenih nakon rata u Persijskom zalivu¹¹. Sjedinjene Američke Države su jedina zemlja koja se privredno razvijala tokom drugog svetskog rata, što im je i omogućilo da posle rata postanu dominantna trgovinska sila u svetu. Privreda Sjedinjenih Američkih Država u periodu Drugog svetskog rata bila je orijentisana na proizvodnju naoružanja i vojne opreme za sopstvene potrebe, ali većim delom za izvoz namenjen saveznicima – Velika Britanija, Francuska i SSSR.

Posle okončanja “hladnog rata” značajno je smanjena potražnja za novim naoružanjem, tako da se širenje NATO-a, prvo kroz osnivanje “Partnerstva za mir” (u koji je Republika Srbija primljena tek krajem 2006. godine) i kasnije prijemom novih članica, vidi kao obezbeđenje novog tržišta za proizvode vojnoindustrijskog kompleksa. Interesantnim se smatra podatak da je devedesetih godina 20. veka bilo više intervencija nego tokom celokupnog perioda “hladnog rata”. Prilikom krize u Persijskom zalivu, u kojoj su Sjedinjene Američke Države utrošile oko 100 milijardi dolara, na dobitku su bile američke kompanije koje su proizvodile naoružanje i vojnu opremu za američku vojsku. Intervencije u Bosni i Hercegovini, Somaliji, Iraku, SR Jugoslaviji na Kosmetu, u Avganistanu, pa opet u Iraku, takođe su bile idealni povodi za upotrebu uskladištenog naoružanja i vojne opreme.

Najbolji primer za to je napad NATO-a na SR Jugoslaviju tokom 1999. godine. Ubrzo po otpočinjanju napada, krajem aprila, pojavio se problem nedostatka krstarećih raketa, budući da ih je bilo još samo oko 905, što je prouzrokovalo nove nabavke. Tako su mnoga preduzeća vojnoindustrijskog kompleksa dobila i dugoročne poslove. Na primer, tako je “Boing” zaključio ugovor sa vojskom Sjedinjenih Američkih Država za proizvodnju delova za avijaciju do 2005. godine, dok je “Rejton” potpisao ugovor sa američkim vazduhoplovstvom (za nova istraživanja i razvoj) i mornaricom Sjedinjenih Američkih Država (za unapređenje helikoptera) vredan 38 miliona dolara. Veliki broj vojnih analitičara pretpostavlja da je američki vojnoindustrijski

---

10 Richard.F.Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1997–2004*, op. cit. p. 13.

11 Ibidem, p. 10.

kompleks izvršio pritisak na Vladu Sjedinjenih Američkih Država da se izvedu vazdušni napadi na SR Jugoslaviju.

Izrael, Turska, Grčka, Velika Britanija i Egipat otkupljuju 36% američke proizvodnje i predstavljaju strateški i dugoročno najznačajnija tržišta za američku vojnu industriju. SAD imaju poseban interes za vojnom saradnjom sa Japanom i Indijom u cilju neutralizacije regionalnog uticaja Kine. Zbog toga su SAD još 2005. bile spremne da Indiji ponude 126 modernih borbenih aviona F/A-18E i F-16 pod posebnim (međutim, Indija se odlučila za francuski borbeni avion tipa Rafal). Izrael i Turska predstavljaju strateške partnere SAD u cilju neutralizacije iranskog nuklearnog programa i jakuh islamističkih terorističkih organizacija na Bliskom istoku.¹²

Usled rata Sjedinjenih Američkih Država protiv terorizma, izdaci za vojsku su dodatno povećani. Tempo rasta vojnih rashoda je iz godine u godinu sve brži, kao i rast vojnih budžeta ekonomski najrazvijenijih zemalja sveta, što je najbolji pokazatelj toga da se trka u naoružanju nastavlja i posle prestanka "hladnog rata". S obzirom da ogroman rast vojnih rashoda nije uspeo da osigura stabilnost rasta privreda ekonomski najrazvijenijih zemalja sveta, iste sve dublje padaju u recesiju. Poslednjih godina se to ogleda u krizi rasta nezaposlenosti i nestabilnosti (inflaciji). Pojava stagflacije, inflacije, niske stope rasta i nezaposlenosti, kao najgora moguća varijanta kombinacija više ciljeva u razvoju svake privrede, najbolji je dokaz za to.

Sve je to uticalo i navelo vodeće industrijske zemlje sveta da se zapitaju da li da i dalje vode tu nezadrživu trku i gomilaju vojni potencijal, ili da izvrše preusmeravanje vojnoindustrijskog kompleksa i naučno-tehnološke politike na mirnodopske potrebe i rešavanje dubokih ekonomskih i socijalnih problema kojima je opterećen savremeni svet.

Kada je reč o Sjedinjenim Američkim Državama, s obzirom da su one posle Drugog svetskog rata postale mašinerija za proizvodnju oružja, spornim se smatralo pitanje konverzije njihovog kapaciteta vojne proizvodnje na proizvodnju proizvoda za civilne potrebe. Kupovina vojne opreme od strane vlade Sjedinjenih Američkih Država, kao i sve javne nabavke, obavljala se na svim javnim licitacijama da bi konkurencija obezbedila niže cene. Direktni pregovori između vlade Sjedinjenih Američkih Država i dobavljača vojne opreme bili su izuzetak koji je vremenom postao pravilo. S obzirom da je to omogućilo prisvajanje ekstraprofita tim preduzećima, a da su se sredstva iz budžeta neracionalno trošila, ne treba da nas čudi podatak da se spornim smatralo pitanje konverzije kapaciteta vojne proizvodnje Sjedinjenih Američkih Država na proizvodnju proizvoda za civilne potrebe.

---

¹² Björn Hagelin, Mark Bromley and Siemon T. Wezeman, "International arms transfers", *Sipri Yearbook*, chapter 10, Oxford, 2006, p. 456.

S druge strane, to preusmeravanje vojnoindustrijskog kompleksa i naučno-tehnološke politike na mirnodopske potrebe i rešavanje dubokih ekonomskih i socijalnih problema kojima je opterećen savremeni svet pokazalo se neophodnim. Analize vojnih ekonomista su ukazale na podatak da ukoliko bi ekonomski razvijene zemlje sveta samo za 1% smanjile svoje vojne rashode, imalo bi dovoljno sredstava da se, bar, otkloni glad u svetu. Prema daljim analizama, da bi se pobedila glad u svetu, nezaposlenost, bolest i slično, trebalo bi godišnje utrošiti 40 milijardi dolara, što predstavlja samo 10% godišnjih rashoda za vojne potrebe samo Sjedinjenih Američkih Država, čija je privreda uspešno prevedena sa ratne na mirnodopsku proizvodnju.

Međutim, iako je privreda Sjedinjenih Američkih Država uspešno prevedena sa ratne na mirnodopsku proizvodnju, vojnoindustrijski kompleks je i dalje ostao značajan sektor privrede. Za vojnoindustrijski kompleks Sjedinjenih Američkih Država je posebno bitno ko će biti predsednik zemlje, budući da u toj zemlji postoji predsednički sistem vlasti, što znači da je sva izvršna vlast koncentrisana u rukama predsednika koji bira vladu, savetnike, izdaje dekrete, itd. Od 1990. godine, kada su Sjedinjene Američke Države postale jedina politička i vojna supersila u svetu, vojnoindustrijski kompleks ima zadatak da tu supremaciju održi i u budućnosti.

RUSIJA KAO DRUGI VELIKI SVETSKI IZVOZNIK NAORUŽANJA

Posle Sjedinjenih Američkih Država, Rusija se smatra drugim značajnim svetskim izvoznikom naoružanja i vojne opreme. Pozicija Rusije kao drugog najvećeg snabdevača oružjem zemalja u razvoju proizilazi iz sve uspešnijih pokušaja da se prevaziđe ekonomska i politička kriza nastala raspadom Sovjetskog Saveza. Tradicionalni klijenti bivšeg Sovjetskog Saveza bile su manje bogate zemlje u razvoju, vrednovane koliko po podršci u vreme "hladnog rata", toliko i po želji da kupe sovjetsko naoružanje. Mnogi od ovih tradicionalnih kupaca dobili su značajnu vojnu pomoć i popuste na kupovinu oružja. Nakon raspada Sovjetskog Saveza u decembru 1991. godine ova praksa je u mnogome redukovana, a Rusija je dosledno tome uvela premiju na pribavljanje čvrstih valuta od prodaje oružja. Kako je u toku devedesetih bila suočena sa jakom konkurencijom zapadnih zemalja, Rusija je postepeno adaptirala svoju prodajnu praksu, sa ciljem da ponovo osvoji i zadrži značajan deo tržišta oružja u zemljama u razvoju.

Kako bi obezbedili fleksibilnije i kreativnije mogućnosti finansiranja i plaćanja za potencijalne kupce oružja, Ruski lideri su učinili značajan napor u prethodnim godinama, u vidu kontrakupovine, "offset" poslova, kao i zamene dugova. Sa ciljem da prodaju oružje, zaključivali su i ugovore o licenciranoj proizvodnji.

Rusija je ulagala velike napore kako bi proširila bazu kupaca oružja, rukovođena pre svega činjenicom da Sjedinjene Američke Države imaju relativno veće strano tržište od njenog. Napori Rusije da proširi svoje tržište naoružanja i vojne opreme praćeni su različitim rezultatima. Devedesetih godina Rusija je postala dobavljač Irana, snabdevajući ga avionima, tenkovima i podmornicama. U skladu sa dogovorom sa Sjedinjenim Američkim Državama, snabdevanje Irana oružjem je prekinuto u periodu od 1995. do 2000. godine. Iako je ono kasnije ponovo nastavljeno, do današnjeg dana, Iran nije vršio bilo kakve veće nabavke savremenog ruskog naoružanja koje se mogu porediti sa onim iz ranih devedesetih godina.

Pored napora uloženi u prodaju oružja Kini i Indiji, Rusija je svoje polje interesovanja, u cilju proširenja baze kupaca oružja, usmerila i na Jugoistočnu Aziju. Iako su finansijski problemi nekih klijenata značajno ograničili rast prodaje ruskog naoružanja, Rusija je imala delimičnog uspeha i u obezbeđivanju ugovora sa Malezijom, Vijetnamom i Indonezijom. U istovetnom smislu, značajnom se smatra i prodaja borbenih aviona Alžiru i Jemenu. Samo od ugovora koje je u martu 2006. godine zaključila sa Alžirskom o prodaji borbenih aviona, tenkova i projektila zemlja-vazduh, Rusija je ostvarila zaradu od 7,5 milijardi dolara.¹³

S obzirom da se ruska vojna oprema prodaje u spektru od najosnovnije do visoko razvijene i da cena može biti znatno niža od sličnog oružja koje prodaju drugi veliki prodavci, ona je još uvek interesantna i u drugim zemljama u razvoju. Shodno iznetom, u budućnosti Rusija može očekivati saturaciju Kineskog i Indijskog tržišta, dok su druga tržišta ruske vojne opreme i naoružanja, kao na primer Vijetnam i Jemen, relativno mala. Rusija želi da poboljša prodaju svoje robe u zemljama Evrope. Takođe, ulaže veliki napor da svoju robu proda u Južnoj Americi kao i zemljama članicama Organizacije za kolektivnu sigurnost i Šangajskoj organizaciji za saradnju. Još jedan cilj koji Rusija pokušava da ostvari, jeste da postane glavni snabdevač Iraka.

Činjenica koja sve više plaši Rusiju jeste rizik da, ukoliko ne poboljša kvalitet (npr. kroz međunarodnu kooperaciju) može, usled jake konkurencije zapadnih zemalja, izgubiti pozicije na međunarodnom tržištu naoružanja i vojne opreme. Mnogi ruski proizvođači su svesni problema sa kojima se suočava ruska vojna industrija, a koji se pre svega ispoljavaju u vidu ozbiljnih prepreka pri probijanju na tržišta na kojima su zapadni prodavci tradicionalno dominantni, uglavnom zbog nemogućnosti da obezbede kvalitetnu postprodajnu podršku, rezervne delove i obuku za rad na sistemima koje prodaju. Postoji gotovo ukorenjena odbojnost u mnogim zemljama u razvoju prema kupovini naprednog naoružanja od dobavljača kao što je Rusija, koja je još uvek uključena u procese reorganizacije i

---

13 Ibidem, p. 454.

racionalizacije svoje odbrambene industrije, kada postoje mnogo stabilniji, dobro poznati izvori snabdevanja takvog oružja.

Na polju snabdevanja borbenim avionima, Rusija zauzima vodeće pozicije u svetu. Imajući u vidu činjenicu da i Francuska i Velika Britanija pripadaju grupi glavnih izvoznika borbenih aviona, između Francuske, Velike Britanije, SAD i Rusije je uspostavljen red u distribuciji borbenih aviona, koji će biti važan za njihove buduće pozicije među najvećim izvoznicima.

Avionski sistemi su i dalje najjači adut ruskog naoružanja. Svesna činjenice da bi i u ovoj, kao i u drugim granama vojne industrije bilo teško načiniti nove prodaje bez nekih većih i ozbiljnijih projekata, Rusija je krenula u izradu istih. Međutim, i pored napora Rusije na izradi niza razvojnih projekata i vojnih istraživanja, i drugi veliki snabdevači naoružanja i vojne opreme ulažu ogromna sredstva i u procesu su razvoja naoružanja koje je po karakteristikama daleko savremenije od postojećih ruskih programa.

Sa ciljem da se uvede fleksibilnost i liberalizacija za kompanije uključene u nešto što Rusija zove “vojnotehnička saradnja”, godine 2005. je donet dekret – odluka o spoljnoj trgovini. Međutim, pokušaji da se ograniče strane investicije u grane koje imaju stratejsku važnost, mogu samo otežati sprovođenje te odluke i izazvati kontraproductivni efekat.

KINA, INDIJA I JAPAN U PROCESU TRGOVINE ORUŽJEM

U odnosu na Sjedinjene Američke Države i ostale članice NATO-a, po izdvajanju sredstava za vojne potrebe ne zaostaju mnogo ni Kina, Indija i Japan. U poređenju sa Sjedinjenim Američkim Državama, najveća armija sveta – Kina, koja broji oko dva i po miliona vojnika – još uvek ima minimalan budžet.

Interesantnim se smatra podatak da su Kina i Rusija postigle neku vrstu načelnog dogovora o zajedničkom korišćenju ruskog satelitskog sistema za globalno pozicioniranje “GLONASS”, što bi kineskoj armiji omogućilo da odredi mete za svoje rakete i projekte vazduh-vazduh, ali i mete u okviru novog balističkog odbrambenog sistema, što je protivteža američkim naporima da izgradi raketni odbrambeni štit.

Tolika sredstva namenjena kupovini najsavremenije vojne tehnike počela su da se izdvajaju kao posledica rata visoke tehnologije, koju su Amerikanci primenili u Pustinjskoj oluji 1991. godine, u ratu protiv SR Jugoslavije 1999. godine, te u ratu protiv Iraka 2003. godine. Iz tog razloga, Kina nastoji da što pre nadoknadi tehnološko zaostajanje, bez obzira na strateški potencijal od 24 interkontinentalne rakete sa nuklearnim bojnim glavama, koji neprekidno modernizuje.

Kinesko interesovanje za rusko naoružanje je veliko. Kina je najviše zainteresovana za letelice i mornaričke sisteme, koje je u velikom broju i kupila

od Rusije. Pored vojnih letelica, Rusija je Kini prodala i mnoštvo drugih oružanih sistema i raketa, što samo ukazuje na njenu spremnost da sa Kinom podeli svoju najnoviju tehnologiju. Delimično, takvu vrstu spremnosti Rusija pokazuje i prema Indiji, kojoj je isporučila velike borbene letelice i borbene tenkove, i druge velike oružane sisteme – bilo kroz lizing bilo kroz licenciranu proizvodnju. Shodno iznetom, zajednički manevri ruske vojske sa vojskama Kine i Indije 2005. godine mogu se shvatiti kao operativni marketing ruskog naoružanja, te se Kina i Indija smatraju jednim od najvećih klijenata kupovine ruskog naoružanja i vojne opreme.

Međutim, tokom nekoliko proteklih godina Indija se sve više okretala ka zapadnim dobavljačima. Nastavak ruske saradnje sa Indijom zavisio je od toga da li će Indija potpisati ugovor o pravima nad intelektualnom svojinom, što je konačno i učinjeno u decembru 2005. godine. To je pokazatelj novog trenda Rusije u prodaji oružja, a to je rastuće interesovanje za kontrolu transfera tehnologije, kao i za post-prodajnu podršku, odnosno servis. Pružanje post-prodajne podrške je i bila svrha otvaranja “Rosoboronservice India Ltd”, osnovane 2005. godine kao Filijale glavne ruske agencije za izvoz oružja “Rosoboronexport”. To je doprinelo, uprkos administrativnim i drugim problemima, značajnom porastu prodaje rezervnih delova u proteklih nekoliko godina. U nastojanju Rusije da poboljša prodaju svoje robe u zemljama Evrope, “Rosoboronexport” je otvorio novo predstavništvo u Briselu.

Nakon potpisivanja pomenutog ugovora, Indija nastavlja svoju saradnju sa Rusijom.

Što se tiče odnosa Amerike sa Indijom, oni su danas okarakterisani kao strateški. Politika Sjedinjenih Američkih Država prema Indiji je osmišljena sa ciljem da se Indija i Japan definišu kao vojne velesile kako bi neutralizovale rast regionalnog uticaja Kine. Iako je trenutni nivo američkih isporuka teškog naoružanja Indiji nizak, Sjedinjene Američke Države su već sedam godina spremne da ponude najsavremenije naoružanje. Ova politika uključuje i transfer tehnologije, što podrazumeva i zajednički rad na razvoju oružja naručenih od strane Indije. Shodno iznetom, proizvođač helikoptera “Bell” iz Sjedinjenih Američkih Država je 2011. ponudio je da izvrši transfer tehnologija ukoliko dobije posao isporuke 197 lakih helikoptera.

Međutim, Indija se plaši da uđe u neki veći posao sa Sjedinjenim Američkim Državama, pre svega zbog činjenice da je 1998. godine bila pod embargom Sjedinjenih Američkih Država.¹⁴ a što je za posledicu imalo stopiranje isporuke američkog naoružanja i američkih rezervnih delova za neameričko oružje.

14 Predrag M. Bjelić, „Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa na razvoj Sjedinjenih Američkih Država posle 1990. godine”, *Vojno delo*, Vol. 55, br. 2, 2003, str. 204–221.

Indija je na to reagovala tako što je zahtevala od drugih dobavljača da ne koriste delove proizvedene u Sjedinjenim Američkim Državama. Imajući u vidu izneto, Sjedinjene Američke Države će morati da ubede Indiju da je rizik od novog embarga nizak ili nepostojeći.

S druge strane, spremnost Sjedinjenih Američkih Država da isporuči Pakistanu savremeno naoružanje može da smanji šanse Sjedinjenim Američkim Državama za velike porudžbine oružja od strane Indije.

U kontekstu iznetog, bitno je spomenuti dugu raspravu između Sjedinjenih Američkih Država i Izraela oko izraelskog transfera bespilotnih letelica Kini u 2000. godini i rezervnih delova u 2002. godini, a koja je dostigla vrhunac 2005. godine. Vlada Sjedinjenih Američkih Država tvrdi da nije bila upoznata sa naknadnim prodajama i plaši se da je Izrael modernizovao bespilotne letelice, a ne samo remontovao. To bi kao posledicu moglo Kini da obezbedi dovoljnu vojnu sposobnost da predstavlja ozbiljnu pretnju novim vojnim operacijama u regionu. Početkom 2005. godine Sjedinjene Američke Države su uvele sankcije na izraelsku vojnu industriju i stopirale tehničku podršku i davanje informacija u vezi sa brojnim projektima, uključujući i projekat JSF borbene letelice.

Saradnja je obnovljena nakon sporazuma u avgustu 2005. godine, ali samo u delu kojim se Izrael obavezao da informiše Sjedinjene Američke Države o svim budućim planovima o izvozu, i uzme u obzir poziciju Sjedinjenih Američkih Država prilikom formulacije tih planova. Obaveza da Izrael uzme u obzir američke interese se pre svega odnosi na isporuke Kini.

Pored pomenutih odnosa, za samu analizu međunarodne trgovine oružjem, veoma značajnim se smatraju i vojni odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Japana. Trenutno se oni nalaze u fazi promena, ne samo u smislu prisustva američkih snaga i pozicioniranja oružja, već i kao rezultat promene japanske politike. Sa ciljem da pruži podršku razvoju američkog raketnog odbrambenog sistema, Japan je u decembru 2004. godine odlučio da dozvoli izvoz vojnih komponentata u Sjedinjene Američke Države.

Ova odluka Japana je rezultat revizije japanske odbrambene politike koja je utvrđena nakon Drugog svetskog rata, a koja je zagovarala pacifizam i u skladu sa tim zabranjivala izvoz oružja. Razmatranje pomenute odluke počelo je tokom devedesetih godina kao rezultat povećane međunarodne nesigurnosti uzrokovane politikom i ponašanjem Severne Koreje i Kine.

Što se tiče odnosa na relaciji Kina-Sjedinjene Američke Države, nakon određenog perioda strateškog partnerstva između te dve zemlje, sadašnja američka administracija je te odnose redefinisala u odnose "strateških konkurenata". U Kini se Sjedinjene Američke Države sve više posmatraju kao prepreka na putu ka statusu regionalne supersile.

Sa ciljem da bude tretirana kao regionalna sila, i Indija se u posljednje vreme javlja kao veliki kupac oružja. Prema viziji razvoja, predviđa se da će Indija postati supersila do 2020. godine, dok je ekonomski sada treća po snazi u Aziji.

Imajući u ovo vidu, a s obzirom da su u poziciji da postanu ekonomske sile i lideri u primeni novih tehnologija, i Kina i Indija postaju sve značajniji izvoznici oružja.

EVROPSKE ZEMLJE U PROCESU TRGOVINE ORUŽJEM

Pored trgovine oružjem na području Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Kine, Indije i Japana, značajnom se smatra i trgovina koja se obavlja na području evropskih zemalja. Međutim, iako je nedavno proširenje Evropske unije povećalo njen značaj kao izvoznika oružja, na polju trgovine naoružanjem i vojnom opremom, evropske zemlje se nalaze daleko iza Sjedinjenih Američkih Država i Rusije.

Činjenica je da osvajanje porudžbina na današnjem konkurentskom tržištu teškog naoružanja nije samo pitanje iznalazjenja najpovoljnijih načina finansiranja, već da sve više zavisi od mogućnosti da se ponudi paket naoružanja i tehnologije. U tom smislu su glavni zapadnoevropski snabdevači, koji mogu da proizvedu i napredne i bazične vazdušne, mornaričke i zemaljske sisteme, svoju konkurentsku poziciju jačali putem marketinške podrške svojih vlada prilikom izvoza naoružanja. To je bio i način kojim su se za ugovore o prodaji oružja zemljama u razvoju, uspešno takmičili sa Sjedinjenim Američkim Državama (koje nameravaju da prodaju robu nekolicini istih klijenata) i sa Rusijom (koja prodaje oružje zemljama koje nisu tradicionalni klijenti ni zapadnoevropskih ni Sjedinjenih Američkih Država).

Međutim, i pored pomenute borbe, potražnja za američkim naoružanjem na svetskom tržištu oružja je i dalje velika. U takvim uslovima i okruženju, individualni zapadnoevropski snabdevači veoma teško mogu da na duže staze obezbede nove velike ugovore sa zemljama u razvoju. Značajan pad vrednosti novih ugovora izazvao je i pad tražnje bliskoistočnih zemalja za teškim konvencionalnim naoružanjem.

Iz tog razloga, sa ciljem da očuvaju glavne sektore svojih odbrambenih industrija, čak i kada je znatan deo proizvedenog oružja namenjen sopstvenim oružanim snagama, pojedini snabdevači su počeli fazno da prekidaju proizvodnju pojedinih tipova oružanih sistema i da se sve više uključuju u zajedničku proizvodnju sa drugim velikim evropskim snabdevačima ili čak zemljama klijentima.¹⁵

15 Internet: <http://www.globalissues.org/article/74/the-arms-trade-is-big-business/19/7/2012>.

Međutim, i uz sve veću kooperaciju koja je glavna evropska industrijska strategija, ukupni udeo u međunarodnoj trgovini naoružanjem i vojnom opremom pojedinačnih evropskih država, kao i Evropske unije kao celine, i dalje je mali. Kooperacija u razvoju i proizvodnji glavnog naoružanja za opšte evropske nabavke umanjuje broj država u Evropi iz kojih se izvoz obavlja.

REGULATIVA TRGOVINE ORUŽJEM PUTEM IZVOZNE KONTROLE

Trgovina oružjem se obavlja raznim kanalima i putevima pri čemu transport određenom vrstom saobraćaja predstavlja posebno razrađenu strategiju: izviđanja graničnih prelaza; proučavanje carinske i policijske kontrole; posedovanje prevoza ili angažovanja sredstava za prevoz robe koju prate falsifikovana dokumenta. Najčešći predmeti trgovine su: pištolji, mitraljezi, bombe, nuklearni materijal, radioaktivni otpad, hemijske, biološke i radiološke supstance.

Nažalost, imajući u vidu činjenicu da veliki deo međunarodnih transfera oružja nije posledica odluka država, već korumpiranih vojnih ili političkih zvaničnika, na polju trgovine oružjem poseban značaj se pridaje sistemu izvozne kontrole.

Sistem izvozne kontrole daje mogućnost izbora da li da se izvoz iz neke zemlje odobri ili ne, odnosno da li da se izda ili ne izvozna dozvola. Ista predstavlja samo jedan element izvoznog kontrolnog sistema, odnosno instrument kojim se odobrava izvozni posao. U zavisnosti od nacionalnih zakona, dozvola se može tražiti u različitim fazama izvoznog posla. Dok se u nekim zemljama dozvola traži na samom početku, u nekim drugim državama dozvola je potrebna tek kada oružje faktički prelazi granicu. Potom, u nekim državama dozvola je potrebna i za marketinške aktivnosti, dok se u drugim zemljama one mogu obaviti i bez dozvole, ali se za pregovaranje i zaključenje posla mora pribaviti dozvola.

U svakom slučaju izvoznik mora da zna koji artikli zahtevaju izvoznju dozvolu. Isti su određeni kontrolnom listom, kao drugim elementom sistema izvozne kontrole. Pored izvozne dozvole i kontrolne liste, elementi sistema izvozne kontrole su i mehanizam za osmišljavanje strategije, izvršni mehanizam, mehanizam kojim se obezbeđuje poštovanje zakona i zakonska osnova,¹⁶ koja predstavlja jedan od značajnijih elemenata sistema izvozne kontrole. Shodno tome, kontrolu je neophodno ojačati, pre svega imajući u vidu činjenicu da mnoge zemlje koje su sposobne da izvoze nisu deo režima za kontrolu. Takav je slučaj sa Pakistanom, Indijom, Izraelom i još nekim zemljama, te se kao neophodnost javlja potreba da sve one postanu deo ovog režima.

---

16 Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/elements.html> /19/7/2012.

Uprkos pozivima da se ojača zakonska osnova za kontrolu trgovine oružjem, najveći trud da se poboljša efikasnost izvozne kontrole uložile su “ad hoc” grupe sa limitiranim članstvom. U pitanju su neformalne grupe u kojima države članice teže da poboljšaju delotvornost svoje izvozne kontrole utvrđujući set opštih pravila i razmenjujući podatke o mnogim temama, i to: Australijska grupa, Režim za kontrolu raketne tehnologije, Grupa proizvođača nuklearnog materijala i Vasenar sporazum.

Australijska grupa je osnovana 1985. godine zbog zabrinutosti međunarodne javnosti oko upotrebe hemijskog oružja u iransko-iračkom ratu u period od 1980. do 1988. godine. Zemlje članice su u početku sarađivale kako bi unapredile svoju izvoznu kontrolu sa ciljem da se spreči dalje širenje izvoza hemikalija koje se mogu koristiti za programe proizvodnje hemijskog oružja. Potom, zemlje članice teže da spreče kako namernu tako i nenamernu dostavu opreme za pomenute programe. Trenutno, Australijska grupa pokušava da pronađe mere kojima bi sprečila kupovinu biološkog i hemijskog oružja od strane nedržavnih aktera, sa posebnim fokusom na pojedince ili grupe koje planiraju da izvrše terorističke akcije. U tom cilju je utvrdila listu hemikalija, hemijske i biološke opreme i povezane tehnologije, kao i biljnih i životinjskih patogenih agensa koji imaju dvojnju upotrebu. Ono što je posebno bitno pomenuti jeste da su se zemlje članice neformalno obavezale da će učiniti potreban napor da sve stavke sa ove liste budu predmet izvozne kontrole, i da će doneti set direktiva koje će se koristiti prilikom ocene molbi za izvozne dozvole.

Režim za kontrolu raketne tehnologije je nastao 1987. godine, kada je glavni fokus bio usmeren na balističke rakete koje su mogle da ponesu bojeve glave teške 500 kilograma na udaljenost od 300 kilometara. Pomenuti parametri su smatrani kao odgovarajući za rakete koje bi se verovatno koristile za nošenje nuklearnog oružja prve generacije. Potom je polje aktivnosti prošireno na bespilotne letelice – kategorija koja uključuje krstareće rakete sposobne da nose nuklearno, biološko i hemijsko oružje. Shodno iznetom, režim za kontrolu raketne tehnologije predstavlja neformalni sporazum u kojem zemlje koje dele cilj neširenja automatskih sistema za nošenje nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja, međusobno sarađuju na razmeni informacija i koordinaciji prilikom izdavanja izvoznih dozvola. Isti ima 34 zemlje članice. Međutim, i zemlje koje nisu članice se mogu povinovati direktivama ovog režima. Mnogo zemalja je, poput Izraela, to i učinilo, a zemlje članice ohrabruju one koje to nisu da to učine.

Namera, odnosno cilj Grupe proizvođača nuklearnog materijala je da spreči širenje nuklearnog oružja kroz kontrolu izvoza nuklearnog materijala, opreme, softvera i tehnologije. Izvozna kontrola, koja se vrši u okviru država članica, na osnovu nacionalnih zakona i procedura, nema za cilj da ograniči ili spreči međunarodnu saradnju na planu primene nuklearne energije u mirnodopske svrhe. Zemlje članice su dogovorile dva seta direktiva koje se primenjuju

prilikom ocene prijava za izvoz kontrolisanih artikala. Jedan set direktiva se primenjuje za artikle koji su razvijani i pravljeni specijalno za nuklearnu upotrebu, dok se drugi set direktiva primenjuje na izvoz nuklearnih artikala koji imaju dvojnu namenu. Ono što je u ovom kontekstu posebno bitno spomenuti jeste obaveza da se olakša razvoj mirnodopske nuklearne saradnje. Ista se, primenom pomenutih direktiva, može ispuniti na način koji je u skladu sa međunarodnim normama o neširenju nuklearnog oružja. Shodno iznetom, oba seta direktiva zemalja članica olakšavaju razvoj trgovine.

Značajnom neformalnom grupom u okviru koje države članice teže da poboljšaju delotvornost svoje izvozne kontrole, smatra se i Vasenar sporazum. Isti je od strane 33 zemlje osnovan 1995. godine na sastanku u Vasenaru u Holandiji. Njegov najvažniji cilj je da se afirmiše transparentnost, razmena informacija i stavova o transferima oružja sa aspekta povećanja odgovornosti prilikom transfera konvencionalnog naoružanja i robe za dvojnu upotrebu, odnosno robe koja se može koristiti i u civilne i u vojne svrhe.

Imajući u vidu izneto, najznačajnijim elementom sistema izvozne kontrole smatra se zakonska osnova koju je, u svim državama u kojima se ili preko kojih obavlja trgovina oružjem, neophodno bolje urediti. Široko rasprostranjeno uverenje da je bolja zakonska osnova neophodna za efikasniju akciju država potvrđeno je usvajanjem rezolucije 1540 od strane Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Rezolucija, koja je obavezujuća za zemlje članice, pozvala je, između ostalog, na jačanje nacionalne izvozne kontrole. Nekoliko nevladinih organizacija se složilo da je potrebno sačiniti neki međunarodni ugovor koji bi postavio minimum standarda za kontrolu transfera naoružanja i obezbedio operativne mehanizme za primenu ovih standarda. Za ovo su se založile i vlade zemalja.

U junu 1998. godine, nakon nekoliko godina lobiranja od strane evropskih nevladinih organizacija, Savet ministara 15 zemalja članica doneo je Pravila ponašanja "Code of conduct" pri izvozu oružja, koja postavljaju mehanizme sa ciljem da se poveća transparentnost u implementaciji sistema nacionalne izvozne kontrole i olakša razmena informacija među članicama Evropske unije. Evropska unija je na taj način postala prva grupa zemalja koja je usvojila regionalna Pravila ponašanja,¹⁷ koja imaju za cilj da postave "Opšta pravila za upravljanje i ograničavanje izvoza iz Evropske unije". Ista predstavljaju politički obavezujući sporazum kojim zemlje članice prihvataju da se povinuju određenim pravilima prilikom odobravanja izvoznih dozvola,¹⁸ te je u tom smislu neophodno ispoštovati određene kriterijume.

Pre svega, moraju se poštovati međunarodne obaveze zemalja članica Evropske unije, posebno sankcije donete od strane Saveta bezbednosti

---

17 Internet: <http://www.fas.org/asmp/campaigns/code/eucode.html> /19/7/2012.

18 Internet: <http://www.basicint.org/WT/armsexp/codes.htm> /19/7/2012.

Ujedinjenih nacija, sporazumi o neširenju nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja i drugi. U slučaju da izvoz narušava ove obaveze, zemlje članice nisu dužne da izdaju dozvolu za izvoz oružja. Potom, mora se sagledati poštovanje ljudskih prava u zemlji u koju se oružje izvozi, te ukoliko se oceni da dolazi do kršenja ljudskih prava, zemlje članice će odbiti da izdaju dozvolu za izvoz. Takođe, sa posebnom oprežnošću se može izdavati dozvola “od slučaja do slučaja”, uzimajući pri tom u obzir i vrstu opreme koja se izvozi. Dalje, mora se sagledati situacija u zemlji uvozniku sa aspekta unutrašnjih tenzija i oružanih konflikta. Nakon detaljne analize svih aspekata, zemlje članice neće odobriti izvoz koji će izazvati ili prolongirati sukob u zemlji uvozniku. U svakom slučaju je neophodno voditi računa o očuvanju mira, bezbednosti i stabilnosti u regionu u kom se uvoznik nalazi. Ukoliko postoji velika verovatnoća da će zemlja uvoznik upotrebiti uvezeno oružje protiv druge zemlje zbog teritorijalnih pretenzija i slično, zemlje članice neće odobriti izvoz.

Nakon što se sagleda nacionalna bezbednost država članica, potrebno je sagledati i nacionalnu bezbednost teritorija čiji su spoljni odnosi pod kontrolom država članica, kao i prijateljskih država i saveznika i potom uzeti u obzir ponašanje zemlje uvoznika u odnosu na međunarodnu zajednicu, posebno njen stav po pitanju terorizma, prirodu njenih alijansi i poštovanje međunarodnih zakona. Posebno je bitno sagledati rizik da izvezeno oružje dođe u ruke terorista u zemlji kupca ili da bude ponovo izvezeno pod nepoželjnim uslovima. Takođe je veoma bitno sagledati adekvatnost potencijalnog izvoza u odnosu na tehničke i ekonomske kapacitete države uvoznika, uzimajući u obzir legitimnu želju država da ostvare određeni nivo bezbednosti uz što je manju moguću realokaciju ljudskih i ekonomskih sredstava u te svrhe.

Sa ciljem da se pomenuti kriterijumi sprovedu u delo, svaka država članica će dati ocenu molbe za dozvolu izvoza oružja u skladu sa ovim kriterijumima. Pravila ne idu protiv prava zemlje članice da vodi i znatno restriktivniju politiku. Zemlje članice će diplomatskim kanalima distribuirati detalje oko odbijanja dozvole i objašnjenje zašto je dozvola odbijena. Radiće na ubrzanom usvajanju zajedničke liste artikala koji će ovim pravilima biti obuhvaćeni.¹⁹

Ono što se posebno smatra interesantnim jeste podatak da su ova Pravila postavila temelje za diskusiju sa državama koje teže da uđu u Evropsku uniju i stoga se mogu posmatrati kao element zajedničke spoljne politike, iako ima stavova koji su skeptični po pitanju njihove efikasnosti. U prilog svojim tvrdnjama ističu da od političkog ali i pravnog statusa ovih Pravila zavisi njihova efikasna primena i da je iz tog razloga šteta što su ona usvojena samo kao deklaracija Saveta ministara. Iako je u pitanju politički obavezujući dokument, pre nego zakonski, on sadrži operativne odredbe kojima se od svake

¹⁹ Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/euocode.html> /19/7/2012.

zemlje članice traži da obezbedi godišnje izveštaje o izvozu i implementaciji pravila i da ohrabruje druge izvoznike da se pridržavaju donetih kriterijuma.

U junu 2000. godine zemlje članice su uspele da se dogovore oko zajedničke liste opreme koja će ovim pravilima biti obuhvaćena. S obzirom da su one u suštini samo preporuke, neće zameniti nacionalne liste ili druge kontrolne liste koje koriste zemlje Evropske unije. Ipak, zajednička lista jeste korak ka usklađenijem pristupu. Zaključak koji se iz ovoga može izvesti jeste da kompletna deklaracija Saveta, koja se ogleda u donetim pravilima, jasno upućuje na proces konvergencije u sferi kontrole izvoza oružja.²⁰

Krajem 2004. godine izvršena je revizija ovog dokumenta. Najveći broj amandmana uticao je na operativne odredbe, a potom i na sam proces izdavanja dozvola. Pri tom je razjašnjeno da se dozvole za licencnu proizvodnju u inostranstvu, posredovanje i neopipljivi transfer znanja i tehnologije, moraju izdavati u skladu sa kriterijumima ovog dokumenta, baš kao i za fizički transfer oružja i vojne opreme. Promene su potvrdile i neophodnost sertifikata o krajnjem potrošaču i uvele obavezu da države objavljuju izveštaje o izvozu oružja.²¹

Shodno iznetom, imajući pre svega u vidu činjenicu da se količina naoružanja u svetu neće smanjivati, a sa ciljem da ono ne dospe u ruke terorista, prioritet svih država treba da bude uspostavljanje, stalni razvoj i usavršavanje kontrole kretanja naoružanja u svetu.

ZAKLJUČAK

Trgovina oružjem donosi vodećim ekonomskim silama sveta, odnosno njihovom vojnoindustrijskom kompleksu, znatno veći profit od profita u građanskim granama proizvodnje i trgovine. U toj grani nema rizika od eventualnog kolebanja cena, a istovremeno su obezbeđeni od promena tražnje i ponude. Upravo su vojnoindustrijski kompleksi sve manje ograničeni nacionalnim okvirima.

Svetsko tržište naoružanja neprekidno se širi u stalnoj trci za visokim profitima, uz rasterećenje nagomilanih vojnih zaliha i oslobođenje od već zastarelih tipova naoružanja. Sa ciljem da pojačaju zaštitu važnih delova svojih vojnih industrija, razvijene zemlje su uvele praksu ograničavanja kupovine naoružanja i vojne opreme od drugih razvijenih zemalja. U tom smislu, sve veći značaj se pridaje zajedničkoj proizvodnji različitih oružanih sistema sa drugim razvijenim zemljama, kao efikasniji način očuvanja domaće industrije za

20 Ian Anthony, "European Union approaches to arms control, nonproliferation and disarmament" *Sipri Yearbook*, Oxford, 2001, appendix 8c, pp. 610.

21 Internet: http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/conflict_disasters/conflict_euro_code_final.htm/19/7/2012.

proizvodnju oružja. Pri tome se dele troškovi razvoja oružja, bilo da se radi o razvoju za domaće potrebe, odnosno svoju vojsku, bilo da se radi o razvoju za potrebe izvoza. Neki od vodećih proizvođača su morali da konsoliduju svoje vojne industrije kako bi odgovorili sve intenzivnijoj stranoj konkurenciji, dok su druge zemlje izvoznice odlučile da proizvode robu za zemlje trećeg sveta, gde im proizvodne mogućnosti obezbeđuju prednosti na sve razvijenijem međunarodnom tržištu oružja.

Imajući u vidu činjenicu da se sve više ulaže u razvoj vojne tehnologije i da se sve veća sredstva u budžetima najvećeg broja zemalja izdvajaju za vojni sektor, mala je ili gotova nikakva verovatnoća da će se proizvodnja naoružanja i vojne opreme u budućnosti smanjivati, pre svega zahvaljujući ogromnim profitima koje ostvaruju vojne industrije u mnogim zemljama u svetu, a pogotovo u Sjedinjenim Američkim Državama. Pošto se količina naoružanja u svetu verovatno neće smanjivati, države će morati da iznađu načina da kontrolišu kretanje naoružanja u svetu kako ne bi dospelo u pogrešne ruke tj. teroristima. Upravo iz tog razloga se kao neophodnost javlja zaključenje kontrolnog sporazuma, odnosno međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem, koji bi obavezivao ne samo zemlje koje izvoze i zemlje koje uvoze oružje, već i zemlje koje su u sam taj proces trgovine uključene transferom oružja. Shodno iznetom, neophodno je da sve države uspostave nacionalne regulative u vezi sa kontrolom transfera konvencionalnog oružja i da se reguliše rad trgovaca istim.

Međutim, s obzirom da se kupovinom malokalibarskih pištolja i pušaka zarađuju astronomske sume novca, neke se zemlje protive zaključenju međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem. Iz tog razloga, Konferencija u organizaciji Ujedinjenih nacija o prvom sporazumu o trgovini konvencionalnim oružjem, održana u Njujorku u periodu od 2. do 27. jula 2012. godine, nije uspela iako je do pred sam kraj izgledalo da će se do rešenja doći.

Nacrt sporazuma o kojem se diskutovalo na debati, između ostalog, predviđa da vlade zemalja učesnica, onemogućie isporuku oružja zemljama koje su pod embargom i zemljama u kojima se događaju ratni zločini, genocid i zločini protiv čovečnosti. U dokumentu se navodi da države pri odobravanju izvoza oružja moraju da procene da li će ta oprema biti korišćena za kršenje međunarodnih humanitarnih prava ili humanitarnih zakona, ili da li će to naoružanje iskoristiti teroristi ili kriminalci. U vezi sa ovim i mnogim drugim pitanjima, predstavnici 193 zemlje učesnice nisu uspjeli da dođe do konsenzusa. Iako se većina složila, nacrt sporazuma se nije dopao nekim zemljama. Posebno je bilo razlika u mišljenju između tri najveće zemlje izvoznice oružja: Sjedinjenih Američkih Država, Rusije i Kine.

Sjedinjene Američke Države, koje proizvode šest milijardi metaka godišnje, žele da iz sporazuma bude isključeno poglavlje o izvozu municije, dok Kina ne želi da se u dokumentu nađe lako naoružanje, koje Peking masovno izvozi u

zemlje u razvoju. Rusija predlaže da se u sporazumu nađe konkretan sadržaj, konkretne mere koje mogu da preduzmu države – pre svega uvoznici, kako bi oružje držali pod kontrolom, da se isporuke oružja dozvole samo onim strukturama koje ovlasti određena država, koja ima licencu na kupovinu oružja i koje su pod kontrolom. Shodno iznetom, Sjedinjene Američke Države, Rusija, Nemačka (koja je posle Sjedinjenih Američkih Država i Rusije, treći najveći izvoznik oružja u svetu i to sa udelom od 11 odsto pri čemu se tri četvrtine oružja izvozi u partnerske zemlje NATO-a) i nekoliko drugih zemalja zatražile su još vremena za odluku.

Zaključenjem međunarodnog sporazuma o trgovini konvencionalnim oružjem i nacionalnom regulativom na polju trgovine naoružanjem i vojnom opremom – kako od strane zemalja koje izvoze i zemalja koje uvoze oružje, tako i od strane onih zemalja koje su u proces trgovine oružjem uključene samim njegovim transferom – moguće je kontrolisati kretanje naoružanja u svetu i nastojati da ono ne dođe u ruke terorista, i na taj način doprineti očuvanju međunarodne bezbednosti.

LITERATURA

1. Anthony, Ian, “European Union approaches to arms control, nonproliferation and disarmament”, *Sipri Yearbook*, Oxford, 2001.
2. Bjelić, M. Predrag, ”Uticaj tehnologije i vojnoindustrijskog kompleksa na razvoj Sjedinjenih Američkih Država posle 1990 godine”, *Vojno delo*, Vol. 55, br. 2.
3. Cordesman, H. Anthony, *The Strategic Impact of Russian Arms Sales and Technology Transfers*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1999.
4. Grimmett, F. Richard, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1997–2004*”, Congressional research service, 2006.
5. Hagelin, Björn, Bromley Mark and Wezeman, T. Siemon, “International arms transfers”, *Sipri Yearbook*, Oxford, 2006, chapter 10.
6. Internet: <http://www.basicint.org/WT/armsexp/codes.htm> /19/7/2012.
7. Internet: http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_equipment /11/7/2012.
8. Internet: <http://www.fas.org/asmp/campaigns/code/eucode.html> /19/7/2012.
9. Internet: <http://www.globalissues.org/article/74/the-arms-trade-is-big-business> /19/7/2012.
10. Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:366131-Rusija-formira-Agenciju-za-naoruzanje> /14/8/2012.
11. Internet: http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/conflict_disasters/conflict_eurocode_final.htm /19/7/2012.

Spalević Ž., Bjelajac Ž., i Dimitrijević, D., Trgovina oružjem kao globalni međunarodni problem, MP 2, 2013, (str. 139–159)

12. Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/elements.html> /19/7/2012.
13. Internet: <http://www.sipri.org/contents/expcon/eucode.html> /19/7/2012.
14. Milošević, Vladimir, *Naoružanje i oprema policije i vojske*, Beograd, 1999.
15. Ponjović, Darko, „Međunarodna trgovina naoružanjem i vojnom opremom“, radni dokument“, Srpski ekonomski forum, Beograd, 2006.
16. "Russian arms export agency boasts orders worth \$17Bln"; Internet: <http://www.mosnews.com>, /11/7/2012.

Dr. Žaklina SPALEVIĆ
Dr. Željko BJELAJAC
Dr. Duško DIMITRIJEVIĆ

ARMS TRADE AS A GLOBAL INTERNATIONAL PROBLEM

ABSTRACT

The aim of this paper is to highlight the great social danger resulting from uncontrolled trade in arms and military equipment. A large number of terrorist attacks in the world show that uncontrolled arms trade is a growing problem for international security. In order to provide the same protection, the problem of uncontrolled arms and military equipment, which is the major international business, should be viewed from several aspects. To this end, after defining weapons, their production and trade, the authors have presented one of the ways the leading companies in the military-industrial complex provide themselves a market for sale of arms and military equipment, thus creating the conditions that contribute to expanding of their military companies. As the world's largest exporters of arms and military equipment the United States, Russia and China give a short historical account of their arms trafficking. Then, considering the fact that the amount of weapons would unlikely diminish, the authors have pointed out that states should find a way to control the movement of weapons in the world preventing terrorist to take hold of them.

Key words: Weapons, production and sales, arms trade, arms trade control.

Pero PETROVIĆ i Željko JOVIĆ¹

UDK: 005.44:336.69

Bibliid 0025-8555, 65(2013)

Vol. LXV, br. 2, str. 160–184

Izvorni naučni rad

Maj 2013.

DOI: 10.2298/MEDJP1302160P

UTICAJ GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE NAMEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE: POTREBA NJIHOVOG REFORMISANJA

APSTRAKT

Pojavljivanje i produblivanje globalne ekonomske krize ogleda se u velikom delu, na funkcionisanje međunarodnih finansijskih institucija i njihove trenutne strukture. Dugoročna finansijska kriza stavlja zahteve za odlučujuće reformske poteze u funkcionisanju i strukturi MMF-a, Svetske banke i drugih globalnih i regionalnih finansijskih institucija. To znači da su, do sada, rezultati njihove politike neadekvatne i da je njihova uloga predmet kritičke opservacije, a u cilju pronalaženja efikasnog funkcionisanja finansijskih tržišta. Kriza je nametnula potrebu za reformom međunarodnih finansijskih institucija i novu globalnu finansijsku arhitekturu. Promene u strukturi i njihovom funkcionisanju treba da dovedu do globalne ekonomske stabilnosti. Članovi evro zone su suočeni sa novim stavom prema međunarodnim finansijskim institucijama, posebno prema Međunarodnom monetarnom fondu. Proklamovane Misije Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke su jasno razdvojene u teoriji, ali sa vremenom njihove aktivnosti su postale sve više isprepletane, tako da često podrazumevaju zajedničko ime – međunarodne finansijske institucije.

Ključne reči: ekonomska kriza, uticaj, promene, reforme finansijskih institucija.

---

1 Prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E-mail adresa: pera@diplomacy.bg.ac.rs; Željko Jović, doktorant, Ekonomski fakultet Beograd, Narodna Banka Srbije, E-mail adresa: zeljkojovic@nbs.rs.

UVOD

Svetska, dugotrajna, ekonomska kriza umnogome utiče na brojne, uglavnom evolutivne, promene u funkcionisanju međunarodnih finansijskih institucija. Međunarodne finansijske institucije, u poslednjih šezdeset godina su prešle put od garanta stabilnosti svetskog finansijskog sistema, preko spasioca zemalja poverilaca i dužnika, tokom svetske dužničke krize (osamdesetih godina dvadesetog veka), i najzad do uloge najvažnijeg savetnika i finansijera procesa tranzicije u post-socijalističkim zemljama, tokom devedesetih godina prošlog veka. Međutim, s obzirom da je prošlo skoro sedamdeset godina od njihovog osnivanja (MMF i Svetska banka) može se konstatovati da međunarodne javne finansijske institucije nisu ispunile svoju viziju, misiju i ciljeve postojanja. Neoliberalni projekat rada međunarodnih finansijskih institucija postigao je visok stepen ekonomske efikasnosti (do pojave najnovije ekonomske krize), ali je za uzvrat plaćena velika socijalna cena koja se reflektuje u širenju siromaštva.

Stoga je, u savremenim uslovima dugotrajna finansijska i opšta ekonomska svetska kriza nametnula zahteve za odlučnom i sveobuhvatnom reformom međunarodnih finansijskih organizacija, posebno reviziju glasačkih prava unutar MMF-a i Svetske banke, koji predstavljaju dve najvažnije, univerzalne, međunarodne finansijske institucije. Svaka od zemalja sadašnjih članica Međunarodnog monetarnog fonda ima definisanu kvotu koju u određenim vremenskim razmacima uplaćuje u Međunarodni monetarni fond.² Neosporno, dosadašnji rezultati politike međunarodnih finansijskih institucija mogu se oceniti kao nezadovoljavajući, jer aktuelna finansijska kriza nije prva sa kojom se sučeljavaju međunarodne finansijske institucije a da ne adekvatno i blagovremeno reaguju.³ Ono na čemu se zasnivala dosadašnja politika međunarodnih finansijskih institucija, posebno MMF-a jeste recept koji je svuda primenjivan, bez obzira na vreme, mesto ili pak specifičnost privrednog sistema a koji se sastoji u fiksnoj strogosti, brznoj privatizaciji i divljoj liberalizaciji. S druge strane, tržišni sistem zahteva konkurenciju i savršenu informisanost, međutim efikasna i fleksibilna tržišta, zasnovana na konkurenciji, ne mogu se stvarati na prečac. Rezultati politike međunarodnih finansijskih institucija mogu se okarakterisati kao, uglavnom,

---

2 Sama uplata vrši tako što se 25% uplaćuje u specijalnim pravima vučenja ili konvertibilnim valutama a 75% u nacionalnoj valuti.

3 Da li zbog toga što je Kenzijanska orijentacija MMF-a, koja je naglašavala neusphe tržišta i ulogu vlade, zamenjena apsolutizovanjem ideje slobodnog tržišta koju su tokom osamdeset godina XX veka propagirali Margaret Tačer i Roland Regan, ili zbog dvostrukih aršina koje primenjuju ili možda zbog nečeg trećeg?

porazavajući.⁴ Međutim, da bi se ublažili neegativni efekti globalizacije a zadržali oni pozitivni, neophodno je reformisati međunarodne finansijske institucije koje upravljaju ovim procesom, jer globalizacija, sama po sebi, nije problem. Potreba za reformisanim međunarodnim finansijskim institucijama nameće i brojna pitanja, kao na primer: gde će se u budućnosti donositi odluke, gde će biti smeštena poreska moć i gde će biti zakonodavna vlast? U meri u kojoj se zakonodavna, poreska, pa čak i sudska vlast pomere ka međunarodnoj sceni, kako će se u budućnosti upravljati međunarodnim institucijama? Šta će predstavljati ravnotežu između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, naročito kako se populaciona i ekonomska ravnoteža tokom vremena budu menjale u korist zemalja koje se sada razvijaju? Ovo su samo neka pitanja na koja treba tražiti odgovore u procesu izmene strukture i načina funkcionisanja međunarodnih finansijskih institucija. U tom smisu i ovaj prilog nema pretenzija da ponudi gotova rešenja, nego da kroz izvesne aspekte i kritike dosadašnjeg načina funkcionisanja ukaže na moguće pravce reformisanja.

POREKLO I UZROCI AKTUELNE SVETSKE EKONOMSKE KRIZE

Sadašnja ekonomska kriza zahvatila je sve svetske nacionalne privrede. Nastala je toliko iznenadno da je ni mnogi eksperti u međunarodnim finansijskim institucijama nisu mogli predvideti. Međutim, mnogi smatraju da je aktuelna ekonomska kriza posledica lošeg upravljanja prethodnom krizom. U 2008. godini preduzimano je sve kako bi se spasio bankarski sistem, mada se smatra da je kriza do 2009. godine bila manje ozbiljna, te da se moglo i bez državne intervencije i angažmana međunarodnih finansijskih institucija. Sada je osnovni problem solventnost država. Dakle, dve krize su imale potpuno različito poreklo. Ona prva se širila od dna ka vrhu. Počela je je među preterano optimističkim kupcima kuća, rasla kroz mašineriju Volstrita, uz malo veću pomoć firmi za kreditni rejting i završila se zarazom globalne ekonomije. Slom finansijskog sistema je uzrokovao recesiju. Aktuelne teškoće su, nasuprot tome, krenule su sa vrha. Vlade širom sveta su, globalno gledano bile nemoćne da adekvatno stimulišu svoje ekonomije i „srede svoje kuće“, postepeno su gubile poverenje ne samo kooperacija već i investitora. Isto tako, finansijske kompanije i domaćinstva su se koristila jeftinim kreditima koji

---

4 Efekti saveta za privrede u tranziciji. Na primer, kontrast, GDP Kine je 1990 godine iznosio 60% od onoga u Rusiji, dok se na kraju decenije slika preokrenula. Za mnoge zemlje u razvoju globalizacija nije donela obećane koristi jer je razlika, u materijalnom bogatstvu, između pet najbogatijih i pet najsiromašnijih zemalja 1913. godine bila 11:1, godine 1950 – 35:1, 1992 – 72:1, a 2010. godine 96:1.

su nekako izdržali do 2007–2008. godine, a onda dolazi do masovnog recesionog šoka. Sada je problem suprotan, kompanije se ne zadužuju što rezultira anemičnom potrošnjom i bitno usporenim rastom investicija. Konačno, poslednja razlika je direktna posledica prve dve. S obzirom na poreklo, finansijska katastrofa 2008. godine, imala je jednostavno, ali bolno rešenje – trebalo je da vlade uskoče u obezbeđivanje likvidnosti kroz: niske kamatne stope, bankarske garancije i injekcije gotovine u privredu. Međutim, nisu u dovoljnoj meri te su danas te zemlje u znatno složenoj situaciji. Tada međunarodni finansijski sistem nije bio očišćen (banke nisu morale da promene svoje navike budući da su izbegle požar koje su same uzrokovale). Banke su spašene ali će nesolventne države i dalje upravljati bankama i celokupnim ekonomskim sistemom. Sistem samofinansiranja dugova dostigao je „tačku pucanja“, te se kolosačni nivo dugova u svetu sada se mora drastično smanjiti. Dakle dolazi do kompresije tržišta.⁵ Međunarodni monetarni fond predviđa da će i u idućoj godini evrozona nastaviti da bude epicentar nestabilnosti u globalnoj ekonomiji i da postoji opasnost od jačanja krize u tom delu sveta, posebno ako se uspostavi loša dinamika u „začaranom krugu“ – rasta BDP-a, fiskalne dimenzije i bankarskog sistema.

KRIZA U EVRO ZONI I MMF

Evropsku uniju a posebno tzv. evro zonu svetska finansijska kriza, naizgled, pogodila je više i duže nego li ostale zemlje. Na primer, stopa nezaposlenosti u prvoj polovini 2011. godine dostigla je gotovo 11 odsto čime je izjednačen rekord iz aprila 1997. godine.⁶ Kao dokaz ekonomske podeljenosti severa i juga Evrope, najnižu stopu nezaposlenosti u evro zoni imale su Austrija (4%), Holandija (5%) i Luksemburg (5,2%).

Egzistencijalna kriza EU, potstaknuta finansijskim urušavanjem Grčke, nametnula je evrozoni novog pregovaračkog posrednika – Međunarodni monetarni fond. Pod njegovim uticajem odobren je „mamutski paket“ pomoći finansijski ugroženim članicama evrozone. Jednom načeta ulaskom MMF-a u program reformi Grčke, EU se suočila sa novim odnosom sa tom međunarodnom finansijskom institucijom. Sredinom 2012. godine MMF ocenjuje da je evro zona

---

5 Phoebe Athanassiou, Withardawal and expulsion from the EU and EMU: Some reflections, ECB Legal Working Paper No.10, ECB, Frankfurt, 2009, December (<http://www.ecb.int/pub/pdf/scplps/ecblwp10.pdf>).

6 Evrostat, Agencija za statistiku EU, saopštenje 03.06. 2012. godine (navodi da je u maju 2012 godine posao tražilo 18,14 miliona ljudi, dok je Španija sa 24,6 odsto na prvom mestu među članicama zone evra).

u novoj i kritičnoj fazi “finansijska tržišta u delovima evrozona su u stanju akutnog stresa, sa tim raste i dilema o celishodnosti monetarne unije EU, a evrozona sve više liči na balast globalnom privrednom oporavku“.⁷ Evro je precenjen, rizik od deflacije postojano raste, monetarnoj uniji prete mogući novi šokovi među kojima i kolaps neke velike banke, tako da MMF predlaže munjevitú akciju kako Brisela tako i Evropske centralne banke. Po preporuci MMF-a Evropska centralna banka bi trebalo da hitno doštampa evre, obnovi otkup državnih obveznica (urušenih članica evrozona), pusti novu plimu jeftinih kredita. Evropska unija, može, po MMF-u, da povрати kredibilitet ukoliko hitro uspostavi bankarsku uniju i nekako objedini dugove, čemu se inače grčevito protivi Nemačka, finansijski najjača članica evrozona. Čuveni ekonomista Džozef Štiglic tvrdi da se kriza dugova u zoni evra nikako ne može rešiti „stezanjem kaiša“, umesto toga potrebno je podsticati privrednu ekspanziju putem stimulisanja državne potrošnje. Prema formuli koju zastupa Džozef Štiglic države koje se suočavaju sa dužničkom krizom ne treba da slušaju savet MMF-a koji zahteva ograničenje budžetske potrošnje, nego da se usmere na rast privredne aktivnosti i zaposlenosti.⁸ MMF smatra da je rešenje, u slučaju da tržište daje prostora, obezbedi ekspanzivnija fiskalna politika, pronađe ravnoteža monetarne i fiskalne politike, pruži podrška nezaposlenima i drugim slojevima pogođenim krizom, i uspostavi koordinisana reakcija na makroekonomskom nivou.

ODNOS MMF-A I SAD

Posle nekoliko godina u kojima je Međunarodni monetarni fond navodio evropsku dužničku krizu kao glavni faktor rizika za globalnu ekonomiju, na red je došla i glavna lokomotiva svetske privrede – SAD. U izveštaju koji je objavljen krajem juna 2012. godine eksperti Međunarodnog monetarnog fonda ukazuju na produblјivanje finansijske krize u SAD, sa akcentom na fiskalni sistem. MMF je ujedno i revidirao naniže svoja ranija predviđanja američkog rasta: najnoviji brojevi rasta GDP su dva odsto za 2012. godinu i 2,25 odsto za 2013. godinu.⁹ Međutim, agencije i firme koje su specijalizovane za ekonomski konsalting još su

7 Izveštaj MMF, prema „Politika“, Beograd, 20. 07. 2012, str. 2. („Grčkoj sada manjka 11,7 milijardi evra. Cena zaduživanja Španije opet dramatično raste. Irskoj za spasavanje finansijskog sistema opet treba pomoć Evropske centralne banke“...).

8 Michael Biggs, Peter Hooper, Thomas Mayer, Tom Slok and Michael Michael, „The Public Debt Challenge“, Deutsche Bank global Market Research, January 2010.

9 Na primer, u aprilu 2012. godine ove prognoze su bile nešto vedrije: 2,1 i 2,4 odsto za ove dve godine.

opreznije (predviđaju rast BDP od samo 1,5 odsto). Potom, Federalne rezerve SAD (pandan za Centralnu banku) u predviđanjima su manje precizne, ali podjednako rezervisane: njihova ranija procena za 2012. godinu, koja se kretala u rasponu od 2,4 do 2,9 odsto, smanjena je između 1,9 i 2,4 postotka, te stopom nezaposlenosti od 8,2% sa tendencijom rasta. Direktorica MMF-a (Kristijan Legard), kao glavni savetodavac, je američke lidere upozorila da na svaki način izbegnu „šok“ koji bi mogao da izazove prestanak važenja poreskih olakšica donetih devedesetih godina prošlog veka. Na taj način na snagu bi stupilo automatsko kresanje velikog broja budžetskih stavki.¹⁰ MMF kao razloge za usporavanje američke ekonomije navodi pad lične potrošnje, pošto građani više štede i nastoje da prvo otplate svoje stare dugove, usporeno otvaranje novih radnih mesta, visoku stopu nezaposlenosti, te posledice krize u Evropi.

Međunarodni monetarni fond je, takođe, pozvala SAD da srednjoročno smanji svoju zaduženost i poradi na finansijskoj konsolidaciji.¹¹ Pored toga brojni svetski eksperti smatraju da stanje američke ekonomije nije zadovoljavajuće. Osim toga, vodeći ekspert, kao što je Ben Bernanke imaju ozbiljne zamerke.¹² Prvi čovek američkog bankarskog sistema, upozorio je zakonodavce „da se ne igraju: da ne otežu previše sa dogovorom oko mera za smanjivanje deficita, jer će se u protivnom zemlja naći na „fiskalnoj litici“: u decembru 2012. godine bi automatski stupili na snagu povećanje poreza i budžetske restrikcije, što bi moglo da izazove novu recesiju“. SAD nesumnjivo u privredi ima velike probleme, ali je činjenica da bi se gotovo sve zemlje sveta svoje ekonomske nevolje rado zamenili za njene.¹³ Dakle, sa oko 15 biliona (hiljada milijardi) dolara bruto nacionalnog proizvoda SAD su daleko najjača svetska ekonomija. Sledeće dve, Kina i Japan, godišnje proizvedu i kroz usluge razmene tek trećinu onoga što za isto vreme postigne američka privreda. To je bitno konstatovati stoga što je uticaj

---

10 MMF predviđa da bi repriza takvog zapleta, koja nije nemoguća, s obzirom da će američka vlada, ako se trend nastavi, uskoro ponovo udariti u zakonski plafon za emitovanje obveznica kojima pokriva budžetski deficit (za svaki budžetski dolar i dalje se pozajmljuje 40 centi), stoga je neophodno da se „promptno“ podiže granica za novo zaduživanje.

11 Kristijan Legard kaže da nije za „svaku finansijsku konsolidaciju“, već za onu koja je „senzibilna i nije preterana“. Mala redukcija deficita, od oko jedan odsto BDP-a za 2013. godinu, bila bi savršena alternativa, smatra ona.

12 Direktor Sistema federalnih rezervi, koga imenuje predsednik (američka Centralna banka koja ima svoju „dvostruku ulogu“ zakonom o osnivanju donetim još 1913. godine: da maksimizira zaposlenost i stabilizuje cene, a treća, monetarna politika, pridodata je naknadno).

13 Daniel Hale, “Amutually satisfactory solution for Iceland and Obama”, Financial Times, 1 February 2010.

međunarodnih finansijskih institucija na američku privredu, i u uslovima globalne ekonomske krize, vrlo mali.

ODNOS ZEMALJA U TRANZICIJI I RAZVOJU PREMA MEĐUNARODNIM FINANSIJSKIM INSTITUCIJAMA

Gotovo sve zemlje u tranziciji se već dvadesetak godina nalaze na mukotrpnom putu pronalazjenja pravih rešenja u izgradnji finansijskog sistema, a time i kreiranja prihvatljivih rešenja u finansijskim aranžmanima sa međunarodnim finansijskim institucijama.¹⁴ Objektivno u poslednjih desetak godina došlo je do povećanja asimetrije u razvoju između razvijenih i nerazvijenih, uključujući i zemlje u tranziciji. U sferi finansija, pa time i u odnosima sa međunarodnim finansijskim institucijama, asimetrija je još veća ili vidljivija nego li u realnoj sferi. Proces ubrzane globalizacije su usloveli proliferaciju finansijskih posrednika, kao i finansijskih usluga. Na teorijskom planu sve je manje jedinstvenosti u stavovima, delom i zbog različnosti u tumačenju sveta a time i u kreiranju poslovnih aranžmana.

Nejedinstvenost se može tumačiti i činjenicom da se svet finansija brzo promenio i da je u stalnim promenama, a da promene podrazumevaju i promenjene odgovore na nove izazove koji još ne postoje. Suviše pragmatičan pristup međunarodnih finansijskih organizacija, njihova snaga u nametanju istih paradigmi različitim zemljama (počev od Vašingtonskog konsenzusa 90-ih godina), pokazao se u mnogim slučajevima neadekvatnim uprkos i samim promenama u njihovim stavovima i pronalazanju novih rešenja. Poseban problem je predstavljalo nedovoljno jasno razgraničenje ovlašćenja između MMF i Svetske banke.¹⁵ Problem je predstavljala uslovnost MMF koja nije vodila računa o nužnosti strukturnih promena radi stvaranja makroekonomske i spoljne ravnoteže mnogih zemalja.

Međutim, iako je postojeći sistem daleko od idealnog, u MMF je postalo jasno da se problemi makroekonomske neravnoteže sa svim efektima koje ona ima ne mogu rešavati na uniforman način koji je pokazao nezadovoljavajuće rezultate. MMF je u tom smislu pokušao da “omekša” uslovnost, shvativši da njenim

---

14 Da bi jedan finansijski sistem bio stabilan i funkcionisao na zadovoljavajući način, neophodno je da poseduje jasno definisanu strukturu finansijskih institucija, sa jasno određenim ovlašćenjima i odgovornostima (Centralna banka, bankarska industrija, devizno tržište, finansijski regulator, itd.).

15 U tom smislu MMF je sa Svetskom bankom lansirao *Program procene stanja finansijskog sektora (Financial Sector Assessment Program, FSAP)*.

postavljanjem u rešavanju platnobilansnih kriza, nije dovoljno pažnje posvetio obezbeđenju održivog rasta.¹⁶

Međunarodni monetarni fond je svoju aktivnost naročito usmerio na tri segmenta, kako bi se realizovali aktuelni aranžmani:

- (1) pomoć u proceni ranjivosti finansijskog sektora i potreba razvoja;
- (2) povećanje monitoringa i analiza finansijskog sektora, određivanje razvojnih ciljeva i povećanje transparentnosti, i
- (3) pomoć u izgradnji jasnih finansijskih institucija;

Pri tome je Međunarodni monetarni fond ocenio da je Srbija, pod veoma teškim okolnostima, ostvarila veliki napredak u stabilizaciji privredne situacije, kao i u sprovođenju reformi započetih u 2001. godini. Međutim, i pored toga, ocenjuje se da su pred Srbijom veliki izazovi, koji zahtevaju istrajnost i doslednost u sprovođenju programa, kao i jaku podršku donatora i kreditora iz inostranstva.

UTICAJ GLOBALIZACIJE SVETA FINANSIJA

Poznato je da nagla ekspanzija globane ekonomije u ogromnoj meri komplikuje ekonomsku strategiju ali i svakodnevnicu ekonomske politike pojedinih država (ekonomska suverenost države ne samo da je sužena nego se neprestano dovodi u pitanje), te i u daleko razvijenijim zemljama novi odnosi moći, nove tehnologije kao i novi tipovi finansijskih instrumenata znatno otežavaju vladina uvođenja efektivne kontrole kretanja kapitala.¹⁷ Dakle, proces globalizacije međunarodnih finansija doveo je do ogromnih promena te se to odnosi i na ukupne aranžmane sa međunarodnim finansijskim institucijama. Zatim, novi oblici finansijskih instrumenata, novi izvori finansijske aktive uz savremenu informacionu tehnologiju definitivno su srušili barijere nacionalnih tržišta. Međunarodni svet finansija postao je vrlo dinamičan i turbulentan, te je razmere međunarodnih finansija vrlo teško sagledati u dužem roku. Isto tako, vrlo je teško predvideti obim, način i pravac njihove nagle ekspanzije.

U savremenim uslovima finansije su centralni mehanizam koji združuje sve diverzifikovane tržišne procese u jedinstvenu mrežu-strukturu u kojoj se ustanovljavaju relativne cene svih dobara, usluga i kapitala. Danas se ova mreža

16 Mohamed Ahmed, Tomas Lane, and Michail Schulze-Ghattas, *Refocusing IMF Conditionality, Finance and development, dec. 2011, vol 38, number 4.*

17 Rast, pa i dominacija transnacionalnih kompanija, koje po obrtu kapitala premašuju društveni bruto proizvod srednje razvijene zemlje čini beskorisnim uvođenje ili održavanje trgovinskih barijera. Dakle, proces globalizacije, gde "pravila igre" nameću veliki i moćni ne može se zaustaviti.

integrirše ne na osnovama nacionalnih finansijskih sistema, već posredstvom međunarodnih finansijskih tržišta. Oblast u kojoj je globalizacija, poslednjih godina najdalje otišla i razotkrila opadajući i sužen domen državnog suvereniteta su međunarodne finansije. Osnovne karakteristike savremenih finansijskih tržišta su:¹⁸

- (1) velika mobilnost kapitala, i uspon internacionalizovanih tržišnih struktura, koje direktno deluju na nacionalnu regulativu;
- (2) nagla internacionalizacija i sveukupna globalizacija finansijskih tržišta;
- (3) deregulacija i internacionalizacija (uz međunarodna pravila i nadzor) cirkularno snaže jedna drugu i odvajaju je od nacionalne regulative;
- (4) nacionalna monetarna politika, suštinski gubi svoju autonomnost jer više ne može biti introvertno okrenuta ka domaćim realnim agregatima, nego ekstrovertno ka međunarodnim tokovima kapitala;
- (5) brze i sveobuhvatne finansijske inovacije;

Međunarodne finansijske organizacije, odnosno MMF i svetska banka su postale veoma aktivne sa više ili manje uspeha u prevenciji, ali i saniranju finansijskih kriza, uz sve veću koordinaciju sa STO, regionalnim bankama za razvoj, izvoznim agencijama, BIS i drugim. One se u svetu finansija fokusiraju na one mere koje doprinose razvoju finansijskih sistema, a i tokom zadnjih godina na borbu protiv pranja novca doprinose razvoju finansijskih sistema, a i tokom zadnjih godina na borbu protiv pranja novca i na zajedničku akciju na međunarodnom planu u borbi protiv finansiranja terorizma.¹⁹

Kao i sve slične zemlje Srbija je uvažavala Program procene stanja finansijskog sektora. Taj Program je podrazumevao analizu različitog značaja finansijskih institucija u sistemu, njegove osetljivosti na eksterne šokove, utvrđivanje stepena zdravlja finansija i adekvatnosti ratioa kapitala, volumen non-performing loans, procenu trenda prihoda. Zato, da bi se dobila prava slika uključuje se analiza likvidnosti, regulisanost i način na koji se obavlja nadzor finansijskog sektora, te u kojoj se meri prihvaćeni ali i kako se primenjuju međunarodni standardi i kodeksi.²⁰

S druge strane, pod uticajem SAD posle terorističkih napada, uopšteno povećale su se aktivnosti na međunarodnom planu, pre svega u pravcu

---

18 Pero Petrović, Menadžment rizicima na tržištu kapitala, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2000, str. 33.

19 Dragana Đurić, Izgradnja sveta finansija – nužnost ravnoteže između sigurnosti i konkurencije, Ekonomski anali, Beograd, tematski broj, jun, 2002, str.41.

20 Među najznačajnijim su kodeks MMF o dobroj praksi transparentnosti monetarne i fiskalne politike, Ključni principi za sistemski značajne platne sisteme, Ciljevi i principi regulative hartija od vrednosti, kao i Principi nadzora poslova osiguranja.

uključivanja svih zemalja u borbu protiv finansiranja međunarodnog terorizma, pranja novca i uspostavljanja veće transparentnosti u radu off shore centara.

STRUKTURA I FUNKCIONISANJE MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA

Međunarodni monetarni fond po svojoj misiji i viziji treba da definiše okvir i pravila ponašanja po brojnim pitanjima ne samo međunarodnog monetarnog sistema nego i globalne svetske ekonomije, odnosno konkretnih privreda pojedinih zemalja, članica Fonda. U nastojanju da se sagleda njegova struktura i savremeno funkcionisanje treba se potsetiti ciljeva Fonda:

- (1) Unapređenje međunarodne saradnje kroz konsultacije i zajedničko rešavanje monetarnih problema;
- (2) Proširivanje međunarodne trgovine, rast zaposlenosti, dohotka i proizvodnje;
- (3) Stabilizacija deviznih kurseva i sprečavanje konkurentskih depresijacija;
- (4) Multilateralizam u međunarodnim plaćanjima za tekuće transakcije i uklanjanje deviznih ograničenja koja sputavaju rast međunarodne trgovine;
- (5) Obezbeđenje finansijskih sredstava za pomoć zemljama članicama u uravnoteživanju platnog bilansa;
- (5) Smanjenja platnobilansnih neravnoteža;

Osnovni cilj Međunarodnog monetarnog fonda je, međutim, bio sprečavanje globalne depresije čiji su uzrok vodeći ekonomisti videli u nedovoljnoj agregatnoj tražnji.²¹ Taj cilj je trebalo ostvariti na taj način što bi se vršili pritisci na zemlje koje ne daju svoj doprinos održavanju globalne agregatne tražnje, dok bi se sami zajmovi davali onim zemljama koje nisu sposobne da iz sopstvenih sredstava pospešuju tu tražnju. Dakle, od institucije koja je zagovarala povećanje potrošnje, smanjenje poreza i snižavanje kamatnih stopa, čime bi se stimulisala tražnja, MMF je vremenom prerastao u instituciju koja obezbeđuje zajmove pojedinim zemljama jedino ako ove sprovede politike poput smanjivanja deficita, povećanja kamatnih stopa, uzdižući ideju o neprikosnovnosti slobodnog tržišta.²² Sa aspekta strukture promene su neznatne, a najviši organi Fonda su:

---

21 Osim gore pomenutih ciljeva MMF je padom Berlinskog zida dobio još jedan izazov koji se svodio na upravljanje tranzicijom;

22 Ove promene su uglavnom usledile osamdesetih godina XX veka, kad je propagirana „ekonomija ponude“ pod uticajem Ronalda Regana i Margaret Tačer.

1. Odbor guvernera,
2. Odbor izvršnih direktora,
3. Direktor.

Zemlje članice koje imaju problema sa deficitom platnog bilansa mogu pod određenim uslovima računati na kredite MMF-a. Vrste kredita koji su se mogli dobiti od Fonda su tokom vremena menjani.²³ Naravno, za sva pozajmljena sredstva dužnici plaćaju Fondu proviziju, troškove i kamate. S druge strane, dobijanje samog kredita u osnovi zavisi od veličine konkretne zemlje uz prethodan dogovor sa Fondom o programu prilagođavanja, Međutim, sam program prilagođavanja odnosno uslovi koje MMF postavlja pred zemlje korisnice zajma su često razlog zašto vlade traže pomoć od strane ove institucije. To iz razloga što vlade u Fondu nalaze „dežurnog krivca“ za eventualna izneverena očekivanja birača, usled sprovedenih bolnih ekonomskih reformi, čime nastoje da sačuvaju svoj politički rejting. Tako da potreba za zajmovima nije ni neophodan, niti ni dovoljan uslov za saradnju sa Fondom, a u prvi plan izbijaju uslovi koje vlade predstavljaju nešto nametnuto, a u suštini je vrlo dobrodošlo za domaću javnost. Na početku svog funkcionisanja Fond se zalagao za:

- čvrste devizne kurseve;
- jedinstvene devizne kurseve;
- za ostvarivanje konvertibilnosti nacionalnih valuta;

Potom, zbog nedostataka takvog monetarnog sistema i promena u svetskoj privredi dolazi do napuštanja politike čvrstih deviznih kurseva.²⁴ Kao rezultat potrebe za reformom međunarodnog monetarnog sistema, 1967. godine je odlučeno da se u okviru Fonda nov oblik međunarodnog sredstva plaćanja u vidu specijalnog prava vučenja – SDR (Special Drawing Rights). U pitanju je veštački stvorena aktiva koja se koristi u međunarodnim plaćanjima. SDR je trebalo da zadovolji dva zahteva:²⁵

- (1) povećanje međunarodne likvidnosti u skladu sa potrebama;
- (2) osiguranje pouzdanog zajedničkog denominatora u kojem će nacionalne valute iskazivati vrednost;

23 Ova pojava je bila naročito izražena tokom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka.

24 Tokom 1973. godine većina zemalja prelazi na režim plivajućih deviznih kurseva, čime međunarodni monetarni sistem koji je konstruisan u Breton Vudsu prestaje da postoji. Već 1976 godine Fond je prihvatio i legalizovao praksu fleksibilnih deviznih kurseva.

25 Izvor: MMF, World Economic Outlook, October 2010.

Vrednost jedinice SDR-a, koja se utvrđuje na osnovu korpe valuta, je više puta menjana, a od 1. januara 2001. godine se određuje na osnovu četiri valute: dolara (45), eura (29), jena (15) i funte (11);

Međutim, rezultati koje su SDR ostvarila nisu zadovoljavajuća, obzirom da je povećanje nivoa međunarodne likvidnosti dosta skromno (udeo SDR-a u monetarnim rezervama je 2%). S druge strane, više puta je menjan model za utvrđivanje vrednosti jedinice SDR-a onemogućava utvrđivanje realne vrednosti SDR-a kroz vreme.

Međunarodni monetarni fond je morao da mnogo više pažnje da posveti svom bazičnom principu koji se odnosi na obezbeđenje sredstava, koja bi povećavala agregatnu tražnju u zemljama koje su suočene sa recesijom. U poredo s tim trebalo je mnogo više se pozabaviti aspektima koji se tiču siromaštva i nezaposlenosti jer bi se time kompletirao korpus interesovanja samog Fonda, što bi umnogome smanjilo bezuslovno insistiranje na makroekonomskoj stabilnosti odnosno kontrolisanju inflacije, čime bi se problem zemalja u razvoju sagledao u celini. Pri tome je MMF stalno naglašavao inflaciju zaboravljajući pritom privredni rast i nezaposlenost, iako su podjednako značajni. Imajući u vidu obim i trajanje aktuelne svetske finansijske krize Bord MMF-a u Vašingtonu je odlučio da izmeni pravila svog redovnog godišnjeg nadzora finansijske politike svih 188 članica Fonda. Po novom Fond se obavezao da proceni koliko unutrašnje odluke svake od članica ponaosob utiču na globalnu finansijsku stabilnost.

Neosporno, je da se danas MMF nalazi pred velikim izazovom zbog aktuelne ekonomske krize. U godinama pre krize, situacija je bila ovakva zbog procesa globalizacije dolazi do uklanjanja ekonomskih barijera i intenzivne saradnje država. Očekivalo se da će razvijene zemlje ostvariti veću štednju od investicija i plasirati svoj višak štednje kroz direktne investicije u zemlje u razvoju. Ovaj scenario je izostao, pa su razvijene zemlje svoje viškove štednje ulagale takođe u druge razvijene zemlje. Stoga se kriza finansijskog sektora se preliva na realni sektor. Usled finansijske krize dolazi do poskupljenja bankarskih kredita, što dovodi do porasta troškova poslovanja preduzeća. S druge strane, usled smanjenja obima kreditiranja dolazi do smanjenja likvidnosti preduzeća. Kao posledica smanjenja tražnje, preduzeća su primorana da smanjuju svoju proizvodnju, a zbog smanjenja prodaje i prihoda dolazi do otpuštanja radnika kako bi umanjili troškovi do čijeg je rasta došlo usled rasta troškova finansiranja. Svetsku javnost zanima kakve će napore preduzeti MMF u cilju smanjenja i rešavanje postojeće krize. MMF se pokazao uspešnim u procesu tranzicije zemalja

Istočne i Srednje Evrope devedesetih godina, ali od tada ima i problema. Npr. usvajanje programa finansijskog prilagodjavanja i pomoći od strane jednih

zemalja u saradnji sa MMF je bilo kontraverzno; privatni sektor je nastavio da igra dominantnu ulogu kao izvor međunarodnih tokova kapitala; glavnu reč u funkcionisanju MMF-a imaju SAD i moćne evropske zemlje.²⁶ MMF se suočava sa kritikama. Dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, Edvard Preskot poziva na ukidanje MMF-a i Svetske Banke, smatrajući da ove ustanove “više štete nego koriste svetskoj privredi” i “rade više kao instrumenti spoljne politike vlada nego kao privredni regulatori”.²⁷ Poslednjih godina se pojavljuju i ideje o osnivanju Evropskog monetarnog fonda, kao zameni MMF-a.²⁸

GRUPA SVETSKE BANKE

Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD) je pored MMF-a druga globalna finansijska institucija, nastala kao rezultat međunarodne konferencije. Potom su pod njenim okriljem formirane još tri finansijske institucije:²⁹

- (1) Međunarodna finansijska korporacija – IFC;
- (2) Međunarodno udruženje za razvoj – IDA;
- (3) Multilateralna agencija za garantovanje investicija – MIGA;

Osnovni cilj Svetske banke je finansiranje projekata koji su značajni za nacionalnu ekonomiju a za koje, uglavnom, nije zainteresovan privatni kapital zbog nedovoljne profitabilnosti, obzirom da su u pitanju veći iznosi te samim tim i veći rizici. Zajmovi su, uglavnom, namenjeni infrastrukturnim projektima, projektima iz sfere energetike, transporta, obrazovanja, industrije, razvoju poljoprivrede i sela, i slično. Osamdesetih godina prošlog veka počinje se i sa zajmovima za strukturno prilagođavanje koji bi trebalo da uspostave ravnotežu u platnom bilansu menjanjem privredne strukture, naravno uz odobrenje MMF-a i uslove koje zemlje korisnici moraju da ispune. Ovi zajmovi čine, u strukturi, oko 30% ukupno odobrenih zajmova.

I u sadašnjem uslovima dugotrajne finansijske i opšte ekonomske krize proklamovane misije MMF-a i Svetske banke su, teorijski, jasno razdvojene, mada

---

26 Edwin M. Truman “The IMF and the Global Crisis: Role and Reform”, Peterson Institute for International Economics, 2009, str. 3.

27 Sanja Paunović „Uloga međunarodnog monetarnog fonda u savremenoj ekonomskoj krizi“ doktorska disertacija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011, str. 131.

28 Detaljnije o ovome: Pero Petrović, Aleksandar Živković „Finansijska kriza I formiranje Evropskog monetarnog fonda – treba li menjati Evropski sporazum”, Međunarodni problemi, br. 4, 2010.

29 Za IBRD i IDA se često koristi naziv – Svetska banka. Sve četiri institucije: IBRD, IFC, IDA i MIGA čine Grupu Svetske banke.

su protokom vremena njihove aktivnosti postajale sve više isprepletane u pojedinim segmentima, tako da se u praksi često dešava da se mešaju MMF i Svetska banka, zbog toga što imaju isto članstvo, sedište u Vašingtonu, i aktivnosti koje su se preplitale i mešale. Preplitanje se povećava zato što su zemlje obe institucije uključene u pronalaženje načina za smanjenje dugova država u razvoju.³⁰ Pored određenog preplitanja, postaje fundamentalne razlike između ovih institucija. Pre svega, MMF je monetarna institucija, koja ima za cilj stabilizaciju monetarnog sistema i finansiranje privremenih deficita platnog bilansa. Nasuprot njoj, Svetska banka je razvojna institucija, sa ciljem unapređenja i finansiranja ekonomskog razvoja. Dalje, razlikuju se po izvoru finansiranja i odobravanju kredita. Kod MMF-a kredit se odobrava svim članicama iz zvaničnih rezervi i spropstvene valute države članice, dok Svetska banka kreditira isključivo zemlje u razvoju, sa periodom vraćanja duga između 15 i 20 godina. Osnovne razlike su sumirane u sledećem pregledu.

Pregled br.1 **Osnovne karakteristike MMF-a i Svetske banke**

Karakteristike	MMF	Svetska banka
Karakter	Monetarna institucija	Razvojna institucija
Funkcija	Stabilizacija monetarnog sistema i finansiranje privremenih deficita platnog bilansa	Unapređenje i finansiranje ekonomskog razvoja
Vremenski period	Kratkoročni	Dugoročni
Izvor finansiranja	Zvanične rezerve i sopstvena valuta zemlje članice	Zajmovi na međunarodnom tržištu kapitala
Odobranje kredita	Svim članovima	Zemljama u razvoju
Period vraćanja duga	3 do 5 godina (ponekad i 10)	15 do 20 godina (40 godina za Međunarodno udruženje za razvoj)
Osoblje	Osoblje broji 2300	Osoblje broji 6400

³⁰ U slučaju Argentine postojao je stvarni konflikt kada je Svetska banka odobrila veliki zajam, bez predhodnih konsultacija sa MMF-om, dok je MMF pregovarao o uslovima pod kojima će odobriti zajam. Od tada je koordinacija između MMF-a i Svetske banke znatno poboljšana, i jasnije su definisane njihove sfere odgovornosti.

Struktura, odnosno organi Svetske banke su:

1. Odbor guvernera;
2. Odbor izvršnih direktora;
3. Predsednik (po pravilu američki državljanin);

Banka je organizovana u vidu akcionarskog društva, udeo (kvota) pojedinih zemalja je određen prema ekonomskoj snazi, a zemlje članice danas uplaćuju 3% upisane kvote. Banka sredstva prikuplja po osnovu četiri izvora³¹:

1. Uplaćenog dela kvota zemalja članica;
2. Zaduživanja na međunarodnom finansijskom tržištu;
3. Povraćaja ranije datih kredita;
4. Ostvarenog dohotka;

I u sadašnjim uslovima finansijske krize najvažniji je drugi izvor (zaduživanje na finansijskom tržištu i emisija HOV) po osnovu koga je banka zadužena u iznosu oko 100 milijardi dolara.

IBRD odobrava zajmove za finansiranje konkretnih projekata, a retko za opšterazvojne potrebe. Taj projekat mora doprinositi razvoju konkretne zemlje ali i obezbeđivati urednu otplatu pozajmljenih sredstava. Zajmovi su namenjeni prvenstveno razvijenim među zemljama u razvoju. Ipak, zajmovi su povoljniji u odnosu na one koje bi pojedinačne zemlje mogle ostvariti na tržištu. Za isključivanje zemalja koje su dostigle određeni nivo razvijenosti iz grupe koje ima pravo korišćenja zajma IBRD koristi se proces graduacije (GNP – 5445 \$/per capita). Projekti koje finansira IBRD prolaze kroz sledećih sedam faza: (1) identifikovanje, (2) priprema projekta, (3) ocena projekta, (4) pregovori, (5) usvajanje, (6) izvršenje i nadzor, (7) naknadna ocena;

Međunarodno udruženje za razvoj (IDA) je osnovana 1960 godine u cilju obezbeđivanja zajma najnerazvijenim zemljama po povoljnim uslovima.³²

Međunarodna finansijska korporacija (IFC) je osnovana 1965. godine. Ona odobrava kredite sa rokom otplate od 7 do 15 godina, ali je značajnija njena katalizatorska uloga u smislu povezivanja privatnih preduzeća kojima je potreban kapital, sa zainteresovanim ulagačima u međunarodnu korporaciju.

31 <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMDK:20227703~pagePK:478093~piPK:477627~theSitePK:477624,00.html>.

32 Pravo da koriste kredite IDA imaju zemlje kod kojih je GNP/per capita manji od 865 \$, a odobrava kredite na rok od 40 godina uz grejs period od 10 godina. Pri tome se kamata na kredite ne plaća, osim provizije od 0,75%.

Multilateralna agencija za garantovanje investicija (MIGA) osnovana je 1985. godine sa ciljem davanja garancija za nekomercijalne rizike, čime treba da podstiče priliv privatnog kapitala u zemlje u razvoju. Svaka od institucija ima posebnu ulogu. Tako npr. IDA daje pozajmice vladama najsiromašnijih država u razvoju pod povoljnim uslovima;³³ MIGA daje garancije investitorima od nekomercijalnog rizika, a IBRD daje zajmove zemljama sa srednjim dohodkom.³⁴ Zajmovi IBRD, poznati kao zajmovi Svetske banke se razlikuju od IDA zajmova po tome što su namenjeni finansiranju visokokvalitetnih programa i programa koju doprinose ekonomskom razvoju, a za koje se ne može obezbediti privatno finansiranje po povoljnim uslovima. Svetska banka funkcioniše kao investiciona banka, samo sa blažim kriterijumom i politikom odlaganja duga koja ima širi spektar u odnosu na komercijalne banke.

Tako, 80-ih godina XX veka, kada su se industrijske zemlje borile protiv velike recesije, a zemlje u razvoju mučile muku sa dugovima, nastaju dva programa pozajmljivanja:

1. pozajmljivanje za strukturno prilagođavanje
2. pozajmljivanje za sektorsko prilagođavanje

Kod pozajmljivanja za strukturno prilagođavanje, zajmovi za opšte namene su odobreni sa ciljem jačanja ekonomije i izvoznog sektora. Veoma često se odobravaju zajedno sa MMF-ovim zajmovima, i namenjeni su zemljama sa velikim strukturnim deficitom bilansa plaćanja. Zajmovi za sektorsko prilagođavanje su namenjeni brzom obezbeđivanju sredstava za reformu određenog ekonomskog sektora.

Svetska banka godišnje objavljuje Izveštaje o svetskom razvoju (World Development Report) koji daju poseban ton problematici razvoja država i pružaju nove ideje.³⁵ Banka sprovodi i projekte tehničke pomoći koje finansira Program razvoja UN (UN Development Program). Postoje dve vrste pomoći:

- Infrastrukturalna (studije izdržljivosti); i
- institucionalna (razvoj institucija i menadžerskih sposobnosti, definisanje makroekonomske politike).

33 <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/IDA/0,,contentMDK:21206704~menuPK:83991~pagePK:51236175~piPK:437394~theSitePK:73154,00.html>.

34 <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTIBRD/0,,menuPK:3046081~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:3046012,00.html>.

35 Detaljnije o brojnim izveštajima Svetske banke pogledati na: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMK:20227703~pagePK:478093~piPK:477627~theSitePK:477624,00.html>.

Od svih finansijskih institucija Svetsku banku najviše ugrožava politički uticaj nad pozajmljivanjem sredstava. Dolazi za različitih strana: od kritika da naglašavanje velikih projekata znači da je malo učinjeno po pitanju pravilne raspodele prihoda, do kritika da Svetska banka ugrožava razvoj privatnog sektora naglašavanjem državnih projekata. Koliko god je moguće, banka pokušava da zadrži svoj apolitički karakter i da us svom radu pravi ravnotežu između sukobljenih stavova.

Potreba za reformisanjem Svetske banke ogleda se u tome da ona mora više voditi računa o celovitom pristupu razvoju i načinu na koji se sama pomoć daje.

NOVI ODNOSI EVROZONE I MMF-A

Mnoge zemlje Evropske unije, pre svih Grčka a potom Portugalija i Španija, te Irska i Italija, moraju proći težak proces prilagođavanja vladinih finansija i spoljne konkurentnosti, da bi pozicija njihovog javnog duga ponovo postala održiva. Međutim, s obzirom na intezivan pritisak finansijskih tržišta, u nekim slučajevima deluje malo verovatno da će podešavanje fiskalnog programa biti dovoljno da se izbegne „iznenadno kočenje“ neophodnog spoljnog finansiranja javnog sektora.

Smatra se, da kada se to desi, Evropska Unija neće više biti u stanju da izbegne pitanje da li (i u kom obliku) može da obezbedi javnu finansijsku podršku jednoj od svojih zemalja članica. Mehanizam za stabilizaciju i nove mere Evropske centralne banke dokazuju rešenost Evropske Unije da štiti finansijsku stabilnost u oblasti evra i umanju kratkoročnu zabrinutost za solventnost pojedinih članica evrozone kod kojih je došlo do pogoršanja fiskalnog položaja i dinamike dugovanja.

Pojavom finansijske krize u evrozoni dolazi i do novih relacija u odnosu EU – MMF-a. Prema novoj recepturi MMF-a, predloženi sistem budžetske koordinacije predstavljao bi korak ka zajedničkom, centralizovanom ekonomskom upravljanju unutar evrozone. Međutim, neophodna je bolja unutrašnja monetarno-fiskalna kontrola, odnosno povećana koordinacija na planu fiskalne i ekonomske politike.³⁶

U sadašnjoj situaciji nameće se pitanje koja bi institucija bila u boljoj poziciji da projektuje i nadzire strog program prilagođavanja koji bi opravdavao finansijsku podršku: EU ili MMF. Razlika se svodi na sledeće: MMF ima novca, stručnost i malo političkih ograničenja. S druge strane, institucije EU imaju novac i stručnost, ali EU odnosno Evropska komisija se suočava sa ozbiljnim političkim

---

36 Ideja o „Evropskom monetarnom fondu“ je prvi put predstavljena javnosti 6. marta 2010. godine u intervjuu nemačkog ministra finansija Wolfanga Schaeublea, u kojem je on rekao da je Evropi potrebna institucija nalik MMF-u koja bi se nosila sa situacijama nalik grčkoj dužničkoj krizi.

ograničenjima u osmišljavanju prilagođavanja programa.³⁷ Međutim, nije pitanje da li bi EU bila „mekša“ od MMF-a, nego je ključno pitanje koja institucija bi imala jači mehanizam prisile u slučaju da pojedine zemlje (kao npr. Grčka) jednostavno ne sprovedu podešavanje programa. MMF može da učini vrlo malo, ako zemlja koja je u pitanju, jednostavno ne održi svoja obećanja, osim da joj uskrati dalje finansiranje.

Nasuprot tome, Evropska unija ima nekoliko drugih instrumenata na raspolaganju: može uskratiti finansiranje iz strukturnih (i drugih) sredstava. Pored toga, Evropska centralna banka može vršiti ogroman pritisak diskvalifikujući javni dug zemlje članice (ili uopšte njena sredstva) iz upotrebe u okviru operacija svoje monetarne politike. Dakle, Evropska unija bi mogla da osmisli mehanizam ili instituciju sposobnu da se nosi sa neizvršenjem novčanih obaveza. Dakle, mnogi eksperti i državnici smatraju da se ta dilema može izbeći stvaranjem „Evropskog monetarnog fonda“ (EMF), koji bi bio u stanju da organizuje i realizuje uredno izvršavanje obaveza, kao poslednju moguću meru. Pri tome, razlika se sastoji u tome što bi evropski pandan MMF-a delovao u slučaju da nekoj od članica evrozone zatreba finansijska pomoć, jer se pokazalo da na evropskom finansijskom polju nedostaje slična institucija da pomaže zemljama koje su zapale u ozbiljnu finansijsku krizu. Međutim, evropska Komisija smatra da može da iskoristi svoja prava u oblasti privredne konkurencije, što bi podrazumevalo jačanje saradnje s drugim akterima na međunarodnoj sceni (kao što je G-20), ali i vršenje pritiska jer se smatra da su svetska finansijska tržišta promenljiva i nepregledna.³⁸ Ideja o Evropskom monetarnom fondu, po modelu na međunarodni monetarni fond, nailazi na široku podršku u zemljama evrozone. Naime, kao što MMF čini na svetskoj sceni tako bi i Evropski fond bio poslednje sredstvo za članice evrozoni koje dospeju u finansijsku krizu. Dakle, EMF bi, pre svega, bio monetarni stabilizator, tako što bi najpe uspostavljao finansijsku disciplinu, a potom davao zajmove na kratak rok. Skeptičniji komentatori kažu da je problem odložen, ali ne i rešen, jer nema jasnog odgovora na to kako će se slabe i prezadužene ekonomije izboriti sa dugovima i sa zajmovima za njihovo saniranje.

---

37 U velikoj meri to zavisi od stava Nemačke, čija je moć finansiranja u evro zoni najveća.

38 Jean Pisani-Ferry and Aleksander Sapir, „The best course for Greece is to call in the Fund“, *Financial Times*, 2 February 2010.

SRBIJA I MEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

U uslovima krize međunarodne finansijske institucije imaju uticaj na javne finansije mnogih zemalja. Bez podrške MMF-a Srbija, verovatno, ne bi mogla da obezbedi sredstva za otplatu državnog duga, smatraju srpski ekonomisti.³⁹ Saradnja sa MMF je neophodna zato što se zasniva na donošenju programa fiskalne konsolidacije, koji u prvoj godini podrazumeva naglo zaustavljanje javnog duga ali i njegovo smanjenje na srednji i duži rok. Smatra se da su prednosti aranžmana sa MMF-om sledeće:

- niske kamate,
- garant kreditnog rejtinga
- povećava poverenje investitora,
- makroekonomska stabilnost
- prepreka za povećanje javne potrošnje;

Bez aranžmana (iz predostrožnosti) sa MMF-om javni dug Srbije bi brže rastao, a kako se uvećava dug tako rastu i kamate, tako da bi došlo u pitanje mogućnost servisiranja naših obaveza, odnosno uticalo bi na rast cene kojom Srbija finansira vlastiti spoljni dug.⁴⁰ Za Crbiju je vrlo bitno da relevantne međunarodne finansijske institucije, a pre svega MMF, daju svoju ocenu i mišljenje o tome šta se dešava u srpskoj privredi i da to bude pozitivno, kako bi međunarodno finansijsko tržište pozitivno reagovalo, u smislu priliva dodatnog kapitala. Osim kredibiliteta koji obezbeđuje zajmove po povoljnijim kamatama, za popunjavanje javnog duga, te na taj način Fond uvodi red i disciplinu u srpsku politiku javnih rashoda. MMF konstatuje da zemlje u razvoju sa visokim spoljnim deficitom, kao što je Srbija, moraju da smanjuju potrošnju i povećavaju izvoz. Strukturne reforme, između ostalog, podrazumevaju stvaranje uslova za privlačenje stranih direktnih investicija i to, pre svega, u proizvodnji i izvozno orijentisane sektore.

EVROPSKA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ (EBRD)

Evropska banka za obnovu i razvoj je prva međunarodna finansijska institucija osnovana u periodu posle hladnog rata kao odgovor na velike ekonomske i političke promene koje su zadesile zemlje Centralne i Istočne Evrope. Stvorena par

39 Na primer, samo 2009. godine minus u budžetu, zahvaljujući pritisku MMF-a, je smanjen za oko 4,5% BDP, te se procenjuje da bi jaz u kasi bio oko osam do devet BDP-a.

40 U 2012. godini, prema proceni Fiskalnog saveta, Srbija će samo za otplatu kamata i glavnica biti potrebno oko pet milijardi evra, što je oko 14 odsto buto domaćeg proizvoda, odnosno svega onoga što privreda stvori za godinu dana.

godina nakon pada Berlinskog zida, banka je imala za cilj da pomogne zemljama Centralne i Istočne Evrope u prelasku na tržišno orijentisanje privrede, kao i unapređenje privatne i peduzetničke inicijative u skladu sa principima demokratije, političkog pluralizma i tržišne privrede.⁴¹

Finansijska sredstva Banke su usmerena na finansiranje privatnih ili državnih preduzeća u kojima se sprovodi privatizacija, kao i stvaranje novih kompanija. Glavni cilj je dovođenje investitora u ove zemlje, na čemu Banka radi u partnerstvu sa drugim investitorima i zajmodavcima kako bi obezbedila akcijski kapital, garancije i zajmove. Pored ovoga, posebna pažnja se posvećuje i razvoju saobraćaja, telekomunikacija, infrastrukture i projekte javnog sektora koji treba da podrže inicijativu u privatnom sektoru. Posebno se ohrabruje regionalna saradnja, pa projekti koje Banka podržava se mogu prostirati na više od jedne države.

EBRD zajmove za određene projekte i investicije kofinansira sa komercijalnim bankama i multilateralnim institucijama. Takođe, ohrabruje se kofinansiranje i strane direktne investicije iz privatnog i državnog sektora, obezbeđuje se tehnička saradnja u određenim područjima i pomaže se mobilizacija domaćeg kapitala.

Sve države balkanskog regiona su članice EBRD-a i primaoci investicija. Po rečima direktorke EBRD za Srbiju Hildegrad Gacek, EBRD je u proteklih 11 godina u Srbiju uložila oko 3 milijarde evra u 180 projekata u svim sektorima. Podrška se očekuje i u narednom periodu infrastrukturnom sektoru u Srbiji (željeznici i radovima na Koridoru 10) i malim i srednjim preduzećima preko banaka i direktnim finansiranjem korporativnog sektora.⁴² EBRD je jedan od najvećih inestitora i u BiH pa je od 1996. godine do danas putem ove banke u različite projekte širom BiH plasirano 1,4 milijardi evra. U okviru Ministarstva spoljnih poslova Hrvatske, 2010. godine je doneta Strategija kojom se utvrđuju osnovni ciljevi i smernice saradnje Hrvatske sa EBRD. Između ostalog, EBRD će pomoći razvoj privrede, energetike, “malim i srednjim poduzećima (MSP) - koja i dalje trpe posljedice ograničene likvidnosti u finansijskom sustavu će olakšati pristup sredstvima, i to pomoću zajmova te vlasničkih i kvazi vlasničkih ulaganja putem finansijskih posrednika”.⁴³ Od 1994. godine do 2010. godine EBRD je u Hrvatsku uložila oko 2.2 milijarde evra za preko 130 različitih projekata. Slična ulaganja i ciljevi su predviđeni i za druge zemlje članice koje primaju investicije.

41 <http://www.ebrd.com/pages/about/history.shtml>.

42 Blic Online „Evropska banka za obnovu i razvoj u Srbiju uložila tri milijarde evra“ Dostupno na internetu na: <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/315069/Evropska-banka-za-obnovu-i-razvoj-u-Srbiju-ulozila-tri-milijarde-evra>.

43 <http://www.mfin.hr/hr/ebd>.

REGIONALNE BANKE ZA RAZVOJ

Istovremeno sa razvijanjem aktivnosti Svetske banke, javila se potreba za finansijskim institucijama regionalnog karaktera. Sve regionalne finansijske institucije imaju za cilj dopunu aktivnosti Svetske banke, unapređenje ekonomske integracije u regionu i ojačavanje privrede slabijih članova.

Organizaciona i finansijska struktura regionalnih banaka je zasnovana na organizaciji Svetske banke. Poput Svetske banke, glavni organ je Odbor guvernera, koji je obično sastavljen od ministara finansija država članica. Svakodnevno poslovanje obavlja Izvršni odbor, na čelu sa predsednikom. Statutom se predviđaju i mere zaštite pozicije regionalnih zemalja koje su uključene u rukovodstvo, u odnosu na države nečlanice regiona. Po pravilu bi regionalnim finansijskim institucijama trebalo da rukovode samo zemlje članice regiona, i praksi se dešava da i nečlanice regiona imaju rukovodeću funkciju. Osnovne funkcije regionalnih banaka su:

- dodeljivanje dugoročnih zajmova za projekte razvoja
- unapređenje investicija
- pomoć u pripremanju i sprovođenju nacionalnih razvojnih planova
- saradnja sa međunarodnim institucijama

Najvažnije regionalne finansijske institucije su Inter-američka banka za razvoj (osnovana 1959. godine), Afričke banke za razvoj i Azijske banke za razvoj, osnovane par godina kasnije. Pored ove tri velike razvojne banke, postoji niz subregionalnih banaka, čije se poslovanje bazira na nižem nivou. Neke od najpoznatijih su razvojna banka za Srednju Ameriku, Istočnu Afriku, Karibski region, i Islamska razvojna banka. Ove banke po pravilu nemaju neregionalne članove, a efikasnost im varira u zavisnosti od situacije u regionu.

Poseban položaj ima Nordijska investiciona banka, koja je u vlasništvu Finske, Danske, Švedske, Norveške, Islanda, Estonije, Letonije i Litvanije.⁴⁴ Finansira projekte u Skandinaviji, ali i u drugim regionima.⁴⁵ Tokom osamdesetih godina XX veka, regionalne banke su imale određenih poteškoća u radu. Često su bile pod pritiskom zapadnih donatora i jakim političkim pritiskom regiona. Zapadni donatori žele više odgovornosti i učešća u rukovođenju regionalnim bankama.

Proteklih desetak godina, regionalne banke su prošle kroz radikalni proces reformi i prilagođavanja, što je dodatno pojačano usvajanjem Milenijumskih

44 http://www.nib.int/about_nib

45 Do sada se saradnja odvijala sa zemljama regiona Latinske Amerike, Afrike i Srednjeg istoka, Azije i Evrope.

razvojnih ciljeva. U odnosu na ranije periode, kada su najvažniji zadaci bili ekonomski razvoj i finansiranje infrastrukturnih projekata, danas se uloga više bazira na ispunjenju Milenijumskih razvojnih ciljeva, smanjenju siromaštva i održivi razvoj.⁴⁶ Kao deo sprovođenja Pariske deklaracije o delotvornoj pomoći (Paris declaration on aid effectiveness), pokrenuta je serija reformi regionalnih banaka. Regionalne finansijske institucije imaju za cilj dopunu aktivnosti Svetske banke, unapređenje ekonomske integracije u regionu i ojačavanje privrede slabijih članova.

ZAKLJUČAK

Globalne finansijske institucije su stvorene kao odgovor na sve veće usložnjavanje odnosa i sve veću međuzavisnost među privredama i ljudima u svetu tako da su se, vremenom, i problemi nagomilavali i usložnjavali, što donekle opravdava brojne kritike na njihovu sadašnju strukturu i funkcionisanje. Ekonomisti se, svakako, neće slagati oko mnogih pitanja iz teorije i prakse, ali ono što ove institucije treba da urade jeste da zemljama ostave mogućnost da razmatraju alternative, da naprave sopstvene izbore odnosno da obezbede zemljama potrebna sredstva, a da se one same informišu i naprave izbor, uz razumevanje posledica i rizika svakog od njih. Po oceni brojnih eksperata evrozona je u kritičnoj fazi do te mere da mnogi više nisu sigurni da će „evroprojekat moći da funkcioniše“. S druge strane i MMF nema odgovor na dugoročno rešenje dužničke krize. Nesumljivo je da nakon krize mora doći do prekomponovanja finansijskog sistema i sistema monitoringa i supervizije u svetu. Neophodno je uskladiti regulativu i nacionalne politike, kao i utvrditi zajednička pravila u dokapitalizaciji banaka jer nacionalni pristupi imaju previše neracionalnosti rasipanja. Potrebno je prekonponovati ulogu MMF u cilju blagovremenog i fleksibilnog obezbeđivanja multilateralne privremene likvidnosti.⁴⁷ Za male zemlje, kakva je Srbija, saradnja sa MMF je gotovo bezuslovna (zbog pokrivanja minusa u budžetu ali i zbog mogućnosti redovnog servisiranja javnog duga), u suprotnom bi došlo do finansijskog kolapsa, jer MMF upravo ima za jedan od osnovnih ciljeva da održava finansijsku disciplinu zemalja članica. S druge strane, brojni ugledni ekonomisti nemaju poverenje u MMF jer

---

46 Federal Ministry of Economic Cooperation and Development, Combating Poverty- Our Objectives in the Regional Development Banks, March 2007, dostupno na internetu u pdf. Formatu na adresi: www.bmz.de/en/.../type.../strategie148.pdf

47 Pero Petrović, Aleksandar Živković, „Finansijska kriza i formiranje Evropskog monetarnog fonda- treba li menjati Evropski sporazum“, Međunarodna politika, 2010.

smatraju da su drastične mere štednje koje MMF propisuje svojim klijentima „pogrešno rešenje“ (naročito prema prezaduženim državama evrozona) koje ne funkcionišu na pozitivan način u kriznim uslovima, te da se te zemlje guraju u još dublju krizu“. Dakle, pored brojnih pozitivnih strana i dobrih rezultata koje su pokazale, međunarodnim finansijskim institucijama se upućuju i brojne kritike. Tako, po nekim stavovima, ove institucije su pravi predstavnici zapadnog kapitalizma i nameću model slobodnog tržišta državama u razvoju koje još nisu spremene na tako veliki korak.

Često se kao loša strana ističe i zlopotreba položaja moćnih država u ovim institucijama, (pre svega SAD i zemalja EU) koje koriste svoju vodeću ulogu za ostvarivanje vlastitih spoljnopolitičkih ciljeva. U periodu političkog i ideološkog neslaganja najvažnije je zadržati političke prioritete van međunarodnih institucija i obezbediti njihovo nezavisno delovanje. U slučaju kada bi se svaki zahtev za zajam cenio prema političkim aspektima i interesima, došlo bi do potpune paralize celog međunarodnog sistema. Zbog toga je vazno da međunarodne institucije zadrže svoj apolitički karakter. Dalje, kritike se upućuju i konkretnim projektima MMF-a i Svetske banke. Po mišljenju kritičara MMF ne obezbeđuje sredstva za zemlje koje se suočavaju sa ekonomskim problemima, polja delovanja su mu previše široko postavljena, odražava moć multinacionalnih kompanija i visokorazvijenih zemalja, problem upravljanja, nedostatak odgovornosti i transparentnosti. Grupi Svetske banke kritičari zameraju neefikasne projekte, birokratske institucije, tajno sklapanje ugovora, menadžment banke ne odgovara za rad nikakvom parlamentu i političkoj ustanovi, korupciju, preveliki uticaj industrijski razvijenih zemalja. U sadašnjoj situaciji sveta pogođenog velikog ekonomskom krizom, sve oči su uprte u međunarodne finansijske institucije. One same treba da više energije usmere na rešavanje aktuelne ekonomske situacije i ostave po strani politički pritisak razvijenih zemalja i multinacionalnih kompanija. Najvažnije za njihov budući rad je povratak na apolitičko delovanje.

LITERATURA

1. Athanassiou, Phoebus, Withardawal and expulsion from the EU and EMU: Some reflections, ECB Legal Working Paper No. 10, ECB, Frankfurt, December 2009, (<http://www.ecb.int/pub/pdf/scplps/ecblwp10.pdf>).
2. Biggs, Michael, Hooper Peter, Mayer Thomas, Slok Tom and Michael Michael, 2010, „The Public Debt Challenge“, Deutsche Bank global Market Research, January.
3. Đurić, Dragana, Izgradnja sveta finansija – nužnost ravnoteže između sigurnosti i konkurencije, Ekonomski anali, Beograd, tematski broj, jun, 2002, str. 41.

4. Gros Daniel and Mayer Thomas, How to deal with sovereign default in Europe: Towards a euro(pean) monetary Fund, CEPS Policy Brief, No. 202/ February 2010.
5. Hale Daniel, „Amutually satisfactory solution for Iceland and Obama“, Financial Times, 1 february 2010.
6. MMΦ, World Economic Outlook , October 2010.
7. Issing Ostin, „Berlin sorgt sich um Euro-Schuldenlander“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 20 February 2009, ([http://www.faz.net/f30/Suchergebnis.asp?rub=\(DCD0121E-AF59-41C6-8F20-91EC2636BA9D\)&x=0&y=0&pge=2&allchk=1&term=Issing](http://www.faz.net/f30/Suchergebnis.asp?rub=(DCD0121E-AF59-41C6-8F20-91EC2636BA9D)&x=0&y=0&pge=2&allchk=1&term=Issing)).
8. Issing Ostin, „Die Europaische Wabrungsunion am Scheideweg“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 30. January 2010.(<http://www.faz.net/f30/common/Suchergebnis.asp?t.erm=Issing&x=0&y=0&allchhk=1>).
9. Mayer Thomas, „The case for a European Monetary Fund“, Intereconomics, May/June, 2009.
10. Munchau, Walter, „What the eurozone must do if it is to survive“, Financial Times, 1 February 2010.
11. Paunović Sanja, „Uloga međunarodnog monetarnog fonda u savremenoj ekonomskoj krizi“ doktorska disertacija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2011.
12. Petrović Pero, Živković Aleksandar, „Finansijska kriza i formiranje Evropskog monetarnog fonda- treba li menjati Evropski sporazum“, Međunarodna politika, 2010.
13. Pisani-Ferry, Jean and Sapir Alexander, „The best course for Greece is to call in the Fund“, Financial Times, 2 February 2010.
14. Reinhart Michael. and Rogoff Kriss, This Time is Different: Eight Centuieres of Financial Folly, Princenton, NJ: Pricenton University Press, 2009.
15. Roubini Nicola, „Spain Threatens to Shafter Euro Zone“, 27 January 2010. (<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601085&sid=aVW11LBGT,08>).
16. Truman Edwin M. “The IMF and the Global Crisis: Role and Reform”, Peterson Institute for International Economics, 2009
17. www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm#art1
18. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>
19. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/IDA/0,,contentMDK:21206704~menuPK:83991~pagePK:51236175~piPK:437394~theSitePK:73154,00.html>
20. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTIBRD/0,,menuPK:3046081~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:3046012,00.html>
21. <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCH/EXTWDRS/0,,contentMDK:20227703~pagePK:478093~piPK:477627~theSitePK477624,00.html>
22. <http://www.mfin.hr/hr/ebrd>

Dr. Pero PETROVIĆ and Željko JOVIĆ

ECONOMIC CRISIS IMPACT ON INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS: THE NECESSITY FOR REFORMS

ABSTRACT

The emergence and deepening of the global economic crisis is reflected in large part on the functioning of international financial institutions and their current structure. The long-term financial crisis has placed demands for decisive reform moves in the functioning and structure of the IMF, the World Bank Group and other global and regional financial institutions. This means that so far, the results of their policies have been inadequate and that their role is subject to critical observation finding an efficient performance of financial markets. The crisis has imposed the need to reform international financial institutions and the new global financial architecture. Changes in structure and their functioning should lead to the global economic stability. Members of the Euro zone are faced with a new attitude towards the international financial institutions and the International Monetary Fund, in particular. The proclaimed missions of the International Monetary Fund and the World Bank are clearly separated in theory, but with the passing of time, their activities have become increasingly intertwined, so that they often include a name - international financial institutions.

Key words: economic crisis, impact, changes, structure, functioning, financial institutions.

Ljiljana FIJAT¹

*UDK: 343.9.024:336.7
Bibliid 0025-8555, 65(2013)
Vol. LXV, br. 2, str. 185–204
Izvorni naučni rad
Jun 2013.
DOI: 10.2298/MEDJP1302205F*

PROBLEMATIKA PRANJA NOVCA – ODGOVORNOST FINANSIJSKIH INSTITUCIJA

APSTRAKT

Predmet ovog rada je jedan specifičan problem iz oblasti korporativnog upravljanja (banking management) – problematika pranja novca i odgovornost finansijskih institucija. Naime, početkom ovog veka svedoci smo uvećanja obima pranja novca na globalnom nivou. Velika sredstva koja se zarađuju pranjem novca urušavaju temeljna načela ekonomske aktivnosti. Takođe, pranje novca je izuzetna pretnja integritetu finansijskih institucija i onemogućava uspešno upravljanje istim. Osnovu problema predstavljaju siva ekonomija, ofšor (offshore) zemlje i njihove finansijske institucije, korupcija i alternativni sistemi slanja novca, pa se zbog toga naglašava njihov značaj. Sve ove aktivnosti dovode do generalne zloupotrebe finansijskih sistema. Razmotrena je povezanost pranja novca i finansiranja terorizma. Potrebe za finansiranjem terorista mogu se svrstati u direktne troškove povezane samim pojedinim operacijama i u šire organizacione troškove za razvoj i održavanje infrastrukture za organizacionu podršku i promovisanje ideologije određene terorističke organizacije. Pranje novca može biti upotrebljeno za obe oblasti terorističkih aktivnosti. Dati su i primeri zloupotreba od strane banaka koje su optužene za ove kriminalne radnje.

Ključne reči: pranje novca, finansijske institucije, siva ekonomija, ofšor, korupcija, havala, terorizam, banke, upotrebljivost, sankcije, kontrola.

---

¹ Dr Ljiljana Fijat, Vojvođanska banka a.d. Novi Sad, Novi Sad; Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad; E-mail: fijat.ljiljana@gmail.com.

UVOD

Početak ovog veka svedoci smo povećanja organizovanog kriminala u celom svetu. Ovo je usledilo zbog uvećanja obima pranja novca na nivou zemljine kugle, do tog stepena da iznenadni priliv kriminalnog kapitala u opticaju dovodi do neizbalansiranosti i nestabilnosti regionalnih ekonomija. Pranje novca se može posmatrati kao umnožitelj kriminalnih aktivnosti, dajući ekonomsku moć kriminalcima. Kao takvo, ono čini isplativim kriminal, zbog toga što omogućava prekršiocima da plasiraju dobit iz svojih kriminalnih dela. Prema Peteru J. Quirku (Peter J. Quirk) “postoji inficirana produkcija usled povređivanja zakona, jer kad je jedan aspekt zakona srušen, drugi će ići još lakše.”² Pranje novca je povezano sa kriminalnim aktivnostima koje ga stvaraju, jer omogućava nastavak kriminalnih radnji. Takođe, dok je borba protiv pranja novca bila veoma uspešna tokom devedesetih godina, a posebno posle 11. septembra 2001. godine, svetska finansijska kriza ugrožava efikasnost pravne i ekonomske politike na nivou država i povećava rizik od pranja novca i finansiranja terorizma.

Banke i druge finansijske organizacije mogu biti korišćene kao posrednici za transfer i deponovanje sredstava čiji je izvor u kriminalnim aktivnostima. Kriminalci i njihovi saradnici koriste finansijski sistem radi vršenja plaćanja ili prenosa sredstava sa jednog računa na drugi kako bi sakrili izvor i vlasnika korisnika tog novca. Poštovanje zakona, pravila i standarda pomaže da se održi reputacija banke i tako ispune očekivanja klijenata, tržišta i društva u celini.

PRANJE NOVCA I SIVA EKONOMIJA

Po definiciji siva ekonomija je ekonomija koja se u cilju izbegavanja poreskih obaveza povukla u senku. Siva ekonomija u najširem smislu predstavlja protivzakonitu privrednu delatnost usmerenu ka sticanju koristi u svoje ime i za svoj račun, a na štetu drugih pojedinaca, privrednih subjekata ili države. Siva ekonomija se javlja u mnogim oblastima, i to:

- a) oblast prometa roba i usluga,
- b) oblast platnog prometa,
- c) oblast kreditno-monetarnog sistema i bankarskog poslovanja,
- d) oblast rada i radnih odnosa,

---

2 Peter J. Quirk, “Money Laundering: Muddying the Macroeconomy”, *Finance & Development*, 34(1), 1997, p. 19.

- e) oblast građevinarstva, stambeno-komunalne delatnosti i prometa nepokretnosti,
- f) ostale oblasti.³

Uključivanjem nelegalno stečenih prihoda u legalne finansijske tokove, kao i legalizacijom opranog novca, organizovani kriminalitet prikriva pravu prirodu, poreklo i postojanje nelegalno stečenih sredstava iz sive ekonomije, čime se ozbiljno ugrožava efikasnost pravne i ekonomske politike na nivou države.

ZEMLJE PORESKOG RAJA (OFŠOR) I PRANJE NOVCA

Ofšor se sastoje od seta zakonskih propisa, koji obeležavaju stepene intenziteta prema kojima države primenjuju regulative, uključujući i poreski sistem. Ofšor je zakonska enklava koja se razlikuje od *on-shore* (u unutrašnjosti) zemlje, ne obavezno zbog svoje lokacije, već zato što one definišu neku teritoriju kao posebnu za aktivnosti u kojima država bira da izuzme neke ili sve svoje regulative ili takse. U tom smislu, ofšor signalizira dubok urez u život državnog sistema: ona ne označava ništa manje nego deljenje na dva dela zakonodavnog prostora u međuzavisno relativne prostore. Zbog navedenih karakteristika ofšor centri su potencijalne mete za perače novca. Potencijalno sumnjive transakcije su moguće kod ofšor država, a posebno kod nenadgledanih i slabo nadgledanih banaka na sledećim lokacijama: Kukova ostrva, Dominikanska Republika, Maršalska ostrva, Nauru, Niue, Sveti Vinsent i Grenadin, Palau i Vanuatu.

Prema Džon Vokerovom (John Walker) modelu sledeći kriterijumi čine finansijske centre atraktivne sa gledišta onih koji se bave pranjem novca: visoki GDP (bruto domaći proizvod po glavi stanovnika), zakon o bankarskoj tajni, stav vlade prema pranju novca, članstvo u Svetskoj organizaciji za međubankarsku finansijsku telekomunikaciju (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication-SWIFT*), odsudstvo konfliktnih situacija (gerilskih ratova) i odsudstvo korupcije.⁴ Prema drugim kriterijumima slabosti ofšor centara čine ih pogodnim za legalizaciju ili skrivanje nelegalno stečenih sredstava. Ofšor centre je teško okarakterisati imajući u vidu aktivnosti kojima se bave.

Likvidacija *Bank of Credit and Commerce International (BCCI)* banke uticala je na smanjenje ugleda mnogih ofšor centara. Glavni uzroci ovog problema su, prvo, činjenica da nacionalni regulatori (centralne banke,

3 Zvezdan Đurić, *Siva ekonomija i korupcija*, Ekonomski fakultet, Priština, 2003, str. 17-19.

4 John Walker, *Modelling Global Money Laundering Flows*, www.ozemail.com, 1998, 10/06/2010.

ministarstva finansija i dr.) mogu da deluju samo na sopstvenoj teritoriji i drugo, postojanje finansijskih centara sa slabijom opreznosnom (*prudential*) kontrolom i primenom zakonskih propisa, što je često vezano za striktno poštovanje propisa o tajnosti u bankarskom poslovanju.

Finansijsko-akciona radna grupa (*The Financial Action Task Force on Money Laundering-FATF*) je još krajem devedesetih godina uspostavila radni skup za nekooperativne države i teritorije (*Non-Cooperative Countries or Territories-NCCTs*), među kojima su bili i neki finansijski ošfor centri. Zadatak ovog radnog skupa bio je da razvija strategiju postupanja prema nekooperativnim državama i teritorijama. FATF je formulisao dvadeset i pet kriterijuma kojim je identifikovao štetna pravila i prakse u međunarodnoj borbi protiv pranja novca.⁵ Na osnovu navedenih kriterijuma u junu mesecu 2000. godine izrađena je crna lista petnaest jurisdikcija u kojima su uočeni problemi, i to: Bahami, Kajmanska ostrva, Kukova ostrva, Dominikanska Republika, Izrael, Lebanon, Lihtenštajn, Maršalska ostrva, Nauru, Niue, Panama, Filipini, Rusija, Sveti Kits i Nevis, Sveti Vinsent i Grenadin. FATF je 2001. godine kao nove nekooperativne zemlje identifikovao Granadu, Ukrajinu, Egipat, Gvatemalu, Mađarsku, Indoneziju, Mianmar i Nigeriju.

Od svih država je zatraženo da pokriju „rupe” u finansijskim propisima i otklone prepreke za sprovođenje sprečavanja pranja novca. Sve 23 jurisdikcije koje su bile na listi kao ne-kooperativne zemlje i teritorije u 2000. i 2001. godini, nisu više na listi, s obzirom na značajan napredak u sprovođenju sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma.

Shodno dinamici usaglašavanja sa preporukama FATF (pre svega donošenjem zakona i propisa, a poseban značaj pridaje se relevantnim aspektima krivičnog zakona, finansijskoj superviziji, identifikaciji klijenata, prijavljivanju sumnjivih transakcija i međunarodnoj saradnji) i stvarnom efikasnom sprovođenju potrebnih promena, nekooperativne zemlje i teritorije su brisane sa liste sa određenom dinamikom (FATF je kao poslednju nekooperativnu zemlju brisao Niue 23. oktobra 2006. godine).

Prema Vilijam Gilmoru (William C. Gilmore) kriterijumi koji su korišćeni za ocenjivanje država i teritorija uključenih u *NCCT* proces bili su egzaktniji od onih pri davanju punog članstva u *FATF* Argentini, Brazilu i Meksiku 2000. godine i Južnoj Africi i Ruskoj Federaciji 2003. godine, što govori o kontroverznosti *NCCT* procesa (i što se najbolje ilustruje prelaskom Ruske

---

5 Financial Action Task Force, *Report on Non-Cooperative Countries and Territories*, www.fatf-gafi.org, 2000, 4/03/2009.

Federacije iz NCCT u člana FATF-a).⁶ Međutim, ova inicijativa je rezultirala značajnim napretkom u jačanju režima i prakse protiv pranja novca.⁷

Juna 2012. godine FATF je pozvao svoje članove i ostale organe da primenjuju kontra-mere zaštite međunarodnog finansijskog sistema od tekućeg i značajnog pranja novca i finansiranja terorizma i rizika koji proizilaze iz jurisdikcija Irana i DNR Koreje.⁸ Zemlje koje nisu postigle značajan napredak u sprečavanju ovih ilegalnih aktivnosti su: Kuba, Bolivija, Etiopija, Gana, Indonezija, Kenija, Mianmar, Nigerija, Pakistan, Sao Tome i Prinsipe, Sri Lanka, Sirija, Tanzanija, Tajland i Turska.⁹

Sve veći problem ofšor zona i šteta koju nanose globalnoj ekonomiji istaknuti su u kontekstu globalne finansijske krize još novembra 2008. godine.¹⁰ Shodno zaključcima sa samita međunarodnih organizacija i predstavnika 20 najrazvijenijih zemalja (G20), uvode se nova pravila za ofšor zemlje.¹¹ Biće sačinjene takozvane crne i sive liste, u okviru kojih će se evidentirati države koje ne saraduju u borbi protiv izbegavanja poreza. Poseban spisak vodiće se za one države koje finansiraju terorizam pranjem novca. Za kontrolu je, između ostalih zadužena Organizacija za ekonomsku saradnju (*Organisation for Economic Cooperation and Development-OECD*). Takođe, u Evropskoj uniji (*European*

---

6 William C. Gilmor, *Priljavi novac. Razvoj međunarodnih mera za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma*, PLUS, Beograd, 2008, str. 146. i 147.

7 FATF je 28. februara 2008. godine objavio spisak sledećih zemalja koje ne saraduju sa FATF-om: Uzbekistan, Iran, Pakistan, Turkmenistan i Sao Tome i Principe. U februaru i oktobu mesecu iste godine FATF je izdao saopštenje o napretku u pogledu sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma u severnom delu Kipra, a u međuvremenu je zemljama koje ne saraduju sa FATF pridodat i Azerbejdžan.

8 Iran i DNR Koreja se nalaze na Crnoj listi zemalja koje ne primenjuju međunarodne standarde iz oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma koji su na nivou standarda Evropske unije ili viši.

9 Financial Action Task Force, *Public Statement 16. February 2012*, www.fatf-gafi.org, 15/12/2012.

10 Videti: Međunarodni centar za novinare (ICFJ) i Rumunski centar za istraživačko novinarstvo (CRJI): „*Follow the money, A Digital Guide for Tracking Corruption*“, Mediacentar Online. Kao primer zemalja koje nude uslugu skrivanja pravog vlasništva navode se Austrija, Švajcarska, SAD, Panama, Liberija. Prvenstvena uloga ovih preduzeća je izbegavanje plaćanja poreza, ali i pranje novca čiji je izvor u kriminalnim aktivnostima.

11 Samit je održan u aprilu 2009. godine u Londonu. Na sastanku ministara finansija i guvernera centralnih banaka G20, vođenom februara 2012. godine u Meksiko Sitiju, napomenuto je da se od OECD i FATF očekuje unapređenje međugagencijske saradnje u borbi protiv nelegalnih aktivnosti.

Union-EU) predlaže se da se nacionalizuju banke koje su pogođene krizom, a koje će biti deo projekta nazvanog „loše banke” (*bad banks*) kako bi se upravljalo takozvanom „toksičnom imovinom po bankarsko tržište”, jer se menjanjem lokacije kapitala menja i koncepcija banaka.

KORUPCIJA I PRANJE NOVCA

Korupcija se najčešće prepoznaje u sledećim oblastima: privredi, politici, državnoj upravi i javnim službama. Ukoliko kartel perača novca uspe da pridobije značajne delove privrede, oni bi mogli takođe dalje pokušati da povećaju svoju političku kontrolu, kao sredstvo za naredne ciljeve i obezbeđenje da vlast neće uvesti striktnu kontrolu u borbi protiv pranja novca. Ovi ciljevi mogu biti postignuti putem korupcije ili čak šurovanja sa nacionalnim izborima, koji bi mogli imati uticaja na sam program demokratskog procesa. Ernesto Samper, kolumbijski predsednik, optužen je da je tokom izborne kampanje primao velike novčane iznose od narko mafije. Takođe, u Meksiku je otkriveno da je Raul Salinas, brat bivšeg predsednika Meksika Karlosa Salinasa (Carlos Salinas), imao na računima stranih banaka 120 miliona američkih dolara.

Korupcija se meri na skali od 0 do 10. Situacija u pogledu korupcije je gora što je bliže indeksu 0, a prognoza je bolja što je bliža indeksu 10. Na osnovu anketa stručnjaka *Transparency International*, koji ocenjuju korupciju u javnom sektoru, među onima sa najmanjim stepenom korupcije u 182 zemlje 2011. godine su države koje imaju najviši indeks korupcije, i to: Novi Zeland (9,5), Danska i Finska (9,4) i Švedska (9,3). Najkorumpiranije zemlje su zemlje sa najnižim indeksom korupcije, i to: Somalija i Severna Koreja sa indeksom 1,0, a neznatno viši indeks imaju Mianmar i Avganistan (1,5), dok Uzbekistan, Turkmenistan i Sudan imaju indeks 1,6.¹²

Godine 2012. rangirano je 176 država ili teritorija. Od bivših jugoslovenskih republika najmanja korupcija je u Republici Sloveniji (koja se nalazi na 37. mestu sa rezultatom 6,1), a najveća u Republici Srbiji, koja se sa ocenom 3,9 nalazi na 80. mestu.

---

12 Pored *Transparency International*, nevladine organizacije koje imaju važnu ulogu u izveštavanju o globalnoj korupciji su: *Global Integrity* i *World Justice Project's Rule of Law Index*; *Global Witness*; *Global Financial Integrity*. Takođe, svi podležu praćenju od strane Grupe Saveta za borbu protiv korupcije (*Group of States against Corruption-GRECO*), koja je osnovana 1999. godine kao mehanizam međusobne procene i pritiska. Grupu GRECO trenutno čine sve države članice Saveta Evrope, njih 47, Belorusija i Sjedinjene Američke Države.

Pranje novca podstiče korupciju, ne samo u finansijskim institucijama, već i u celom privrednom sistemu. Prvo, ono utiče na finansijske institucije kroz koje se obavlja kriminalno prosleđivanje.¹³ Pranje novca ne treba samo finansijske institucije, već i pravnike i javne beležnike koji saraduju. Ove institucije i profesije postaju podložne korupciji od strane perača novca, koji žele da se dalje infiltriraju i dobiju podršku na određenom tržištu. Aktivnosti u vezi sa pranjem novca mogu korumpirati finansijski sistem i podriti upravljanje bankama. Kada jednom upravnicu banaka postanu korumpirani sa izvesnom sumom novca uključenog u pranje, ni jedno drugo tržište ne može biti uvedeno u operaciona područja, osim onih koja se direktno odnose na pranje novca, što kreira rizike za bezbednost i solventnost banaka.¹⁴

Uticao korupcije nije ograničen samo na finansijski sektor. Kad se jednom perači novca infiltriraju u određenu ekonomiju, oni će dalje investirati ili potkupljivati javne službenike u nameri da steknu kontrolu nad širokim sektorom privrede.¹⁵

“Pranjem novca i korupcijom koja je njegova česta propratna pojava stvara se opasna pretnja državnoj suverenosti, autoritetu državne vlasti, narušavanju demokratskih vrednosti i javnih ustanova, te uveliko šteti nacionalnoj privredi“.¹⁶ Korupcija je tesno povezana sa drugim oblicima kriminala uključujući i finansiranje terorizma. Zbog pretnji koju korupcija predstavlja za stabilnost i bezbednost društva, Ujedinjene nacije su 29. septembra 2003. godine donele Konvenciju protiv korupcije, koja je usvojena u Njujorku 31. oktobra 2003. godine.¹⁷ Korupcija i pranje novca često se odvijaju korišćenjem

---

13 Brent L. Bartlett, “The negative effects of money laundering on economic development“, *Platypus Magazine*, 77, 2002, p. 2.

14 Peter Alldridge, “The Moral Limits of the Crime of Money Laundering“, *Buffalo Criminal Law Review*, 5(1), 2002, p. 308.

15 *Ibid.*

16 Predrag Bejaković, *Pranje novca*, http://www.ijf.hr/pojmovnik/pranje_novca.htm, 2007, 06/05/2010. Prema istraživanju javnosti širom sveta, koje je vršio *Transsparency International* 2004. godine, na listi najkorumpiranijih institucija su političke partije, parlament, policija i sudstvo. Na skali od 1 (nekorumpiranost) do 5 (ekstremna korumpiranost) političkim partijama je dodeljena ocena 4. Prema istraživanju TNS „Medijum galup“, u kome je učestvovalo 1.000 građana, najkorumpiraniji sektori u našoj zemlji su političke partije, zdravstvo, pravosuđe, parlament, privatni sektor, policija. Svaki drugi građanin smatra da korupcija veoma utiče na politički život, a nešto više od trećine ispitanika smatra da korupcija ima dosta uticaja na poslovno okruženje.

17 Državna zajednica Srbija i Crna Gora potvrdila je ovu konvenciju Zakonom o ratifikovanju konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije, „Službeni list SCG-Međunarodni ugovori“, br. 12/2005.

finansijskih sistema i u velikim, međunarodnim operacijama. Međunarodna iskustva pokazuju da je pranje novca u građevinskoj industriji posebno prisutno u administrativnim i industrijskim centrima ka kojima migriraju stanovnici iz unutrašnjosti. Građevinske firme mogu unajmljivati imigrante kako bi zaobišle plaćanje poreza i doprinosa, čime smanjuju troškove i povećavaju konkurentnost, a deluju stimulatивно i na trgovinu ljudima.

Godine 2009. G20 su pozvale FATF da pomogne otkrivanju i sprečavanju prihoda od korupcije postavljanjem radnih prioriteta koji će ojačati standarde dužne pažnje prema klijentima, stvarnom vlasništvu i transparentnosti. Namera G20 izgrađena je oko tri postavke:

- 1) zajednički pristup izgradnji efikasnog globalnog anti-korupcijskog režima, čija se načela nalaze u odredbama Konvencije protiv korupcije,
- 2) specifične obaveze koje će pokazati kolektivno vođstvo preduzimanjem postupaka na visoko prioriternim područjima koja utiču na ekonomije,
- 3) posvećenost direktnom učešću privatnog sektora u razvoju i implementaciji inovativnih i kooperativnih praksi koje će podržati čisto poslovno okruženje.

G20 je objavio opsežan anti-korupcijski plan delovanja kao aneks Izjavi u Seulu 2010. godine i kao deo širokog plana za borbu protiv korupcije, te je još jednom zatražio od FATF da nastavi naglašavati njihov plan.

HAVALA/NEFORMALNI SISTEMI I PRANJE NOVCA

Neformalni sistemi za prenos novca *fei-ch'ien* (Kina), *hui kuan* (Hong Kong), *hundi* (Indija), *hawala* (Srednji Istok), *padala* (Filipini) i *phei kwan* (Tajland) razvili su se kako bi omogućili novčanu olakšicu trgovine među udaljenim regijama u vreme pre prodora konvencionalni bankovnih instrumenata.¹⁸ Nazivaju se i alternativni sistemi za doznake ili podzemni (paralelni) sistemi. Često su povezani sa posebnim geografskim regionima, pa se stoga i opisuju raznim specifičnim izrazima. Najpoznatiji su *hawala/hundi*¹⁹ ili jugoazijski

18 International Monetary Fund, *Informal Funds Transfer Systems An Analysis of the Informal Hawala System*, Washington, 2003, p. 6.- na arapskom "hawala" jednostavno znači prenos. *Informal hawala system*–, „neslužben hawala sistem” je mehanizam prenosa (transfera) novca koji postoje u odsudstvu, ili su paralelni sa konvencionalnim bankarskim kanalima.

19 U Britanskoj enciklopediji se reč *hundi* poistovećuje sa "finansijama", kao i *hundi* sa "novčanicama za razmenjivanje". Cilj i *hawala* i *hundi* je zaobilazanje zvaničnih bankarskih usluga, pa ove reči neki poistovećuju (*Britannica Online Encyclopedia*, www.britannica.com/EBchecked/topic/276476/hundi).

sistem, kineski ili istočnoazijski sistem i crno devizno tržište pezosa.²⁰ Istorijski koreni ovih sistema sežu duboko u prošlost. Širenju su doprineli imigracioni tokovi na svetskom nivou, pa često služe za obavljanje primarnih finansijskih usluga mnogih imigracionih zajednica. Navedeni sistemi se generalno baziraju na specifičnim istorijskim, kulturnim i etičkim faktorima, a u većini su tradicionalni načini prenosa novca koji su prethodili legalnim bankarskim sistemima u današnjem obliku. Osnovne karakteristike ovih sistema su brzina, niska cena, kulturološke pogodnosti, pouzdanost, svestranost i potencijalna anonimnost. Kao i kod korespondenskog bankarstva, ovde nema fizičkog kretanja novca. Sam termin neformalni, odnosno alternativni sistem, često se koristi za označavanje onoga što se naziva „paralelni” ili „podzemni” bankarski sistem. Ovi izrazi su povezani sa kretanjem prihoda od legalnih aktivnosti, ali i kretanjem prihoda od narkotika, krijumčarenja i kršenja carinskih i drugih propisa. Havalala neformalni sistemi (*Informal hawala systems-IFT*) su tipični u jurisdikcijama gde je formalan bankarski sektor odsutan, ili oslabljen, ili gde postoje značajni poremećaji u platnim sistemima kao što su devize i druga finansijska tržišta. Uopšteno, osim za slučajeve gde svrha upotrebe neformalnog sektora je ilegalne ili kriminalne prirode, porast neslužbenih transfera je u negativnoj korelaciji sa stepenom razvoja i liberalizacijom formalnog finansijskog sektora.

Ovi zločini nisu novi i zakon privodi agencije koje su duže vreme zainteresovane u vezi neslužbenih finansijskih mehanizama.

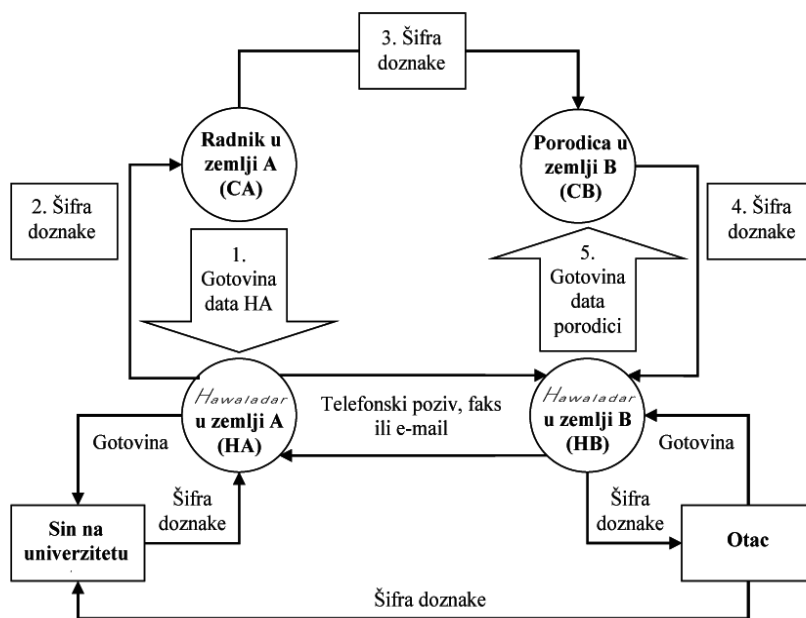
Glavna razlika između havalala sistema i formalnih institucija je da ispostava preko havalala posrednika obično ostaje van formalno operacionih kanala koji su regulisani od strane nacionalnih vlasti. Pošto su havalala transakcije nezabeležene u nacionalnim izveštajima i drugim statistikama, podaci dostupni osiguranicima ne nude sveobuhvatan i tačan opis ekonomske i novčane situacije zemlje i ograničavaju efektivnost svoje politike. Zatim, havalala operatori nisu oporezovani. Zvanični pregled havalala transakcija ne postoji. Te transakcije mogu uključiti i krijumčarenje roba i usluga, pa se vlada takođe izlaže gubicima na carini i troškovima prihoda.

Potencijalna anonimnost koja karakteriše ove sisteme predstavlja rizik pranja novca, finansiranja terorizma i drugih stvari koje su u suprotnosti sa zakonom.

---

20 Financial Action Taks Force, *Report on Money Laundering Typologies for 1999-2000*, Paris, www.fatf-gafi.org, p. 7: “Kao alternativni sistemi doznaka navodi se i sistem doznaka za slanje novca iz Nemačke koje koristi jugoslovenska i turska emigrantska populacija.”

Slika 1. Prototip neformalne Hawala transakcije²¹

Sistem funkcioniše preko pojedinačnih havala operatera koji prikupljaju i distribuiraju sredstva. Hawala transakcija sadrži finansijske transfere koji su napravljeni po principima ili kupaca, CA i CB lociranim u zemljama A i B, odnosno preko havala uslužnih dobavljača u njihovim zemljama. Ovi dobavljači, imenovani havaldari HA i HB rade van formalnog finansijskog sektora, bez obzira na korist ili svrhu transakcije, doznaku ili udaljenost zemlje.

Slika prikazuje balans promena koje proizilaze iz havala doznake za remitanta (pošiljaoca), primaoca i posrednike. Remitant u zemlji A isplaćuje, pretpostavljeno da je u američkim dolarima, havalderu u istoj zemlji, tražeci ekvivalentnu vrednost u lokalnoj valuti zemlje da bude poslana, recimo, njegovoj porodici u zemlji B.

Na ovom nivou transakcije uplatilac isplaćuje dolare i vrednost im pada. Na drugom kraju, primaoci primaju isporuku lokalne valute i neto vrednost raste prema tome. Tražena transakcija se stavlja na predlog saopštenjem od

21 International Monetary Fund, *Informal Funds Transfer Systems an Analysis of the Informal Hawala System*, Washington, loc. cit., p. 7.

posrednika u zemlji A onom u B, uz dogovor na koji način će primalac biti identifikovan.

U biti, HB je napravio zajam HA-u. U slučajevima kada računi operatera nisu izravnati, oni se poravnavaju recipročnim doznakama, manipulacijama sa trgovinskim fakturama ili preko redovnih bankarskih kanala. Radi maskiranja nezakonitih delatnosti, operateri se najčešće bave i nekom legalnom poslovnom aktivnošću.

Ima podataka koji sugeriraju da ovi neformalni sistemi mogu zaista da sadrže velike sume novca. Holandski stručnjaci procenjuju da je između 50 i 500 podzemnih bankara aktivno u Holandiji.²²

Visoke cene transakcija, duga odlaganja u ispostavi remisije novca, kontrole prometa, preterane birokratske politike i procedure za jednostavan transfer novca u formalnim su glavne stimulacije za egzistenciju neformalnog finansijskog sistema. Sve dok postoje navedeni razlozi, havala i drugi IFT sistemi će i dalje postojati. Formalni sistemi treba da prihvate svoje nedostatke i unaprede konkurentnost. Takođe, u većini zemalja gde IFT sistemi postoje uz funkcionisanje konvencionalnih bankarskih sektora, preporučuje se da havala dileri budu registrovani. Imajući u vidu skorašnje pojave da oni koji peru novac i terorističke grupe koriste IFT-sisteme, broj nacionalnih i regulatornih poteza da se reguliše njihova aktivnost se povećava.

POVEZANOST PRANJA NOVCA I FINANSIRANJA TERORIZMA

Terorizam ima danas mnogo veće međunarodne posledice zbog tržišnih međupovezanosti i uznapredovalih tehnoloških mogućnosti terorista. Potrebe za finansiranjem terorista mogu se svrstati u dve osnovne oblasti: 1) finansiranje terorističkih operacija, kao što su direktni troškovi povezani samim pojedinim operacijama i 2) širi organizacioni troškovi za razvoj i održavanje infrastrukture za organizacionu podršku i promovisanje ideologije određene terorističke organizacije. Pranje novca može biti upotrebljeno za obe oblasti terorističkih aktivnosti. Direktni troškovi izvršenja terorističkih napada često su veoma mali u poređenju sa štetom koju ti napadi prouzrokuju.

---

²² Donato Masciandaro, Elod Takats, Brigitte Unger, *Black Finance. The Economics of Money Laundering*, Edward Elgar Publishing Limited, UK&USA, 2007, pp. 142–143.

Tabela 1.: Direktni troškovi nekih terorističkih napada²³

Napad	Datum napada	Procenjeni troškovi
Napad na londonski transportni sistem	07. juli 2005.	GBP 8.000,00
Napad na voz u Madridu	11. mart 2004.	USD 10.000,00
Bombaški napad u Istambulu	15. i 20. novembar 2003.	USD 40.000,00
Napad na hotel Meriot u Džakarti	5. avgust 2003.	USD 30 000,00
Bombaški napad na Baliju	12. oktobar 2002.	USD 50 000,00
Napad na američki brod Kol	12. oktobar 2000.	USD 10 000,00
Napad na ambasadu SAD u Africi	7. avgusta 1998.	USD 50 000,00

Poreklo terorističkog imetka može se pripisati sledećim izvorima finansiranja: poslovi s drogom, donacijama ili plaćanjima vlada, klasnim kriminalnim aktivnostima (ucenom i naročito kidnapovanjem) i nepoznatog porekla. Talibani su, na primer, profitirali od transportovanja opijuma i opozivanja trgovine drogom u području kontrole, a ovi fondovi su odmah iskorišćeni za podršku terorističke organizacije poput Al-Kaide.

Generalno govoreći, terorističke organizacije prikupljaju novac kriminalnom aktivnošću, preko države sponzora, kao i aktivnostima u propalim državama i drugim utočištima. Obično je novac od droge korišćen za finansiranje terorizma, a prethodno je opran. Većina eksperata se slaže da prodaja i trgovina drogom omogućuju veliki finansijski doprinos za terorističke organizacije.

Vrlo često terorizam je finansiran, ne samo od ilegalno poteklih fondova, takođe i iz legalnih izvora, uključujući zloupotrebu dobrotvornih entiteta ili legalnih kompanija i samofinansiranjem. Simpatizeri, prijateljske vlade i isto tako nesumnjivi dobrotvori obezbeđuju fondove ovih klanova. Finansiranje terorizma sa čistim novcem upliće proces sasvim različit od pranja novca: novac se prlja (obrnuto pranju novca). U takvom slučaju fondovi nisu proistekli od kriminalnih radnji, već na suprot tome, novac je čist i treba da se odvoji od originalnih izvora, zato što će biti upotrebljen za kriminalni cilj (na primer terorizam). U ovoj situaciji postoji, baš

23 Financial Action Task Force: *Finansiranje terorizma*, radni prevod za potrebe obuke, dostupno na www.apml.org.rs, str. 7, 25/02/2011.

u slučaju pranja novca, namera prikrivanja, koja je potrebna da se finansijski tokovi od njegovog izvora i destinacije ne otkriju da su u cilju terorizma. “Novac koji se zaprlja može takođe da izvrši ilegalnu monetarnu funkciju, odgovarajući zahtevu za pokrićem od strane izraženih pojedinaca ili grupa koje su planirale da izvrše kriminalne radnje terorizma”.²⁴

Postoje tri glavna metoda koje teroristi koriste za transfer novca ili vrednosti. Prvi metod je korišćenje finansijskog sistema, drugi fizički transport novca (na primer korišćenjem kurira za prenos gotovine), a treći je putem međunarodnog trgovinskog sistema.

Često terorističke organizacije zloupotrebljavaju alternativne sisteme za slanje novca, dobrotvorne organizacije, ili druge primamljive entitete, kako bi kamuflirale upotrebu ova tri metoda za transfer vrednosti. Zloupotreba dobrotvornih organizacija od strane terorista podrazumeva i obavljanje legitimnih transakcija kako bi se maskirala gotovina namenjena teroristima koja se prebacuje na isto odredište, kao i široka eksploatacija dobrotvornog sektora od strane dobrotvornih organizacija koje su povezane sa terorističkim organizacijama.

Tabela 2. Odnos pranja novca i finansiranja terorizma²⁵

	Pranje Novca	Finansiranje terorizma
Motiv	Profit	Ideologija
Izvori sredstava	Kriminalna aktivnost	Samofinansiranje ili prikupljanje sredstava
Način	Zvaničan finansijski sistem	Nezvanični finansijski sistem (Keš kuriri ili havala)
Fokusirati se na	Sumnjive transakcije	Sumnjive odnose
Iznosi transakcija	Veliki iznosi	Mali iznosi novca ispod propisanog limita
Finansijska aktivnost	Kompleksna	Ne postoji prepoznatljiv model aktivnosti
Tokovi novca	Cirkularni	Linearni
Cilj	Pronaći vlasnika	Pronaći teroristu

24 Donato Masciandaro, *Global Financial Crime: Terrorism, Money Laundering and Offshore Centres*, Ashgate Pub Ltd, Burlington, VT, USA:ISPI, 2004, p. 131.

25 National bank of Greece, Atina (prezentacija).

Do 11. septembra 2001. godine, tj. do terorističkih napada na Njujork, Vašington i Pensilvaniju međunarodne terorističke inicijative su se vrlo sporo razvijale. Međunarodna konvencija o suzbijanju finansiranja terorizma doneta je 09. decembra 1999. godine,²⁶ a posle 11. septembra pitanje terorizma zauzima centralno mesto u dnevnom redu specijalističkih tela nadležnih za finansijski kriminal. Načelni okvir borbe protiv terorizma, uz donete rezolucije o terorizmu, predstavlja usvajanje Opšte rezolucije o međunarodnom terorizmu, kojom se zahteva zamrzavanje finansijska lica osumnjičenih da su teroristi.

UPOTREBLJIVOST BANAKA ZA PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA

Prljav novac se mora legalizovati. Ilegalna sredstva se transferišu prolaskom kroz račune tzv. ofšor kompanija, banaka, investicionih fondova, na tržištu hartija od vrednosti, kroz korespondentske račune... U legalizaciji prljavog novca koriste se i usluge međunarodnih finansijskih centara (*International financial centers-IFCs*) poput Londona, Njujorka ili Tokija, pri čemu su London i Njujork i najpoznatiji ofšor centri.²⁷ Ranjivost finansijskog sektora nije u nedostatku ili slabosti zakonske regulative, već u tome što se ona ne primenjuje.

Poreske rajeve koriste tri tipa finansijskih institucija:

- Banke koje su neznatno prisutne na području pod tom jurisdikcijom. Često se bave nedozvoljenim aktivnostima. Od podataka imaju samo mejlboks adresu.
- Banke koje imaju svoje podružnice u ofšor zemljama, koje često nose imena tih poznatih banaka, ali pravno imaju svoj poseban subjektivitet. Koriste se za legalne i nezakonite aktivnosti.
- Ofšor banke koje su rasprostranjene i njima se adekvatno upravlja na pravnom području na kome su i osnovane (pretežno u Latinskoj Americi i na Karipskim ostrvima).²⁸

26 SR Jugoslavija je ovu konvenciju ratifikovala donošenjem Zakona o potvrđivanju Međunarodne konvencije o suzbijanju finansiranja terorizma ("Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori", br. 7/02).

27 I u najrazvijenijim zemljama se često mogu naći uslovi poslovanja identični onima kakvi su u poreskim rajeovima. Tako, npr, u Velikoj Britaniji je izuzetno lako osnovati kompaniju, čak i bez ozbiljne provere identiteta od strane državnog registra. Isto tako je moguće koristiti akcije koje glase na donosioca na osnovu čl. 779 Zakona o privrednim društvima (Đorđe Popov, „Neke karakteristike ofšor poslovanja“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 1/2011, scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/.../0550-21791101039P.pdf, 2011, 21/03/2013).

28 *Ibid.*

Najpoznatiji slučaj duge istorije prevara, pranja novca i nezakonitog poslovanja je BCCI. Banka je bila poznata i kao “banka kokaina i međunarodnog kriminala”. U delokrugu poslova ove banke vezanog za pranje novca bili su i krijumčarenje oružja, terorističke aktivnosti, multimilionska korupcija, prevare. Klijenti banke bili su neki od vodećih svetskih kriminalaca. Procenjuje se da je BCCI oprala oko 32 miliona dolara u korist generala Norijege (Noriega), koji je bio klijent banke u periodu od 1985. do 1987. godine. Oko 530 hiljada štediša širom sveta izgubilo je svoj novac. Banka je zbog protivzakonitog delovanja osuđena da plati kaznu od 15,3 miliona dolara i uskoro je potpuno prestala poslovati. U vezi sa slučajem BCCI postoje predlozi da se uvede stalno regulatorno telo koje bi vršilo međunarodni monitoring banaka koje posluju preko mnogih granica i gde nacionalna kontrola ne može biti dovoljna da zaštiti investitore”²⁹

Zbog sistematske manjkavosti sprečavanja pranja novca predmet istraga vlade Sjedinjenih Američkih Država u 2003. godini bila je *Riggs* banka sa sedištem u Vašingtonu. Otkriveno je da je *Riggs* imao oko 30 računa za vladu Ekvatorske Gvineje, visoke funkcionere i članove njihovih porodica i da je pomogao predsedniku Ekvatorske Gvineje, Teodoru Obijangu Nguemi Mbasagou (Teodoro Obiang Nguema Mbasago) u osnivanju *Otong S.A.*, jedne *SHALL*-ove korporacije u 1999. godini, kao i da je prebačeno 11,5 miliona dolara sa raznih računa na *Otong* kroz šest velikih transakcija gotovine. U banci je, takođe, prebačeno milion dolara sa računa koji je držala vlada Ekvatorske Gvineje na privatnu investicionu kompaniju, čiji je vlasnik bio rođak upravnika banke. Zbog svega navedenog *Riggs* banka je proglašena krivom u Okružnom sudu Sjedinjenih Država 2005. godine i određena joj je globa od 16 miliona dolara zbog neusaglašenosti sa AML zahtevima. Kao direktna posledica istrage protiv *Riggsa* otkriveno je prikrivanje sredstava čileanskog diktatora Augusta Pinočea (Augusto Pinoche) u *Banco de Chile*. Otkriveni su veliki transferi novca sa i na Pinočeove *Riggs*ove račune kod ekspozitura *Banco de Chile* u Njujorku i Majamiju. *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)* je od *Banco de Chile* zatražio da podnese “Akcioni plan” u roku od 90 dana i da se uskladi sa AML zahtevima.

Politički izložena lica se smatraju jednom od najrizičnijih kategorija klijenata u svrhe pranja novca. Ova lica imaju pristup značajnim javnim sredstvima i znanje i sposobnost da kontrolišu javna preduzeća, proračune, i ugovore. Ona su i najvidljiviji simbol efekta korupcije. Primera radi, politički izloženo lice iz jedne zapadnoafričke zemlje (čijih 77% populacije živi u siromaštvu, ali zemlje s

²⁹ Više u vezi sa slučajem BCCI i ovim predlogom videti na sajtu: www.postdiploma.me/files/1264584188.doc, 15/03/2012.

prihodom po glavi stanovnika rangiranog kao jedan od najvećih na svetu), troši milione na svoj luksuz, uključujući desetine egzotičnih automobila. Ovakav vid trošenja predstavlja najvidljiviji simbol efekta korupcije. U slučaju Pinočea, banka mu je 1996. i 1998. godine pomogla da osnuje inostrane korporacije paravane i jedan trust, čak i nakon što je španski sud podneo detaljnu optužnicu protiv njega za zločine protiv čovečnosti i izdao naredbu za zamrzavanje sredstava širom sveta.³⁰

Istragom vlade u *Arab Bank* o ulozi banke u skupljanju dobrovoljnih priloga za Muslimane, koji su mogli završiti u terorističkim organizacijama, utvrđeno je da je ekspozitura banke u Njujorku sprovela veliki broj telegrafskih doznaka u ime drugih banaka koje su transferisale sredstva u Saudijsku Arabiju, a naročito na teritoriju Palestine. Banka je 2005. godine platila kaznu u iznosu od 24 miliona američkih dolara zbog “nesigurne i neadekvatne prakse” u vezi sa propozicijama *BSA* (Zakona o bančinoj tajni, SAD), ali je i objavila saopštenje u vezi sa kritikom povodom procene o sprovođenju propisa.

Najveća evropska banka *HSBC Holdings* (koja ima više od 7.000 podružnica u 80 svetskih zemalja, a 2011. godine je ostvarila profit od 22 milijarde dolara) optužena je za prenos milijardi dolara u ime država kao što su Iran, Libija, Sudan, Burma i Kuba, koje su pod sankcijama, te za transfer novca meksičkih narkokartela i sumnjivog novca sa Kajmanskih ostrva, iz Saudijske Arabije i Sirije kroz američki finansijski sistem. Veruje se da su sredstva i bankarske usluge omogućene određenim bankama u Saudijskoj Arabiji i Bangladešu korišćena za finansiranje Al-Kaide i drugih terorističkih grupa. Ova finansijska institucija je priznala da je loše kontrolisala pranje novca i da je kršila Akt bankarske tajne i Akt trgovine sa neprijateljem, te je u okviru poravnjanja sa američkim vlastima platila kaznu od 1,9 milijardi dolara.

Banka *Standard Chartered (SCB)*, sa sedištem u Velikoj Britaniji, nagodila se platiti više od tristo miliona dolara zbog kršenja sankcija nametnutih Iranu, Burmi, Libiji i Sudanu. Kako tvrde regulatori Sjedinjenih Američkih Država, kršenje sankcija vršeno je u periodu od 2001. do 2010. godine. Ova banka je vršila transfere američkih dolara primarno iz Irana, a onda i iz Sudana, te je vlastima SAD-a pri tome prikivala ključne informacije koje bi razotkrile odakle novac dolazi. Banka je skoro deset godina u zaveri s iranskom vladom prikivala

---

30 Da ne bi došlo do kompromitovanja banaka i ostalih finansijskih institucija kriminalnim elementima, u Preporuci 23 FATF traži se da regulatori preduzmu neophodne zakonske ili regulativne mere da spreče „kriminalce ili njihove saradnike da budu vlasnici ili pravni uživaoci značajnog dela ili većinskog vlasništva u finansijskim institucijama, ili da budu na rukovodećoj funkciji“.

od regulatora 60.000 transakcija u iznosu od najmanje 250 milijardi dolara, od čega je SCB zaradila više od milion dolara.³¹

Sve ove banke suočile su se sa velikim kaznama i nalaze se pod mikroskopom regulatora. U slučaju globalne krize bankrot *Lehman Brothers-a* urušio je uverenje da su velike institucije isuviše značajne da bi mogle propasti. Ali, u slučaju HSBC procenjeno je da bi kaznena prijava protiv ove banke mogla destabilizovati najveće finansijsko tržište, te su čelni ljudi HSBC-a izbegli sudski progon. Andre Belej (Andre Bailey), izvršni direktor regulatorne bonitetne agencije *Prudential Regulation Authority*, s tim u vezi je izjavio da je “kazneni progon velike finansijske institucije teško pitanje, te da su takve banke isuviše važne da bi se odvukle na sud”.³²

Međunarodnim standardima i nacionalnom regulativom za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma, banke i druge finansijske organizacije su identifikovane kao najvažniji izvor informacija o pranju novca, finansiranju terorizma i drugim oblicima finansijskog kriminala. Zaposleni u bankama su dužni da se pridržavaju zakona i postupaju časno i sa visokim moralnim integritetom visokih standarda. Ali, poštovanje etičkih principa ne donosi uvek značajne prednosti u odnosu na konkurenciju, pa dešavanja u ekonomiji nisu uvek moralna. S druge strane, postoje primeri da međunarodna zajednica ne sankcioniše adekvatno neetička ponašanja učesnika na finansijskom tržištu.

Promene u tranzicionim državama obuhvatile su brojna područja privrednog i društvenog života. Jedna od najznačajnijih u zemljama bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) bila je ukidanje Službe društvenog knjigovodstva, odgovorne za jedinstvo platnog prometa i društvenu kontrolu, te izveštavanja. Promene u tom delu su uvedene u skladu sa standardima iz visoko razvijenih zemalja, ali ignorišući sva prethodna iskustva lokalne sredine. Treba imati u vidu da je u bivšoj SFRJ Služba društvenog knjigovodstva funkcionisala na sasvim zadovoljavajući način, kao i da je Jugoslavija prema podacima iz 1998. godine spadala u relativno “čiste” zemlje kada je u pitanju pranje novca.³³ Na osnovu uvida u izveštaje i analize sprovođenja sprečavanja pranja novca u Velikoj Britaniji, smatramo da „vlada mora pritisnuti međunarodna tela radi izračunavanja rigorozne analize troškova i koristi (*cos/benefit*), jer postoje i druge ideje u vezi sprovođenja sprečavanja pranja novca i finansiranja

31 Kamatica, www.kamatica.com/m/vest.php?vestid=4220, 7/08/2012.

32 The Telegraph, www.telegraph.co.uk/.../banksandfinance/.../Banks-are-too-big-to-prosecute-says-FSAs-Andrew-Bailey.html, 14.12.2012.

33 John Walker, *Modelling Global Money Laundering Flows*, loc. cit.,10/06/2010.

terorizma, kao što je osnivanje neke međunarodne finansijske institucije na koju bi se preneo suverenitet nacionalnih bankarskih sistema i koja bi po službenoj dužnosti ispitivala poreklo depozita.”³⁴ O potrebi da se uvede stalno regulatorno telo koje bi vršilo međunarodni monitoring banaka govori i slučaj BCCI.

ZAKLJUČAK

Pranje novca je problem međunarodnih dimenzija i jedna je od karakteristika savremenog finansijskog sveta. Kao kriminalna pojava, pranje novca je sve prisutnije i njegov porast je u uzročnoj povezanosti sa razvojem organizovanog kriminaliteta koji nastoji da na taj način legalizuje kriminalom zarađeni novac.

Finansijske institucije mogu igrati izuzetno efikasnu preventivnu ulogu, a njihova saradnja može pomoći u sprečavanju i kažnjavanju takvih kriminalnih aktivnosti od strane pravosudnih organa i policije. Međutim, svedoci smo činjenice da su u nekim bankama mobilisanje depozita i profitabilnost dominantni faktori za prihvatanje sredstava iz neproverenih izvora, pa se mora razmisliti i o drugim idejama u vezi sprovođenja sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma.

LITERATURA

1. Alldridge Peter, „The Moral Limits of the Crime of Money Laundering“, *Buffalo Criminal Law Review*, 5(1), 2002, pp. 279-319.
2. Barlett L. Brent, „The negative effects of money laundering on economic development“, *Platypus Magazine*, 77, 2002, pp. 18-23.
3. Bejaković Predrag: *Pranje novca*, http://www.ijf.hr/pojmovnik/pranje_novca.htm, 2005, 10/07/2007.
4. Đurić Zvezdan: *Siva ekonomija i korupcija*, Ekonomski fakultet, Priština, 2003.
5. Fijat Ljiljana: *Sprečavanje pranja novca u oblasti bankarstva* (doktorska disertacija), Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.
6. Financial Action Task Force: *Public Statement 16. February 2012*, www.fatf-gafi.org, 2012, 15/12/2012.
7. Financial Action Task Force: *The Forty Recommendations of Financial Action Task Force on Money Laundering*, Paris, www.fatf-gafi.org, 1990, 22/11/2010.
8. Financial Action Task Force, *Report on Non-Cooperative Countries and Territories*, Paris, www.fatf-gafi.org, 2000a, 04/03/2009.

---

34 Ljiljana Fijat, 2010, *Sprečavanje pranja novca u oblasti bankarstva* (doktorska disertacija), Ekonomski fakultet, Beograd, str. 192.

Fijat, L.J., *Problematika pranja novca – odgovornost finansijskih institucija*, MP 2, 2013, (str. 185–204)

9. Financial Action Task Force, *Report on Money Laundering Typologies for 1999-2000*, Paris, www.fatf-gafi.org, 2000b,06/05/2010.
10. Financial Action Task Force, *Finansiranje terorizma*, radni prevod za potrebe obuke, dostupno na www.apml.org.rs, str. 7, 25/02/2011.
11. Gilmore C. William, *Prljavi novac, Razvoj međunarodnih mera za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma*, PLUS, Beograd, 2008.
12. International Monetary Fund, *Informal Funds Transfer Systems An Analysis of the Informal Hawala System*, Washington, 2003.
13. Masciandro Donato, Takats Elod, Unger Brigitte, *Black Finance. The Economics of Money Laundering*, Edward Elgar Publishing Limited, UK&USA, 2007.
14. Masciandro Donato, *Global Financial Crime, Terrorism, Money Laundering and Offshore Centres*, Ashgate Pub Ltd, Burlington, VT, USA:ISPI, 2004.
15. Međunarodni centar za novinare (ICFJ) i Rumunski centar za istraživačko novinarstvo (CRJI) (*International Press Centre and Romanian Centre for Press research CRJI*) „Follow the money, A Digital Guide for Tracking Corruption“, Mediacentar online, 23/04/2009.
16. Popov Đorđe, „Neke karakteristike ofšor poslovanja“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, Novi Sad, 1/2011, scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/.../0550-21791101039P.pdf, 1997, 2011 21/03/2013.
17. Quirk J. Peter, „Money Laundering, Muddying the Macroeconomy“, *Finance&Development*, 34(1), 7-9.
18. Santangelo Betty, Jacobs, Margaret, „New Patriot Act Deadlines Approach for Broker-Dealers: Customer Identification Programs to Be Implemented by October 1, 2003“, *The Journal of Investment Compliance*, 4(2), 2003, pp. 45-53.
19. Walker John, *Modelling Global Money Laundering Flows*, <http://www.ozemail.com>, 1998,10/06/2010.

INTERNET IZVORI

1. Kamatica, www.kamatica.com/m/vest.php?vestid=4220, 7/08/2012.
2. Sajt www.postdiploma.me/files/1264584188.doc, 15/03/2012.
3. The Telegraph, www.telegraph.co.uk/.../banksandfinance/.../Banks-are-too-big-to-prosecute-says-FSAs-Andrew-Bailey.html, 14.12.2012.

Dr. Ljiljana FIJAT

MONEY LAUNDERING PROBLEM – RESPONSIBILITY OF FINANCIAL INSTITUTIONS

ABSTRACT

The subject of this article is a specific problem in banking management - money laundering and financial institutions' responsibility. Namely, at the beginning of the century, we were witnesses of global increase in money laundering. A lot of money earned by money laundering destroys the basic principles of economic activities. It is also a big threat to the financial institutions' integrity making successful management impossible. Fundamental problems are as follows: "grey economy", offshore countries and their financial institutions, corruption and alternative systems of transferring money. Therefore, their significance is emphasized in this article. All these dealings lead to general misuse of the financial systems. The connection between money laundering and financial terrorism is also considered. Terrorists' needs can be classified to direct expenses connected to specific operations and to bigger organizing expenses for certain terrorist organizations as well as for the infrastructure maintenance in order to support the organization and promote the ideology of the particular terrorist organization. Money laundering can be used for these kinds of terrorist criminal activities. Some examples of misuse of banks, which were condemned for criminal acts, are also presented.

Key words: money laundering, financial institutions, grey economy, offshore, corruption, hawala, terrorism, banks, usability, sanctions, control.

Dragoljub TODIĆ¹

UDK: 502/504:339.9](497.11)

Bibliid 0025-8555, 65(2013)

Vol. LXV, br. 2, str. 205–237

Izvorni naučni rad

Jun 2013.

DOI: 10.2298/MEDJP1302238T

MESTO I ULOGA ŽIVOTNE SREDINE U SPOLJNOJ POLITICI REPUBLIKE SRBIJE²

APSTRAKT

U radu se ukazuje na izvesne metodološke i terminološke dileme u istraživanju mesta i uloge koju pojedina pitanja u oblasti životne sredine imaju u spoljnoj politici, kao i na povezanost pitanja životne sredine sa drugim relevantnim pitanjima. Na osnovu rešenja sadržanih u strateškim dokumentima i relevantnim izvorima prava analiziraju se činioци koji određuju mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici: stanje životne sredine, ciljevi politike Republike Srbije (RS) u oblasti životne sredine, nadležnost za obavljanje poslova u oblasti životne sredine, nadležnost i način organizacije spoljnih poslova, perspektive članstva RS u Evropskoj uniji (EU), globalni i regionalni izazovi u oblasti životne sredine, mesto međunarodne saradnje u propisima u oblasti životne sredine, članstvo u međunarodnim organizacijama u oblasti životne sredine, status RS u međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine, itd. U drugom delu rada se ukazuje na mogućnosti jačanja uloge životne sredine, kao predmeta saradnje, u ostvarivanju određenih ciljeva u spoljnoj politici Republike Srbije.

Ključne reči: životna sredina, spoljna politika, međunarodna saradnja, Republika Srbija, Evropska unija, međunarodni ugovori, stanje životne sredine, nadležnost.

-
- 1 Dragoljub Todić, redovni profesor, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E-mail adresa: d.todic@diplomacy.bg.ac.rs.
  - 2 Rad je realizovan u okviru naučnog projekta: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Ministarstva prosvete i nauke Vlade Republike Srbije (br. 179029), za period 2011–2014. godine.

UVOD I METODOLOŠKE NAPOMENE

Zbog preciznosti rasprave verovatno je da bi, u vezi sa formulacijom „mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici“, bilo korisno prethodno otkloniti ili bar ukazati na moguće terminološke dileme. One se prevashodno odnose na pojam „životna sredina“ i pojam „spoljna politika“. U ovom radu pojam „životna sredina“ obuhvata, pre svega, sva ona pitanja koja se na različite načine povezuju (ili mogu da se povežu) sa životnom sredinom u smislu mogućeg predmeta saradnje različitih subjekata međunarodnog prava, uključujući aktivnosti organa uprave u celini. Pri tom se, naravno, inicijalno polazi od definicije pojma „životna sredina“ koja je sadržana u postojećem nacionalnom zakonodavstvu i međunarodnim izvorima prava bez ulaženja u posebnu raspravu o pojedinim elementima same definicije,³ kao i odnosa između politike u oblasti životne sredine i drugih srodnih oblasti gde pojedina pitanja imaju (ili mogu da imaju) različit značaj.⁴ Otuda, za potrebe ovog rada, sličan odnos i prema pojmu „spoljna politika“ nalaže da se za osnovu analize uzmu elementi koji su sadržani u normativnim osnovama spoljne politike u širem smislu reči. Zbog toga se ostavljaju po strani rasprave o teorijskim i drugim uopštavanjima i pokušajima da se ustanovi neka opšte prihvatljiva definicija pojma spoljna politika iako bi to, u kontekstu rasprave o savremenim problemima u oblasti životne sredine, moglo imati specifičan smisao.⁵

- 3 Jasno je da širina definicije pojma “životna sredina“ iz Zakona o zaštiti životne sredine („Sl. glasnik RS“, br. 135/04, 36/09, 72/09), gde se ovaj pojam definiše kao „skup prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove za život“ (član 3. tačka 1), značajno otežava preciznost rasprave. U ovom radu se „životna sredina“ ne posmatra prevashodno u kontekstu savremene geostrategije i/ili geopolitike već se imaju u vidu sasvim konkretni problemi u oblasti životne sredine koji se uobičajeno obuhvataju ovim pojmom. Stoga, praktični razlozi nalažu potrebu da se za polazište sadržaja pojma „životna sredina“ uzmu nadležnost i poslovi koje obavlja ministarstvo nadležno za poslove životne sredine na osnovu Zakona o ministarstvima („Službeni glasnik RS“, br. 72/12).
- 4 Na primer: problemi klimatskih promena se najčešće definišu kao pitanje koje spada u oblast životne sredine, ali se u nekim delovima sveta (Jug) najčešće tretiraju kao, pre svega, ekonomsko (razvojno) pitanje. Ili, upravljanje opasnim supstancama, koje je u osnovi pitanje koje spada u domen politike životne sredine, odnosno zdravlja, zadire u oblast industrijske politike, politike u oblasti poljoprivrede, itd. Za šire, u kontekstu rasprave o reformi sistema upravljanja u oblasti životne sredine, videti: Frank Biermann, Olwen Davies, Nicolien van der Grijp, “Environmental policy integration and the architecture of global environmental governance”. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 9, No. 4, p. 355.
- 5 Za pregled nekih osnovnih definicija pojma “spoljna politika”, videti: Mladen Lišanin, “Normativni vs. stvarni model kreiranja i realizacije spoljne politike u političkom sistemu

U osnovi se rasprava o mestu i ulozi životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije može detaljnije elaborirati sa više različitih stanovišta, ali uvek ostaje rezerva zbog pitanja mogućnosti i pouzdanosti predviđanja u oblasti životne sredine naročito onih dugoročnih.⁶ Više je pitanja koja mogu biti postavljena. Na primer, kako životna sredine (stanje, pojedini problemi, tendencije, itd) utiču na spoljnu politiku Republike Srbije, u okviru čega bi moglo da se odvojeno razmatraju uticaji koje životna sredina u Republici Srbiji (stanje, problemi, tendencije, itd) ima na spoljnu politiku od uticaja koje životna sredina (stanje, problemi, tendencije, itd) ima na globalnom ili regionalnom nivou na spoljnu politiku Republike Srbije. Potom, kako ciljeve nacionalne politike u oblasti životne sredine (ne otvarajući raspravu o njihovoj realnoj utemeljenosti i ne dovodeći u pitanje njihovu oportunitet) dovesti u najužu vezu sa spoljnom politikom, odnosno kako politiku u oblasti životne sredine staviti u funkciju spoljne politike. Takođe, može se postaviti pitanje kako spoljna politika Republike Srbije (naročito neki sasvim konkretni segmenti) utiču (ili mogu da utiču) na stanje životne sredine i politiku u oblasti životne sredine, odnosno kako spoljnu politiku učiniti funkcionalnom sa stanovišta ciljeva nacionalne politike u oblasti životne sredine, itd.

Ako se za osnovu pristupa u analizi sadržaja i kriterijuma koji određuju mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije uzme sadržaj rešenja iz strateških dokumenata Evropske unije,⁷ organizacije čije

---

Srbije (1)”, *Srpska politička misao*, br. 4/2010, god. 17. vol. 30. str. 128-131. Za šire o teorijskim aspektima spoljne politike u oblasti životne sredine na primeru Kine, Japana i SAD videti: Paul G. Paul, “Bringing the In-Between Back in: Foreign Policy in Global Environmental Politics”, *Politics & Policy*, Volume 36, No. 6 (2008): 914-943. U slučaju Evropske unije spoljna politika je i institucionalno, pre svega, povezana sa bezbednosnom politikom. Videti: http://europa.eu/pol/cfsp/index_en.htm). Njihova povezanost kao i sadržaj propisa koji su u okviru EU označeni kao propisi koji pripadaju ovoj kategoriji, ukazuje na to da se radi o jednom relativno zaokruženom broju pitanja koja se obuhvataju ovom formulacijom i koja se prevashodno odnose, kada je u pitanju „bezbednost“, na spoljne aspekte „bezbednosti“. Za sadržaj ovog dela politike EU videti i spisak propisa EU u oblasti „spoljne i bezbednosne politike“ na: <http://eur-lex.europa.eu/en/legis/latest/chap18.htm>. Slično kao u *Izmenjeni i dopunjeni Nacionalni plan za integraciju Republike Srbije u Evropsku uniju*, Vlada Republike Srbije, 2009, str. 627–641.

- 6 Za izvesne naznake videti: Detlef F. Sprinz, “Long-Term Environmental Policy: Definition, Knowledge, Future Research”, *Global Environmental Politics*, 9:3, pp. 1–9.
- 7 Ovakav pristup je nedvosmisleno podržan i strateškim opredeljenjem Republike Srbije u pogledu članstva u EU. „Ključni politički prioritet Republike Srbije je ubrzanje procesa stabilizacije i pridruživanja.“ *Nacionalni program zaštite životne sredine*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2010. <http://www.ekoplan.gov.rs/src/7-Ostala-dokumenta-127-document.htm> (15. jun 2010), str. 154.

članstvo je zvanično proklamovano kao jedan od prioriteta Republike Srbije, onda bi u analizi verovatno imalo smisla osnovno težište staviti na mogućnosti realizacije nacionalnih interesa u kontekstu već definisanih interesa EU, ili bar otklanjanja mogućih nesaglasnosti i kontradiktornosti između njih.⁸ Zato, ako mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici posmatramo kao refleksi unutrašnje politike, što svakako zaslužuje detaljnija istraživanja i teorijska uopštavanja, verovatno je da bi se o mestu i ulozi životne sredine moglo značajnim delom prosuđivati na osnovu strateških ciljeva unutrašnje politike kao i definisanih instrumenata za njihovo ostvarivanje, odnosno njihove usklađenosti sa onima u EU. Ipak, u osnovi svih navedenih pitanja i mogućih pristupa ostaje pitanje načina i mogućnosti sagledavanja interesa Republike Srbije, odnosno koja identifikacija pitanja u oblasti životne sredine direktno i indirektno utiču na nacionalne interese.⁹

ČINIOCI KOJI ODREĐUJU MESTO I ULOGU ŽIVOTNE SREDINE U SPOLJNOJ POLITICI REPUBLIKE SRBIJE

Značaj sagledavanja uloge pojedinih činilaca trebalo bi posmatrati u kontekstu mogućnosti uticaja na proces kreiranja i realizacije spoljne politike, tj. sa stanovišta ostvarivanja krajnjih rezultata u politici u oblasti životne sredine i spoljnoj politici. Pri tom bi, metodološki posmatrano, trebalo praviti jasnu razliku između determinanti koje imaju svoje objektivno utemeljenje i onih koji su rezultat normativno-strateškog određenja.¹⁰ Naravno, poput

---

8 Zbog složenosti problema životne sredine i veza sa stanjem u različitim sektorskim politikama, detaljnije sagledavanje ovih pitanja podrazumevalo bi analizu velikog broja pojedinačnih strateških dokumenata EU, odnosno pojedinih rešenja u različitim oblastima, što zbog obima ovog rada nije moguće.

9 Što bi moglo biti predmet posebne analize prema prethodno definisanoj metodologiji. Na primer, Haris, objašnjavajući poziciju SAD, kao izazove spoljne politike ove zemlje u oblasti životne sredine posebno obrađuje: promene u atmosferi, upravljanje morskim resursima i zaštita biodiverziteta, opasan otpad i nuklearno zagađenje, problemi u vezi sa populacijom i potrošnjom, bezbednost životne sredine, održivi razvoj i zaštita i unapređenje američke privrede. Paul G. Harris, "International Environmental Affairs and U.S. Foreign Policy", in: Paul G. Harris (ed), *The Environment, International Relations and U.S. Foreign Policy*, Georgetown University Press, 2001, pp. 3-41.

10 Za neke naznake o determinantama spoljne politike Republike Srbije videti: Ivo Visković, "Determinante spoljne politike Republike Srbije", u: Edita Karanović Stojić, Slobodan Janković, (pr) *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008. str. 17-21. Ovde se ostavljaju po strani svi drugi činioци i skreće pažnja samo na one koji u najužem smislu reči spadaju u domen životne sredine.

uslovljenosti drugih odnosa u društvu njihovom materijalnom osnovom, ne bi trebalo gubiti iz vida njihovu međusobnu povezanost, kao i značaj definisanja jasnih i realnih ciljeva i uvažavanja objektivnih determinanti. Tako, na primer, u slučaju Švajcarske spoljne politike u oblasti životne sredine Arquit i Schwager konstatuju da „kadgod su švajcarska unutrašnja politika i pravo u oblasti životne sredine bili jasno definisani i demokratski legitimizirani, Švajcarska je bila u stanju da igra značajniju ulogu u multilateralnim aranžmanima i bila je efikasnija.“¹¹

1. Nadležnost za obavljanje poslova u oblasti životne sredine

Pitanje načina kako je regulisana nadležnost za obavljanje poslova u oblasti životne sredine može biti od uticaja za razumevanje mogućnosti da pojedina pitanja iz oblasti životne sredine postanu predmet spoljno-političkog delovanja.

a) Nadležnost Republike propisana Ustavom predviđa da ona obuhvata, između ostalog, i sledeća pitanja: održivi razvoj, sistem zaštite i unapređenja životne sredine, zaštitu i unapređivanje biljnog i životinjskog sveta, proizvodnju, promet i prevoz oružja, otrovnih, zapaljivih, eksplozivnih, radioaktivnih i drugih opasnih materija, itd. (član 97. st.1. t.9).¹² U vezi sa ovim treba imati u vidu da je, prema odredbama člana 14. Zakona o ministarstvima,¹³ predviđeno da Ministarstvo energetike, razvoja i zaštite životne sredine obavlja, između ostalog, poslove koji se odnose na: osnove zaštite životne sredine; sistem zaštite i unapređenja životne sredine; inspeksijski nadzor u oblasti zaštite životne sredine; primenu rezultata naučnih i tehnoloških istraživanja i istraživanja razvoja u oblasti energetike i životne sredine; sprovođenje Konvencije o učešću javnosti, dostupnosti informacija i pravu na pravnu zaštitu u oblasti životne sredine; zaštitu prirode; zaštitu vazduha; zaštitu ozonskog omotača; klimatske promene; prekogranično zagađenje vazduha i vode; zaštitu voda od zagađivanja radi sprečavanja pogoršanja kvaliteta površinskih i podzemnih voda; utvrđivanje i sprovođenje zaštite prirodnih celina od značaja za Republiku Srbiju; utvrđivanje uslova zaštite životne sredine u planiranju prostora i izgradnji objekata; zaštitu od

11 Anne Niederberger Arquit, Stefan Schwager, “Swiss Environmental Foreign Policy and Sustainable Development”, *Swiss Political Science Review*, 2004, 10 (4), p.113.

12 Ostavlja se po strani pitanje ispitivanja konzistentnosti ovako formulisane odredbe Ustava, naročito u kontekstu ostalih odredbi Ustava koje se, na različite načine, odnose na životnu sredinu.

13 „Službeni glasnik RS”, br. 72/12.

velikog hemijskog udesa i učešće u reagovanju u slučaju hemijskih udesa; zaštitu od buke i vibracija; zaštitu od jonizujućeg i nejonizujućeg zračenja; upravljanje hemikalijama i biocidnim proizvodima; sprovođenje Konvencije o hemijskom oružju u skladu sa zakonom; upravljanje otpadom, izuzev radioaktivnim otpadom; odobravanje prekograničnog prometa otpada i zaštićenih biljnih i životinjskih vrsta, kao i druge poslove određene zakonom.¹⁴

b) Nadležnost pokrajina za obavljanje poslova u oblasti životne sredine propisana je članom 183. stav 2. tačka 2. Ustava Republike Srbije koji predviđa da autonomne pokrajine, u skladu sa zakonom, uređuju pitanja od pokrajinskog značaja u različitim oblastima, između ostalog, i zaštite životne sredine.¹⁵

Prema odredbi člana 25. Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine,¹⁶ AP Vojvodina, preko svojih organa, u oblasti zaštite životne sredine, u skladu sa zakonom, između ostalog: uređuje, unapređuje i obezbeđuje zaštitu životne sredine za teritoriju AP Vojvodine; donosi akt o stavljanju prirodnog dobra pod zaštitu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita prirode; donosi program zaštite životne sredine na svojoj teritoriji u skladu sa Nacionalnim programom, akcionim i sanacionim planom i svojim interesima i specifičnostima; donosi planove i programe upravljanja prirodnim resursima i dobrima u skladu sa strateškim dokumentima; vrši kontrolu korišćenja i zaštitu prirodnih resursa i dobara na teritoriji AP Vojvodine; obezbeđuje kontinualnu kontrolu i praćenje stanja životne sredine (monitoring) i donosi program monitoringa na svojoj teritoriji koji mora biti u skladu sa programom monitoringa koji donosi Vlada za period od dve godine;

---

14 Imajući u vidu složenost pojma životna sredina, ovome bi u detaljnijoj analizi pitanja nadležnosti, svakako, trebalo dodati i definisane poslove i aktivnosti koje sprovode različiti drugi republički organi i organizacije u oblasti životne sredine (Agencija za zaštitu životne sredine), ili od značaja za oblast životne sredine (prirodni resursi, poljoprivreda, zdravstvo, itd. Osim toga, ovde se daje samo okvirni pregled podele nadležnosti, dok bi kompletnija analiza podrazumevala, između ostalog, i sagledavanje svih zakona u oblasti životne sredine.

15 Pored, prostornog planiranja i razvoja, poljoprivrede, vodoprivrede, šumarstva, lova, ribolova, turizma, ugostiteljstva, banja i lečilišta, industrije i zanatstva, drumskog, rečnog i železničkog saobraćaja i uređivanja puteva, itd.

16 „Službeni glasnik RS”, br. 99/09. U međuvremenu je Ustavni sud doneo Odluku br. IUz-353/2009 – Utvrđivanje nesaglasnosti odredaba Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine, kojom je utvrđeno da neke odredbe ovog zakona nisu u skladu sa Ustavom. Videti u „Služenom glasniku RS“, br. 67/2012, od 13.07.2012. godine.

daje uslove za obezbeđenje mera i uslova zaštite životne sredine, na zahtev organa nadležnog za pripremu i donošenje prostornih i urbanističkih planova, a na osnovu uslova i mišljenja nadležnih stručnih organizacija, itd.¹⁷

c) Nadležnost opštine u oblasti životne sredine definisana je članom 190. Ustava koji predviđa da se opština, preko svojih organa, u skladu sa zakonom stara o zaštiti životne sredine, zaštiti od elementarnih i drugih nepogoda; zaštiti kulturnih dobara od značaja za opštinu, pored toga što uređuje i obezbeđuje obavljanje i razvoj komunalnih delatnosti, bavi se zaštitom, unapređenjem i korišćenjem poljoprivrednog zemljišta, itd. Konkretnije govoreći, opština se preko svojih organa, u skladu s Ustavom i zakonom, između ostalog „stara o zaštiti životne sredine, donosi programe korišćenja i zaštite prirodnih vrednosti i programe zaštite životne sredine, odnosno lokalne akcione i sanacione planove, u skladu sa strateškim dokumentima i svojim interesima i specifičnostima i utvrđuje posebnu naknadu za zaštitu i unapređenje životne sredine“¹⁸

2. Nadležnost i organizacija spoljnih poslova

a) Prema odredbama člana 97. st. 1. t. 1. Ustava Republika „uređuje i obezbeđuje“, između ostalog, i „međunarodni položaj i odnosi sa drugim državama i međunarodnim organizacijama“ (član 97. st.1. t.1) i potvrđivanje međunarodnih ugovora, kada je zakonom predviđena obaveza njihovog potvrđivanja (član 99. st.1. t.4).

Opštom odredbom člana 20. Zakona o ministarstvima¹⁹ predviđeno je da “ministarstva u okviru svog delokruga ostvaruju međunarodnu saradnju i staraju se o njenom unapređenju i obezbeđuju usklađivanje propisa sa pravom Evropske unije.”²⁰ Istovremeno, članom 5. istog propisa je propisano da

---

18 Videti i član 20. tačka 11. Zakona o lokalnoj samoupravi („Službeni glasnik RS“, br. 129/07).

19 „Službeni glasnik RS“, br. 72/12.

20 Posebnom odredbom Zakona ministarstvima regulisane su obaveze u vezi sa zaključivanjem i primenom međunarodnih ugovora (Član 21). U skladu sa ovim, ministarstva u okviru svog delokruga obavljaju sledeće poslove državne uprave koji se odnose na zaključivanje i primenu međunarodnih ugovora: predlažu pokretanje postupka za vođenje pregovora i zaključivanje međunarodnih ugovora s drugim državama i međunarodnim organizacijama, predlažu teme i platforme za pregovore i predlažu sastav delegacije u pregovorima; pripremaju nacрте međunarodnih ugovora i obavljaju poslove za delegacije koje vode pregovore za njihovo zaključivanje; podnose Vladi izveštaj o toku pregovora; pripremaju nacрте zakona o potvrđivanju međunarodnih ugovora;

Ministarstvo spoljnih poslova obavlja poslove koji se odnose, između ostalog, „spoljnu politiku i održavanje odnosa Republike Srbije s drugim državama, međunarodnim organizacijama i institucijama; praćenje međunarodnih odnosa i bilateralne saradnje s drugim državama i njihov razvoj; učestvovanje u zaključivanju, ratifikovanju i primeni međunarodnih ugovora, prema zakonu kojim se uređuje zaključivanje međunarodnih ugovora i prema delokrugu ministarstava koji je određen ovim zakonom; zaštitu prava i interesa Republike Srbije i njenih državljana i pravnih lica u inostranstvu; obaveštavanje strane javnosti o politici Republike Srbije; praćenje delatnosti stranih sredstava javnog informisanja koje se odnose na Republiku Srbiju; pripremu učešća predstavnika Republike Srbije na međunarodnim konferencijama ili pregovorima za zaključivanje međunarodnih ugovora“, itd.

U vezi sa Ministarstvom spoljnih poslova treba reći da postojeća organizaciona rešenja u Ministarstvu spoljnih poslova ne prepoznaju oblast životne sredine na adekvatan način.²¹ Pitanja životne sredine se tretiraju pojedinačno u različitim organizacionim delovima (bilateralno, u sistemu UN ili u ekonomskoj multilaterali) što onemogućava sistematsko praćenje problema u ovoj oblasti. Poseban Odsek za ljudska prava i zaštitu životnu sredinu se bavi pitanjima životne sredine stavljajući oblast životne sredine u kontekst ljudskih prava.²² Veze između ljudskih prava i životne sredine nisu sporne, ali ovakvo povezivanje životne sredine i ljudskih prava predstavlja sužavanja mogućnosti delovanja u oblasti životne sredine. S druge strane, nije teško pretpostaviti koliki to praktičan problem predstavlja imajući u vidu činjenicu da oblast ljudskih prava obuhvata, na svoj način, izuzetno široku oblast koja zahteva posebnu pažnju. Istovremeno, za uspešno obavljanje pregovora u oblasti životne sredine potrebna su značajna specifično-stručna

---

zaključuju administrativne ugovore za primenu međunarodnih ugovora, na osnovu ovlašćenja sadržanih u njima; primenjuju potvrđene međunarodne ugovore i zaključene administrativne ugovore. U međuvremenu je Narodna skupština usvojila poseban zakon koji reguliše oblast zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora. Videti: Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora („Službeni glasnik RS“, br. 32/13).

- 21 Za osnovne naznake o institucionalnim okvirima za formulisanje i implementaciju spoljnopolitičke strategije videti: Dragan Đukanović, Ivona Lađevac, „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, *Međunarodni problemi*, br. 3/2009, str. 33-58.
- 22 Videti: *Informator o radu Ministarstva spoljnih poslova*, Oktobar 2012. http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/pdf/Informator_oktobar2012.pdf. (16. oktobar 2012), str. 4.

znanja i informacije. To, ukupno posmatrano, doprinosi značajnoj marginalizaciji oblasti životne sredine i odsustvu sistemskog pristupa upravljanju poslovima u oblasti životne sredine sa stanovišta spoljne politike. Problemi postojećeg načina organizovanja u Ministarstvu spoljnih poslova, sa stanovišta životne sredine, mogu imati određene implikacije na ostvarivanje ciljeva politike životne sredine u delu gde oni sadrže međunarodne elemente. Generalno posmatrano, može se reći da postojeće stanje ne odražava realne potrebe Republike Srbije i savremene perspektive u ovoj oblasti. Ono nije u skladu sa tendencijama u EU i drugim zemljama gde se pitanjima životne sredine, održivog razvoja i klimatskih promena, uglavnom, sveobuhvatno i koherentno bave posebna odeljenja u ministarstvima spoljnih poslova.²³

b) Autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, prema odredbi člana 181. Ustava sarađuju sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama i jedinicama lokalne samouprave drugih država, u okviru spoljne politike Republike Srbije, uz poštovanje teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka Republike Srbije. Istovremeno, odredbom člana 183. je predviđeno da autonomne pokrajine, u skladu sa zakonom, uređuju pitanja od pokrajinskog značaja, između ostalog, u oblasti: životne sredine.²⁴

Prema odredbama člana 3. Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine²⁵ „AP Vojvodina sarađuje sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama drugih država, u okviru spoljne politike Republike Srbije, uz poštovanje teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka Republike Srbije.“ Istovremeno je predviđeno da „AP Vojvodina zaključuje međuregionalne sporazume u okviru svoje nadležnosti“²⁶ a da „kao regija u kojoj se tradicionalno

---

23 Komparativna institucionalna organizacija spoljnih poslova, od značaja za oblast životne sredine, zaslužuje da bude tema posebnog razmatranja.

24 Pored, vodoprivrede, šumarstva, prostornog planiranja, lova, ribolova, itd.

25 „Službeni glasnik RS”, br. 99/09.

26 A prema odredbama člana 25. Zakona AP Vojvodina, preko svojih organa, u oblasti zaštite životne sredine, u skladu sa zakonom: uređuje, unapređuje i obezbeđuje zaštitu životne sredine za teritoriju AP Vojvodine; donosi akt o stavljanju prirodnog dobra pod zaštitu, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita prirode; donosi program zaštite životne sredine na svojoj teritoriji u skladu sa Nacionalnim programom, akcionim i sanacionim planom i svojim interesima i specifičnostima; donosi planove i programe upravljanja prirodnim resursima i dobrima u skladu sa strateškim dokumentima; vrši kontrolu korišćenja i zaštitu prirodnih resursa i dobara na teritoriji AP Vojvodine; obezbeđuje kontinualnu kontrolu i praćenje stanja životne sredine (monitoring) i donosi program monitoringa na svojoj teritoriji koji mora biti u skladu sa programom monitoringa koji donosi Vlada za period od dve godine; daje uslove za obezbeđenje

neguju evropski principi i vrednosti, može biti član evropskih i svetskih udruženja regiona i u okviru svoje nadležnosti može osnovati predstavništva u regionima Evrope, odnosno u Briselu, u skladu sa zakonom i Statutom.“ Akti kojima se uređuju pitanja od pokrajinskog značaja „donose se u skladu sa Ustavom, potvrđenim međunarodnim ugovorima, zakonom i Statutom AP Vojvodine.” (član 9. st.27).²⁷

c) U delu koji se odnosi na spoljnu politiku Zakon o lokalnoj samoupravi²⁸ predviđa da jedinice lokalne samouprave mogu sarađivati sa jedinicama lokalne samouprave drugih država, u okviru spoljne politike Republike Srbije, uz poštovanje teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka Republike Srbije, u skladu s Ustavom i zakonom (član 13. st. 2).²⁹ To znači da jedinice lokalne samouprave mogu ostvarivati saradnju u oblastima od zajedničkog interesa sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama i jedinicama lokalne samouprave u drugim državama, u okviru spoljne politike Republike Srbije, uz poštovanje teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka Republike Srbije, u skladu s Ustavom i zakonom (član 88. st. 2).

---

mera i uslova zaštite životne sredine, na zahtev organa nadležnog za pripremu i donošenje prostornih i urbanističkih planova, a na osnovu uslova i mišljenja nadležnih stručnih organizacija; učestvuje u postupku pripreme i donošenja prostornih i urbanističkih planova i drugih planova; donosi eksterni plan zaštite od udesa, koji je sastavni deo plana za reagovanje u vanrednim situacijama na osnovu nadležnosti iz propisa kojim se uređuje materija zaštite i spasavanja; u slučaju udesa, proglašava stanje ugroženosti životne sredine na teritoriji AP Vojvodine, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita životne sredine; osniva budžetski fond u skladu sa propisom kojim se uređuje budžetski sistem, koji će se finansirati iz prihoda ostvarenih na teritoriji AP Vojvodine. Posebne odredbe se odnose na Pokrajinski zavod za zaštitu prirode i Nacionalni park Fruška gora (član 26-28).

27 Međunarodna saradnja se još spominje u delu koji se odnosi na nadležnost pokrajine u oblasti kulture (član 41. t.7), sporta (član 39. t.3) i naučno-tehnološkog razvoja (član 64. t.2).

28 „Službeni glasnik RS“, br. 129/07.

29 Mogućnost učešća lokalne samouprave u međunarodnoj saradnji naročito je značajna zbog specifičnosti problema životne sredine u pojedinim lokalnim zajednicama i mogućnosti prekogranične saradnje lokalnih zajednica sa lokalnim zajednicama susednih država. U vezi sa ovim je pitanje ukupnog položaja lokalne samouprave i kapaciteta jedinica lokalne samouprave za učešće u projektima i prihvatanje međunarodne pomoći radi rešavanja pojedinih problema u oblasti životne sredine. Za šire o međunarodnoj pomoći u oblasti životne sredine videti: *Potrebe Republike Srbije za međunarodnom pomoći u periodu 2011-2013. godine*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2011. str. 106-114.

3. Stanje životne sredine u Republici Srbiji

Rasprava o stanju životne sredine i osnovnim problemima u oblasti životne sredine u Republici Srbiji polazi od nekoliko pretpostavki.³⁰ Najpre, pretpostavlja se da stanje životne sredine, kao materijalna činjenica, predstavlja odraz različitih činilaca kao što su geografski položaj, stanje prirodnih resursa, stanje u različitim oblastima ekonomskog i društvenog života, kao i da takvo stanje determiniše, posredstvom različitih mehanizama, prioritete nacionalne politike naročito kada se radi o pitanjima koja očigledno imaju prekogranični karakter.³¹ Internacionalizacija problema životne sredine, ciljeva politike u oblasti životne sredine i unifikacija instrumenata savremene politike i prava životne sredine značajno doprinose i unifikaciji mesta i uloge koju problemi u oblasti životne sredine imaju, ili mogu da imaju, u spoljnoj politici.³²

Najznačajniji problemi Republike Srbije u oblasti životne sredine obuhvataju širi krug pitanja među kojima su: emisije štetnih materija u vazduh kao posledica sagorevanja fosilnih goriva u termoelektranama; čestično zagađenje vazduha u urbanim i urbano-industrijskim sredinama; povećane koncentracije prizemnog ozona u odnosu na prethodne godine; nastavak tendencije rasta prosečnih temperatura vazduha na području Republike Srbije, problemi emisije zagađujućih materija u vode koji su uglavnom posledica nepostojanja postrojenja za prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda kao i „nedovoljnog broja laboratorija za praćenje emisija zagađujućih materija u vode“,³³ pojava hazardnih supstanci u nekim vodotocima sa detektovanim ekstremno visokim vrednostima, blago pogoršanje kvaliteta podzemnih voda kroz povećanje koncentracije amonijuma, nepostojanje sistematski organizovanog odvojenog sakupljanja,

---

30 Ovde se ostavlja po strani rasprava o mogućnostima realnog sagledavanja stanja životne sredine, odnosno pouzdanosti podataka i procena imajući prevashodno u vidu slabosti postojećeg sistema monitoringa životne sredine, već se podaci i procene iz izveštaja o stanju životne sredine koje objavljuje Agencija za zaštitu životne sredine Republike Srbije kao i drugih sličnih publikacija uzimaju kao osnova.

31 Za šire o položaju Srbije u kontekstu savremenih geopolitičkih odnosa videti: Milomir Stepić, „Geopolitičnost širenja Evropske unije i položaj Srbije“, *Srpska politička misao*, br. 1/2010. god. 17. vol. 27. str. 17-42.

32 Za šire o nekim aspektima globalnih trendova u upravljanju zaštitom životne sredine videti: Dragoljub Todić, *Ekološki menadžment u uslovima globalizacije*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008, str. 259-272.

33 *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2009. godinu*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2010. str. 168.

sortiranja i reciklaže otpada, u oko petini uzoraka zemljišta koje je ispitivano u toku 2009. godine zabeležen je jedan ili više polutanata iznad maksimalno dozvoljenih vrednosti, na teritoriji Republike Srbije dogodila su se 24 „akcidentna slučaja“, povećala se šteta od elementarnih nepogoda kao i štete od bespravne seče šuma, u poslednjih devet godina zabeležen je trend smanjenja površina pod oranicama, baštama i vinogradima, itd.³⁴

Aktuelno stanje životne sredine od značaja za mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije treba posmatrati u svetlu činjenice da je u proteklih nekoliko godina usvojen veći broj zakona i podzakonskih propisa kojima je stvoren skoro potpuno nov sistem za vođenje i sprovođenje politike u oblasti životne sredine. Jedan od ciljeva donošenja novih propisa povezan je sa potencijalnim članstvom Republike Srbije u Evropskoj uniji zbog čega se propisima u pravni sistem Republike Srbije uvodi potpuno nov sistem, novi instituti, pravila, itd.

4. Ciljevi nacionalne politike u oblasti životne sredine

Najjasnije definisani ciljevi nacionalne politike u oblasti životne sredine sadržani su u Nacionalnom programu zaštite životne sredine iako bi trebalo imati u vidu i više drugih strateških dokumenata u kojima su formulisani pojedini ciljevi.³⁵ Opšti ciljevi politike proizilaze iz opštih uzroka problema u životnoj sredini i oni su preduslov za efikasno sprovođenje specifičnih ciljeva politike čineći „sastavni deo politike zaštite životne sredine u privrednim sektorima i sektoru za životnu sredinu.“³⁶ Opšti ciljevi grupisani su u sledećim oblastima: 1. *Donošenje strateških i planskih dokumenata* iz oblasti zaštite životne sredine i održivog korišćenja prirodnih resursa definisanih Zakonom o zaštiti životne sredine i drugim posebnim zakonima; 2. *Integracija politike zaštite životne sredine* sa ekonomskom i politikom drugih sektora; 3. *Jačanje institucionalnih kapaciteta* za kreiranje i implementaciju sektorskih politika i politike zaštite životne sredine u celini i uspostavljanje

---

34 Ibid, str. 169.

35 Polazeći od pretpostavke da ciljevi nacionalne politike predstavljaju neku vrstu sublimirane projekcije i izraza interesa relevantnih subjekata zasnovanog na prethodnom sagledavanju materijalnih determinanti u vidu prostora, prirodnih specifičnosti, društvenih, političkih i pravnih karakteristika, potreba, mogućnosti, raspoloživih instrumenata, itd. veruje se, bez posebnog preispitivanja, da je na osnovu njihove analize moguće ukazati na elemente od značaja za spoljnu i bezbednosnu politiku.

36 *Nacionalni program zaštite životne sredine*, op. cit., str. 86.

sistema za reagovanje u akcidentnim situacijama; 4. *Unapređenje sistema kontrole kvaliteta životne sredine* akreditacijom ovlašćenih laboratorija, primenom normativa i propisa, obaveznom kontrolom kvaliteta monitoringa činilaca životne sredine i analitičkih metoda, sopstvenim monitoringom zagađivača, izradom katastra zagađivača, izradom inventara gasova sa efektom staklene bašte, uspostavljanjem jedinstvenog informacionog sistema; 5. *Unapređenje pravnog sistema u oblasti zaštite životne sredine* donošenjem sektorskih zakona i podzakonskih propisa, poboljšanjem nadzora nad sprovođenjem propisa i podizanjem kapaciteta pravosudnog sistema; 6. *Razvoj efikasnog sistema finansiranja zaštite životne sredine i ekonomskih podsticaja*; 7. *Unapređenje formalnog i neformalnog obrazovanja o zaštiti životne sredine i energetske efikasnosti*, koje treba da bude zasnovano na Nacionalnoj strategiji obrazovanja u oblasti zaštite životne sredine.

Jedan od znatno konkretnijih činilaca koji definiše mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije proizilazi iz definisanih prioritarnih ciljeva zaštite životne sredine u pojedinim oblastima (upravljanje vodnim resursima, upravljanje otpadom,³⁷ upravljanje hemikalijama i zaštita od udesa, kvalitet vazduha i klimatske promene, zaštita prirode, biodiverzitet³⁸ i šume, zaštita zemljišta, buka, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, itd).³⁹ Ovo naročito zbog činjenice da su ovi ciljevi uglavnom i na različite načine povezani sa procesom pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji, odnosno sa

37 Osnovni strateški ciljevi u oblasti upravljanja otpadom su: usaglašenost nacionalnog zakonodavstva o upravljanju otpadom sa EU propisima; uspostavljanje institucionalne organizacije u cilju dostizanja usaglašenosti sa EU/nacionalnim zahtevima; efikasno sprovođenje propisa; odgovarajući ljudski resursi i kapaciteti za upravljanje otpadom (javni i privatni sektor); razvijanje svesti o problematici upravljanja opadom. *Strategija upravljanja otpadom za period 2010-2019*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2010. str. 63.

38 Tako, npr. definisani su posebni strateški ciljevi u oblasti biološke raznovrsnosti koji se odnose na međunarodnu saradnju u ovoj oblasti i koji uglavnom korespondiraju sa obavezama koje država ima na osnovu članstva u Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti. Ovako definisane ciljeve trebalo bi tumačiti u kontekstu ostalih ciljeva koji se odnose na očuvanje biodiverziteta, sistem zaštićenih područja, održivo korišćenje biodiverziteta, integraciju očuvanja biološke raznovrsnosti u druge sektore, bazu znanja, izgradnju kapaciteta, obrazovanje, inoformisanje i učešće javnosti, klimatske promene i sprovođenje strategije. *Strategija za biološku raznovrsnost Republike Srbije sa akcionim planom 2010-2017. (nacrt)*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Beograd, oktobar 2010. str. 65-80.

39 Zbog toga bi detaljnija analiza morala obuhvatiti stanje u svim navedenim oblastima što prevazilazi okvire ovog rada.

usklađivanjem nacionalnog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU kao jednom od definisanih prioritarnih aktivnosti.

Ciljevi Republike Srbije koji se odnose na evropske integracije (ili su povezani sa njima) značajnim delom uslovljavaju potencijalno mesto i ulogu životne sredine u njenoj spoljnoj (i bezbednosnoj) politici. Analiza opredelenje definisanih u Nacionalnom programu zaštite životne sredine, Nacionalnoj strategiji održivog razvoja, kao i brojnim drugim strateškim dokumentima usvojenim u poslednjih nekoliko godina nedvosmisleno upućuju na sasvim konkretne mere i aktivnosti koje treba preduzeti. U tom smislu značajan deo ovih aktivnosti u oblasti životne sredine povezan je spoljnom (i bezbednosnom) politikom ili ima implikacije na njih.

5. Perspektive članstva Republike Srbije u EU i globalni i regionalni izazovi

Mesto i ulogu životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije značajnim delom određuju i perspektive članstva u EU kao i globalni i regionalni izazovi u oblasti životne sredine i održivog razvoja. Zajednički elementi oba činioca proizilaze, najvećim delom, iz opšte uloge koju EU ima (ili pretenduje da ima) u međunarodnim odnosima a posebno u relevantnim procesima u oblasti životne sredine.⁴⁰ Zbog toga bi trebalo imati u vidu da procenjivanje i tumačenje globalnih i regionalnih izazova u oblasti životne sredine za Republiku Srbiju ima smisla posmatrati u kontekstu procena i politike EU kao vodeće regionalne organizacije čijem članstvu Republika Srbija teži.

U Šestom akcionom programu “Životna sredina 2010: naša budućnost, naš izbor”, kao osnovnom strateškom dokumentu EU, definisano je pet prioritarnih pravaca strategijske akcije: 1) unapređenje sprovođenja postojeće legislative (podrška IMPEL mreži⁴¹ i njeno proširivanje na zemlje kandidate za članstvo, izveštavanje o sprovođenju prava životne sredine, strategija “ime, sramota i slava” u sprovođenju legislative, unapređenje standarda inspekcije, korišćenje Evropskog suda); 2) integracija problema životne sredine u druge sektorske politike (ustanovljavanje dodatnih integracionih mehanizama, dalji razvoj indikatora monitoringa integracionog procesa); 3) jačanje građanske inicijative i pružanje pomoć u cilju promene ponašanja (podsticanje građana da unapređuju svoje ponašanje u vezi sa životnom sredinom, poboljšavanje kvaliteta informacija

40 Za šire informacije o spoljnoj politici Evropske unije videti: Radoslav Stojanović, *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, Dosije, 1998.

41 Videti: <http://impel.eu/> (11.09.2010).

o životnoj sredini); 4) partnerstvo sa poslovnim sektorom i bliža saradnja sa tržištem (podsticanje korišćenja šeme eko-menadžmenta i kontrole – EMAS, podsticanje kompanija da objavljuju svoje aktivnosti u vezi sa poštovanjem zahteva životne sredine, ustanovljavanje integralne politike proizvoda, unapređenje korišćenja i procene efikasnosti šeme ekooznačavanja, unapređenje “zelenih nabavki”, donošenje legislative o odgovornosti u oblasti životne sredine) i 5) uzimanje u obzir problema životne sredine pri planiranju korišćenja zemljišta (publikovanje saopštenja o značaju integrisanja životne sredine u planiranje i upravljanje korišćenjem zemljišta, unapređenje primene Direktive o proceni uticaja na životnu sredinu, širenje najbolje prakse i brza razmena iskustava u vezi sa održivim razvojem uključujući urbani razvoj, uključivanje održivog razvoja u Regionalnu politiku zajednice, razvoj aktivnog partnerstva za održivi turizam).⁴² Istovremeno, Šesti akcioni program istovremeno utvrđuje i četiri prioriteta područja akcije. To su: klimatske promene, biodiverzitet, životna sredina i zdravlje i održivo upravljanje resursima i otpadom.

Perspektive članstva u EU otvaraju nove mogućnosti za učešće u različitim aktivnostima pri čemu značajan deo njih sadrži međunarodnu dimenziju.⁴³ To ima značajne implikacije na pojedine aspekte unutrašnje politike u oblasti životne sredine, među kojima su pitanje koordinacije aktivnosti, spremnosti za promene i stanja kapaciteta svih subjekata sistema zaštite životne sredine verovatno najznačajnija. Na ovaj način se i pitanje učešća u aktivnostima povodom rešavanja nekih globalnih problema životne sredine postavlja kroz prizmu politike EU u odnosu na ova pitanja kao i politike EU u odnosu na izvesne regionalne specifičnosti karakteristične za region jugoistočne Evrope. Prema najnovijim procenama EU nekoliko ključnih procesa u oblasti životne sredine, ili u vezi sa životnom sredinom, karakteriše aktuelno stanje. To su: nastavak uništavanja (oštećenja) evropskih zaliha prirodnog kapitala i tokova usluga ekosistema, procesi u oblasti klimatskih promena, procesi u vezi sa prirodom i biodiverzitetom, aktivnosti u oblasti upravljanja prirodnim resursima i otpadom, uticaj životne

---

42 Ovde bi trebalo imati u vidu da su u toku rasprave o Sedmom akcionom programu EU u oblasti životne sredine gde će biti definisani novi prioriteti EU. Za šire videti: Consultation document EU environment policy priorities for 2020: Towards the seventh EU Environment Action Programme, http://ec.europa.eu/environment/consultations/pdf/7EAP_Consultation_document_FINAL.pdf. (4.9.2012).

43 Za procene dinamike i planove kada su u pitanju propisi i institucionalni aspekti videti *Izmenjeni i dopunjeni Nacionalni plan za integraciju Republike Srbije u Evropsku uniju*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009. str. 627-641; *Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (2013-2016)*, Kancelarija za evropske integracije, Februar 2013. str. 497-567.

sredine na zdravlje i kvalitet života, povezanost stanja životne sredine i različitih globalnih mega trendova, potreba ostvarivanja veće resursne efikasnosti i bezbednosti, jačanje instrumenata za sprovođenje politike i upravljanje u oblasti životne sredine i neophodnost promena u pravcu tzv. zelene ekonomije.⁴⁴

U vezi sa perspektivama članstva u EU trebalo bi imati u vidu i trenutni nivo usaglašenosti nacionalnih propisa sa propisima EU. Ovo, pre svega, zbog toga što se jedan deo međunarodne pomoći (bilateralno i multilateralno) realizuje upravo u vezi sa unapređenjem kapaciteta nadležnih subjekata za dalje usaglašavanje nacionalnih propisa i njihovo sprovođenje. Uopšteno govoreći, procenjuje se da su svi zakoni koji su donošeni u poslednjih nekoliko godina (u dva ciklusa 2004. i 2009. godine) prošli proceduru usaglašavanja sa relevantnim propisima EU. Za samo jedan deo ovih propisa se može reći da je potpuno usaglašen sa propisima EU, dok je najveći deo samo delimično usaglašen. Međutim, osnovni problem i dalje predstavlja pitanje sprovođenja propisa koji su već usaglašeni sa propisima EU.⁴⁵

6. Odredbe od značaja za međunarodnu saradnju (i spoljnu politiku) u propisima u oblasti životne sredine

Veći broj propisa u oblasti životne sredine sadrži odredbe koje imaju ili mogu da imaju spoljno-političke implikacije.⁴⁶ Zakon o zaštiti životne sredine⁴⁷ u Članu 8. st. 2. sadrži jasnu odredbu prema kojoj „Republika ostvaruje saradnju u oblasti zaštite životne sredine sa drugim državama i međunarodnim organizacijama“ čime je definisan subjekt saradnje,⁴⁸ bar u delu pitanja životne

44 *The European environment – state and outlook 2010: synthesis*, European Environment Agency, 2010, p. 9-11.

45 Za šire videti: *Serbia 2012 Progress Report accompanying the document, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013*, {COM(2012) 600}, European Commission, Brussels, 10.10.2012, pp. 57-60.

46 Ovde se ukazuje samo na neke od propisa koji pripadaju propisima tzv. horizontalnog karaktera ali treba imati u vidu da više drugih propisa takođe sadrži odredbe koje se direktno odnose na ostvarivanje određenih aspekata međunarodne saradnje: Zakon o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti vazduha, Zakon o zaštiti od jonizujućih i nejonizujućih zračenja i nuklearnoj sigurnosti, itd.

47 „Službeni glasnik RS“, br. 135/04, 36/09, 72/09.

48 Članom 4. istog zakona utvrđeno je da pojam „subjekti sistema zaštite životne sredine“ obuhvata 1) Republiku; 2) autonomnu pokrajinu; 3) opštinu, odnosno grad (jedinicu lokalne samouprave); 4) preduzeća, druga domaća i strana pravna lica i preduzetnike

sredine koje reguliše ovaj zakon i drugi propisi doneti na osnovu njega.⁴⁹ U istom zakonu se „međunarodna saradnja“ spominje još na dva mesta: u članu 55. kojim je predviđeno da se priznanja i nagrade za doprinos zaštiti životne sredine mogu dodeliti, između ostalog, i za: „doprinos pojedinaca za razvoj i unapređenje zaštite životne sredine ili za doprinos u međunarodnoj saradnji;“ (t. 5).

Zakon o Fondu za zaštitu životne sredine,⁵⁰ koji je ukinut u drugoj polovini 2012. godine⁵¹ sadržavao je nekoliko odredaba koje su bile značajne za međunarodnu saradnje u oblasti životne sredine, odnosno finansiranje aktivnosti u oblasti životne sredine.⁵²

Prema odredbi člana 7. t. 3. Zakona o Fondu za zaštitu životne sredine Fond obavlja poslove koji se odnose, između ostalog, na: posredovanje u vezi sa finansiranjem zaštite životne sredine i obnovljivih izvora energije iz sredstava stranih država, međunarodnih finansijskih institucija i tela, kao i domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica (t. 3); podsticanje, uspostavljanje i ostvarivanje saradnje sa međunarodnim i domaćim finansijskim institucijama i drugim pravnim i fizičkim licima radi finansiranja zaštite životne sredine, obnovljivih izvora energije u skladu sa Nacionalnim programom zaštite životne sredine, drugim strateškim dokumentima, akcionim i sanacionim planovima i drugim planovima i programima, kao i zaključenim međunarodnim ugovorima za namene utvrđene ovim zakonom (t. 5).⁵³

---

koji u obavljanju privredne i druge delatnosti koriste prirodne vrednosti, ugrožavaju ili zagađuju životnu sredinu (pravna i fizička lica); 5) naučne i stručne organizacije i druge javne službe; 6) građane, grupe građana, njihova udruženja, profesionalne ili druge organizacije.

49 Ovo pojačava i činjenica da je celi Član 8. naslovljen sa „saradnja“ kao i da stav 1. istog člana utvrđuje dužnost „subjekata sistema zaštite životne sredine“: da međusobno saraduju i da obezbeđuju koordinaciju i usklađivanje u donošenju i sprovođenju odluka.

50 „Službeni glasnik RS“, br. 72/09.

51 Zakon o prestanku važenja Zakona o Fondu za zaštitu životne sredine, „Službeni glasnik RS“, br. 93/12.

52 Posredovanje u vezi sa finansiranjem zaštite životne sredine i obnovljivih izvora energije iz sredstava stranih država, međunarodnih finansijskih institucija i tela, kao i domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica; podsticanje, uspostavljanje i ostvarivanje saradnje sa međunarodnim i domaćim finansijskim institucijama i drugim pravnim i fizičkim licima radi finansiranja zaštite životne sredine, obnovljivih izvora energije u skladu sa Nacionalnim programom zaštite životne sredine, drugim strateškim dokumentima, akcionim i sanacionim planovima i drugim planovima i programima, kao i zaključenim međunarodnim ugovorima za namene utvrđene ovim zakonom (Član 7).

53 U skladu sa ovim je i odredba člana 17. st. 2. Zakona o Fondu prema kojoj se prihodi Fonda ostvaruju, između ostalog, i iz „sredstava ostvarenih po osnovu međunarodne

Prema odredbi člana 32. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu⁵⁴ ministarstvo nadležno za poslove životne sredine ima određene obaveze u slučaju projekata koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu druge države.⁵⁵ Ako projekat može imati značajan uticaj na životnu sredinu druge države ili ako država čija životna sredina može biti značajno ugrožena to zatraži, Ministarstvo u što kraćem roku, a najkasnije kada ono ili nadležni organ bude obavestio svoju javnost, dostavlja drugoj državi na mišljenje određena obaveštenja.⁵⁶ S druge strane, o primljenim obaveštenjima o prekograničnim uticajima predloženog projekta druge države Ministarstvo obaveštava javnost.⁵⁷

Razmena informacija o prekograničnom uticaju plana i programa na životnu sredinu regulisana je članom 23. Zakona o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu.⁵⁸ Ako implementacija plana i programa može imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu druge države ili ako država čija životna sredina može biti značajno ugrožena to zatraži, Ministarstvo, u postupku učešća zainteresovanih organa i organizacija i javnosti dostavlja, u što kraćem roku, a najkasnije kada bude informisao svoju javnost, drugoj državi na mišljenje određene

---

bilateralne i multilateralne saradnje na programima, projektima i drugim aktivnostima u oblasti zaštite životne sredine i obnovljivih izvora energije“ (Čl. 16. t.3) a Fond može učestvovati i u „finansiranju programa, projekata i drugih aktivnosti na teritoriji Republike Srbije (za namene iz stava 1. ovog člana), ako ih organizuju i finansiraju međunarodne organizacije, finansijske institucije i tela ili druga strana pravna lica“ (Čl. 17. st. 2).

54 „Službeni glasnik RS“, br. 135/04, 36/09.

55 U vezi sa ovim je i Zakon o potvrđivanju Konvencije o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu („Sl. glasnik RS“ – Međunarodni ugovori, br. 102/07) kao i regionalni sporazum o saradnji država jugoistočne Evrope.

56 Ova obaveza se odnosi na obaveštenja o 1) projektu zajedno sa svim dostupnim podacima o njegovim mogućim uticajima; 2) prirodni odluke koja može biti doneta; 3) roku u kome druga država može da saopšti svoju nameru da učestvuje u postupku procene uticaja. O odluci o davanju saglasnosti na studiju o proceni uticaja ili o odbijanju zahteva za davanje saglasnosti Ministarstvo obaveštava državu koja je učestvovala u postupku procene uticaja dostavljanjem obaveštenja o sadržini odluke i uslovima koji su određeni; glavnim razlozima na kojima je odluka zasnovana, uključujući razloge o prihvatanju ili odbijanju pribavljenih mišljenja zainteresovanih organa, organizacija i zainteresovane javnosti; po potrebi, najvažnijim merama koje je nosilac projekta dužan da preduzima u cilju sprečavanja, smanjenja ili otklanjanja štetnih uticaja na životnu sredinu.

57 Pribavljena mišljenja zainteresovane javnosti Ministarstvo uzima u obzir prilikom davanja mišljenja nadležnom organu druge države.

58 „Službeni glasnik RS“, br. 135/04, 36/09, 88/10.

informacije.⁵⁹ O primljenim informacijama o prekograničnom uticaju predloženog plana i programa druge države, Ministarstvo obaveštava zainteresovane organe i organizacije i javnost na propisan način.⁶⁰

Određene aktivnosti nadležnih organa u slučaju prekograničnog uticaja rada postrojenja i aktivnosti na životnu sredinu predmet su regulisanja člana 24;⁶¹ člana 14. stav 1; i člana 16. stav 2. tačka 10. Zakona o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine.⁶² Konsultacije o prekograničnom uticaju vrše se na način i u rokovima koji se utvrđuju sporazumima između nadležnih organa država na principima reciprociteta i ravnopravnosti (član 24. stav 4).

7. Životna sredina u Zakonu o spoljnim poslovima i principi savremene politike u oblasti životne sredine

Jedan od normativnih elemenata od značaja za razumevanje mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici je i rešenje sadržano u Zakonu o spoljnim poslovima⁶³ kojim se definiše okvir delovanja nadležnog ministarstva. Predviđeno je da Ministarstvo u okviru svoje nadležnosti obavlja, između ostalog, poslove koji se odnose na „analiziranje i predviđanje razvoja regionalnih i

---

59 I to: 1) opis plana i programa zajedno sa svim dostupnim informacijama o njihovim mogućim uticajima; 2) priroda odluke koja može biti doneta; 3) rok u kome druga država može da saopšti svoju nameru da učestvuje u postupku odlučivanja. O odluci o davanju saglasnosti na izveštaj o strateškoj proceni Ministarstvo ima obavezu da obavesti drugu državu koja je bila konsultovana u postupku odlučivanja, dostavljanjem informacija, i to: 1) o sadržaju odluke o davanju saglasnosti; 2) o načinu pripreme izveštaja o stanju životne sredine i pribavljenim mišljenjima u postupku izrade; 3) o rezultatima konsultacija i razlozima na kojima se zasniva odluka o davanju saglasnosti; 4) o merama u oblasti monitoringa planova i programa.

60 Rezultate konsultacija i pribavljenog mišljenja zainteresovanih organa i organizacija i javnosti Ministarstvo uzima u obzir prilikom davanja mišljenja nadležnom organu druge države.

61 Ako rad nekog postrojenja može imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu druge države ili ako država čija životna sredina može biti značajno ugrožena to zatraži, Ministarstvo, u postupku konsultacija, dostavlja drugoj državi na mišljenje informacije, i to: 1) o zahtevu za izdavanje dozvole, uključujući i opis podataka iz člana 8. ovog zakona; 2) o nadležnom organu koji donosi odluku o izdavanju dozvole; 3) o prirodi odluke koja može biti doneta; 4) o postupku učešća javnosti, uključujući i zainteresovanu javnost.

62 „Službeni glasnik RS“, br. 135/04.

63 „Službeni glasnik RS“, br. 116/07.

globalnih odnosa i pojava“, naročito u oblasti „ekologije“,⁶⁴ pored spoljne politike, bezbednosti, međunarodnog javnog i privatnog prava, ekonomije, prosvete i kulture i stanja ljudskih prava, koja su od značaja za ostvarivanje međunarodnih odnosa Republike Srbije (član 5. stav 1. tačka 12).⁶⁵ U vezi sa ovim treba imati u vidu i odredbe člana 16. Ustava RS,⁶⁶ kojim je propisano da spoljna politika Republike Srbije počiva na opštepriznatim principima i pravilima međunarodnog prava,⁶⁷ zbog čega bi, bez potrebe posebnog dokazivanja, mogli smatrati da su opštepriznati principi i pravila međunarodnog prava u oblasti životne sredine osnova za razumevanje mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici. Nekoliko principa savremene politike i prava životne sredine definišu osnove međunarodne saradnje i samim tim predstavljaju polazište spoljne politike Republike Srbije.⁶⁸ Ključni principi međunarodnog prava životne sredine (suverenitet nad prirodnim resursima, obaveza ne prouzrokovanja štete, princip prevencije i predostrožnosti, princip zagađivač plaća i pravičan raspodela

---

64 Ima smisla otvoriti i pitanje pravog značenja, odnosno smisla ovde upotrebljene reči „ekologija“ naročito u odnosu na formulaciju životna sredina. Nije baš potpuno jasno šta bi tačno obuhvatalo ovo „analiziranje i predviđanje razvoja regionalnih i globalnih odnosa i pojava“ ako se kaže da je to u oblasti „ekologije“ bez obzira koju definiciju „ekologije“ prihvatili za osnovu.

65 Inače, nadležnost Ministarstva spoljnih poslova definisana je članom 5. Zakona o ministarstvima na šta je već ukazano. Kada su u pitanju poslovi u vezi sa zaključivanjem i izvršavanjem međunarodnih ugovora videti i: Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora („Službeni glasnik RS“, br. 32/13).

66 Ovde treba imati u vidu i druge odredbe Ustava koje se neposredno odnose na životnu sredinu ili su od značaja za životnu sredinu.

67 Što dalje implicira da su opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Istovremeno se predviđa da „potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom“ (član 16. stav 2) u vezi sa čim treba imati u vidu i odredbe člana 194. Ustava koje se odnose na hijerarhiju domaćih i međunarodnih opštih pravnih akata kao i odredbe člana 167. stav 1. tačka 1. i 2. koje se odnose na nadležnost Ustavnog suda da odlučuje o: 1) saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, 2) saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom.

68 Videti i: Vid Vukasović, Dragoljub Todić, *Environmental Law in Serbia*, Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2012. pp. 41-43; Dragoljub Todić, Duško Dimitrijević, Priority goals in international co-operation of the Republic of Serbia in the field of environment and sustainable development, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economy*, Springer. 2013. DOI: 10.1007/s10784-013-9207-4.

troškova, održivi razvoj, zajednička ali različita odgovornost, ljudska prava, itd)⁶⁹ načelo definišu granice u vidu obaveza ali i granice mogućnosti u vidu prava i sloboda koje države i drugi subjekti sistema zaštite životne sredine imaju.

8. Međunarodni ugovori u oblasti životne sredine i spoljna politika

Mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije određeni su obavezama koje ona ima kao članica međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine.⁷⁰ Različitost pojedinih međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine, sa stanovišta kriterijuma koji se odnose na predmet regulisanja i njihovog eventualnog značaja za nacionalnu politiku u oblasti životne sredine verovatno je da ima uticaja i na potencijalni značaj za spoljnu politiku.⁷¹ U tom smislu napredak koji je učinjen u poslednjih nekoliko godina, ratifikacijom jednog dela međunarodnih ugovora globalnog i regionalnog karaktera, doprinosi prevazilaženju problema koji su generisani u poslednjoj deceniji dvadesetog veka i koji su se manifestovali u značajnom zaostajanju Republike Srbije u preuzimanju međunarodnih obaveza i ostvarivanju međunarodne saradnje u celini. Jačanje postojećih institucija formiranih na osnovu pojedinih međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine, odnosno jačanje kapaciteta institucija nadležnih za sprovođenje pojedinih međunarodnih ugovora mogli bi u značajnoj meri da podrže ostvarivanje ciljeva spoljne politike.

9. Članstvo u međunarodnim organizacijama u oblasti životne sredine

Mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije mogu biti sagledavani i sa stanovišta članstva Republike Srbije u međunarodnim organizacijama u oblasti životne sredine ili od značaja za oblast životne

69 Za šire videti: Elli Louka, *International Environmental Law*, Cambridge University Press, 2006, pp. 49–58.

70 Podsećamo, opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom. (član 16. stav 2). Potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo su pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom. Zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava. (član 194. stav 3. i 4).

71 Za spisak međunarodnih ugovora videti: *Nacionalni program zaštite životne sredine*, op. cit., str. 179–182.

sredine. U tom smislu karakter aktivnosti ovih organizacija značajnim delom određuje i sadržaj spoljno-političkog delovanja. Pored organizacija u sistemu UN, EU i drugih organizacija evropskog karaktera nekoliko regionalnih i subregionalnih organizacija i inicijativa ima poseban značaj: Međunarodna komisija za zaštitu reke Dunav ICPDR, Proces saradnje na Dunavu DCP, Međunarodna komisija za sliv reke Save ISRBC, Inicijativa za saradnju zemalja JIE SECI, Regionalni savet za saradnju RCC, itd.⁷²

10. Spoljna politika u strateškim dokumentima u oblasti životne sredine

a) Izvesne odrednice od značaja za razumevanje odnosa između spoljne politike i politike u oblasti životne sredine mogu se pronaći i su u nekoliko strateških dokumenata Republike Srbije iako bi se mogla otvoriti rasprava o međusobnoj konzistentnosti pojedinih rešenja. Polazno stanovište, izraženo u Nacionalnom programu zaštite životne sredine, usmereno je ka pokušaju definisanja mesta i uloge međunarodne saradnje u oblasti životne sredine, odnosno njenog doprinosa spoljnoj politici zemlje u širem razvojnom konceptu. Projektovan je cilj, da uspešna i efikasna međunarodna saradnja u oblasti zaštite životne sredine treba da obezbedi, između ostalog, uvažavanje principa održivog razvoja u koncipiranju strategije spoljne politike i međunarodne saradnje.⁷³ Pored, ubrzanja procesa evropskih integracija; učešća u pripremi i donošenju međunarodnih konvencija i ugovora; ratifikacije odgovarajućih međunarodnih konvencija i ugovora; opšteg jačanja saradnje i odnosa sa zemljama u okruženju, kao i zajedničkog rešavanja problema u zaštiti životne sredine i afirmisanja pitanja životne sredine kao jednog od osnovnih elemenata razvojne politike zemlje.

b) S druge strane Strategija održivog razvoja ne sadrži eksplicitno upućivanje na pravce spoljne politike i elemente iz kojih bi se to moglo protumačiti ali se pojedina pitanja koja se odnose (ili mogu da odnose) na

72 Pitanja povezana sa ispitivanjem relevantnosti pojedinih međunarodnih organizacija mogla bi biti predmet posebnog istraživanja. Za opšte naznake o međunarodnim organizacijama u oblasti životne sredine, globalnog i regionalnog karaktera, videti: Dragoljub Todić, *Savremena politika i pravo životne sredine*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008, str. 101-157, 279-402. Za šire o regionalnim aspektima saradnje u jugoistočnoj Evropi videti: Duško Lopanić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralne saradnje na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, 2010.

73 *Nacionalni program zaštite životne sredine*, op. cit., str. 155. Iz ovoga bi se mogao izvesti zaključak o potrebi da se mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici posmatra u kontekstu politike održivog razvoja što nas upućuje na obavezu vođenja računa o strateškim opredeljenjima u ovoj oblasti i uvažavanje stanja u različitim sektorskim politikama od značaja za oblast životne sredine.

međunarodne i spoljne aspekte održivog razvoja na više mesta komentarišu u različitom kontekstu (spoljnotrgovinska razmena, spoljna trgovina, spoljni dug, spoljna likvidnost, spoljni faktori, itd).

c) Mesto koje problemi upravljanja otpadom potencijalno zauzimaju ili mogu biti povezana sa spoljnom politikom Republike Srbije jednim delom se odnosi na očekivanja da će, verovatno, „međunarodna preduzeća za upravljanje otpadom biti glavni investitori u ovoj oblasti.“⁷⁴ Takođe, se konstatuje da „obim očekivanog deficita ukazuje na to da se očekuje da strani izvori finansiranja odigraju važnu ulogu u obezbeđivanju kapitala za sufinansiranje programa koji se odnose na infrastrukturu za upravljanje otpadom.“ Definišući da su potencijalni međunarodni izvori finansiranja bespovratna sredstva kroz instrument Evropske Unije za pretpristupnu pomoć (IPA); bilateralna bespovratna sredstva i dugoročni krediti; dugoročni krediti od međunarodnih finansijskih institucija (MFI); aranžmani partnerstva javnog i privatnog sektora (PPP); kapital privatnih investitora; i dugoročan kreditni kapital iz komercijalnih finansijskih institucija relativno jasno je određeno da rešavanje problema u oblasti upravljanja otpadom podrazumeva angažovanje međunarodnih sredstava te otuda i potreba da se ova pitanja životne sredine jasno pozicioniraju kao deo spoljne politike zemlje.

d) Podrška supranacionalnoj regionalnoj saradnji predstavlja jedan od osnovnih spoljnopolitičkih prioriteta Republike Srbije, čiju okosnicu čine funkcionalno povezani Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (1996) i Regionalni savet za saradnju (bivši Pakt za stabilnost JIE).⁷⁵ Uspostavljanje i razvoj programa obrazovanja i obuke za čistiju proizvodnju može biti važan podsticaj naročito za mala i srednja preduzeća, kojima, zbog ograničenih sopstvenih kapaciteta, treba spoljna pomoć.⁷⁶

e) Veza između problema životne sredine i spoljne, odnosno bezbednosne politike formulisana je u Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije, u

⁷⁴ *Strategija upravljanja otpadom za period 2010-2019. godina*, op. cit., str. 87.

⁷⁵ Sve to u kontekstu „prostorne integracije u šire okruženje“ što podrazumeva „nekoliko nivoa međunarodne saradnje Republike Srbije sa njenim neposrednim i širim okruženjem, kao i druge aktivnosti koje vode usklađivanju strateških opredeljenja i uvođenju evropskih i svetskih standarda u različite aspekte prostornog razvoja.“ *Strategija prostornog razvoja Republike Srbije 2009-2013-2020*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje. Beograd. 2009. str. 194.

⁷⁶ *Strategija uvođenja čistije proizvodnje u Republici Srbiji*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009, str. 48.

delu koji se odnosi na spoljnu politiku, odnosno regionalnu saradnju. Ovo je učinjeno kroz stav da se Republika Srbija „zalaže za regionalnu saradnju u zaštiti od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća i u zaštiti životne sredine, prirodnih resursa i zdravlja građana.“⁷⁷

11. Mogući spoljno-politički aspekti jačanja uloge „životne sredine“

Anticipacija mogućeg mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije podrazumeva uvažavanje realnih uticaja nekoliko ključnih činilaca od kojih se najznačajnijim čine sledeći: aktuelno stanje životne sredine i uticaj stanja životne sredine na spoljnu, odnosno bezbednosnu politiku, veze između pojedinih pitanja iz oblasti životne sredine i ekonomskog razvoja Republike Srbije, odnosno uticaj rešavanja pitanja životne sredine na ostvarivanje ciljeva ekonomskog razvoja, perspektive i pravci evropskih integracija Republike Srbije, globalni prioriteti u savremenoj politici i pravu životne sredine, geostrateški položaj Republike Srbije, itd. Imajući u vidu postojeće stanje u oblasti životne sredine i navedene determinante moguće je anticipirati nekoliko potencijalnih funkcija politike u oblasti životne sredine čija realizacija zavisi ili je snažno povezana sa spoljnom politikom ili ima spoljno-političke (i bezbednosne) implikacije. Takvim bi se mogle smatrati:

a) Životna sredina u funkciji privlačenja stranih investicija, podsticanja ekonomskog razvoja, uvođenja savremenih standarda u poslovanje kao podsticanja različitih vidova međunarodne pomoći relativno je najjasnije prepoznata u pojedinim sasvim konkretnim pitanjima kao što je upravljanje otpadom, jačanje kapaciteta lokalne samouprave, prekogranična saradnja u zaštiti pojedinih zaštićenih prirodnih vrednosti, izgradnja infrastrukture od značaja za oblast životne sredine, itd.⁷⁸ Preplitanje spoljno-političkih dimenzija, kroz

77 Misli se na oblasti zajedničke obuke i angažovanja elemenata sistema bezbednosti, pored regionalne saradnje u oblastima zajedničke obuke i angažovanja elemenata sistema bezbednosti u multinacionalnim operacijama, upravljanju krizama i upravljanju granicom, u suprotstavljanju terorizmu, organizovanom kriminalu i korupciji, ilegalnoj migraciji i trgovini ljudima. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009, str. 18.

78 Videti, npr. *Izveštaj o ostvarenju godišnjeg programa rada Fonda za zaštitu životne sredine za 2009. godinu*. Fond za zaštitu životne sredine, Beograd, 2010, str. 20–21; *Strategiju upravljanja otpadom za period 2010-2019*, op. cit., str. 88–90. *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2009. godinu*, op. cit., str. 158. *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2008. godinu*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2009, str. 149. Sagledavanje stanja propisa u oblasti životne sredine, sa stanovišta njihove kompatibilnosti sa ciljevima u oblasti podsticanja stranih investicija moglo bi biti predmet posebne analize.

angažovanje nadležnih službi na iznalaženju zainteresovanih privrednih subjekata, i ukupne implikacije takvih projekata na stanje bezbednosti životne sredine na određenim lokacijama i u celini ima višestruki značaj.⁷⁹ Otuda se jačanje savremene ekonomske diplomatije u funkciji „zelene“ ekonomije može smatrati jednim od prioriteta.

b) Životna sredina u funkciji unapređivanja nacionalne i regionalne saradnje i bezbednosti predstavlja posebnu mogućnost i to pre svega jačanjem saradnje sa susednim i državama u regionu.⁸⁰ Osnovna i već relativno jasno prepoznata oblast saradnje je pitanje prevencije i smanjivanje negativnih uticaja akcidenta sa prekograničnim efektima, ali bezbednosne aspekte prekogranične saradnje ne bi trebalo svoditi na ovo.⁸¹ Ključnim bi se mogle smatrati aktivnosti na preduzimanju mera koje se odnose na rizike u vezi sa klimatskim promenama gde je međuzavisnost nacionalne, regionalne i globalne bezbednosti najizraženija, a region Jugoistočne Evrope, prema procenama, izložen značajnim rizicima.

c) Uloga životne sredine u ostvarivanju ciljeva koji se odnose na članstvo Republike Srbije u Evropskoj uniji najvećim delom je, u ovoj fazi, povezana sa aktivnostima koje se odnose na usaglašavanje nacionalnog zakonodavstva sa pravom EU.⁸² Uspostavljanje intenzivnije saradnje sa drugim državama s ciljem

---

79 Pri tom treba imati u vidu da, kada je reč o međunarodnom kretanju kapitala ono ima dvojaku ulogu. „Ako se ima u vidu plasiranje inostranih zajmova u privredu Republike Srbije, međunarodni kreditori najčešće mogu pozitivno delovati, zahtevajući kao dodatne uslove i uvođenje nekog od vidova čistije proizvodnje. Međutim, kada je reč o direktnim stranim investicijama one ne moraju imati pozitivna dejstva na uvođenje čistije proizvodnje.“ *Strategija uvođenja čistije proizvodnje u Republici Srbiji*, op. cit., str. 51.

Kada je u pitanju međunarodna pomoć, trebalo bi imati u vidu da su najveća sredstava dodeljena Srbiji u oblasti životne sredine bila 2010. godine i to u iznosu 1329,95 miliona dinara. Međutim, učešće donacija za zaštitu životne sredine u ukupnoj pomoći, odnosno ukupnom donacijama Republici Srbiji u 2010. godini iznosilo je svega 1,65%, odnosno 4,07%. *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2010. godinu*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2011, str. 164.

80 Za šire videti, na primer: Dragoljub Todić, Social and Environmental Issues Related to the Security in SEE Countries, in Massimilano Montini, Slavko Bogdanovic, (eds) *Environmental Security in South – Eastern Europe*, Springer Science + Business Media B.V. 2011, pp. 43–58.

81 Za šire videti: Dragoljub Todić, Vid Vukasović, Mladenka Ignjatić, Čavoški Aleksandra., *Međunarodni ugovori u oblasti životne sredine u funkciji evropskih integracija i region jugoistočne Evrope*, Evropski pokret Srbija, Beograd, 2011.

82 Dragoljub Todić, *Vodiči kroz EU politike – Životna sredina*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, str. 418.

stvaranja uslova za sagledavanje realnih mogućnosti Republike Srbije u transponovanju i sprovođenju propisa EU kao i prevazilaženju problema u sprovođenju propisa EU u oblasti životne sredine mogu se smatrati prioriteto spoljno-političkih aktivnosti. Sprovođenje nekih propisa, za koje se smatra da su već usaglašeni sa propisima EU, ostaje značajan izazov sa stanovišta realnih mogućnosti Republike Srbije pri čemu neki od njih, pre svega zbog svog predmeta regulisanja, imaju potencijal bezbednosnog karaktera.

d) Mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije određena je i ostvarivanjem ciljeva u drugim oblastima saradnje u kojima se pojedina pitanja iz oblasti životne sredine na različite načine prepliću sa osnovnim predmetom saradnje. U nekoliko takvih oblasti pojedina pitanja životne sredine, bez obzira na dileme oko definisanja pojma životna sredina na šta je ukazano na početku teksta, imaju, ili mogu imati, prvorazredan značaj. To su: saradnja sa susednim državama i regionalna saradnja u oblasti vodoprivrede, saradnja u oblasti energetskog sektora, saradnja u vanrednim situacijama, itd. Pri tom kada je u pitanju saradnja sa susednim državama treba imati u vidu stanje i perspektive rešavanja pitanja razgraničenja koje može biti povezano sa pitanjem unapređenja saradnje u oblasti životne sredine na različite načine.

e) Mesto i ulogu životne sredine treba posmatrati u funkciji mogućnosti jačanja položaja Republike Srbije u jugoistočnoj Evropi u različitim pitanjima od značaja za oblast životne sredine (klimatske promene, zaštita voda, saradnja u oblasti vanrednih situacija, itd).⁸³ U tom smislu formalizovanje saradnje država regiona u oblasti životne sredine kroz iniciranje i zaključivanje posebnog regionalnog sporazuma zainteresovanih država jugoistočne Evrope predstavlja jednu od mogućnosti koja zaslužuje da bude detaljnije elaborirana. Ovo naročito imajući u vidu geografski i geostrateški položaj Republike Srbije.

f) Životna sredina u funkciji unapređenja poštovanja ljudskih prava, kroz jačanje mehanizama poštovanja propisa i sprovođenja međunarodnih ugovora, ima snažnu spoljno-političku (i bezbednosnu) komponentu. Ljudska prava u oblasti životne sredine predstavljaju opšti okvir savremene politike i povezana su konkretnim institucionalnim mehanizmima zaštite na međunarodnom nivou.⁸⁴ Jačanje kapaciteta nadležnih organa u delu koji se

83 *Environmental trends and perspectives in the Western Balkans: future productions and consumption patterns.* EEA Report, No. 1/2010, Copenhagen.

84 Za šire o odnosima između ljudskih prava i životne sredine videti: *Human rights and the environment as part of sustainable development*, Report of the Secretary-General, E/CN.4/2005/96, 19 January 2005.

odnosi na dostupnost informacija, učešće javnosti u odlučivanju o pitanjima koja se tiču životne sredine i dostupnost pravde imaju neposredan značaj za šire unapređivanje poštovanja ljudskih prava oblasti životne sredine. Zbog toga unapređivanje saradnje nadležnih pravosudnih i drugih subjekata u Republici Srbiji sa relevantnim međunarodnim subjektima koji imaju određena iskustva u ovoj oblasti moglo bi imati uticaja na ostvarivanje ciljeva nacionalne politike u oblasti životne sredine kao i preduzimanje drugih konkretnih mera kojima se demonstrira uređenost i funkcionalnost sistema.

g) Neka pitanja u oblasti životne sredine (u širem smislu) mogu biti povezana sa jačanjem ugleda zemlje kroz, između ostalog, jasnije demonstriranje odlučnosti za rešavanje problema u oblasti životne sredine, aktivnije učešće u međunarodnoj saradnji u ovoj oblasti i jačanje položaja zemlje u pojedinim međunarodnim organizacijama u oblasti životne sredine.⁸⁵ Iskustva nekih zemalja u osmišljavanju i funkcionisanju tzv. zelene diplomatije možda bi mogla biti od koristi. U vezi sa ovim potrebno je naglasiti da jačanje mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici podrazumeva jačanje celokupnog sistema obrazovanja u funkciji ciljeva životne sredine, odnosno obrazovanja u oblasti spoljne i bezbednosne politike sa stanovišta životne sredine kao i naučno-istraživačkih delatnosti od značaja za ova pitanja.

h) Životnu sredinu u funkciji jačanja saradnje sa BRIK zemljama⁸⁶ i nesvrstanim zemljama treba posmatrati u svetlu uloge koju BRIK zemlje imaju u međunarodnim ekonomskim odnosima, odnosno značaja koje pojedine nesvrstane zemlje imaju u međunarodnim odnosima, kao i perspektiva ekonomske saradnje.

i) Životna sredina predstavlja jedan od kompleksa pitanja koje bi, u okviru unapređivanja odnosa sa Kosovo/UNMIK, moglo predstavljati poseban predmet razgovora sa relevantnim subjektima u međunarodnoj zajednici i predstavnicima kosovskih institucija.

---

85 Potreba da se učestvuje u „globalnim humanitarnim i razvojnim aktivnostima“ radi stvaranja uslova za „kreiranje slike o Srbiji kao odgovornom učesniku međunarodnih odnosa“ naglašeno je i u *Strategiji spoljne politike Republike Srbije*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010. str. 16. <http://www.emins.org/sr/aktivnosti/projekti/strategija-sp-pol/Strategija-B.pdf> (23.8.2012).

86 Posebnim izazovom bi se moglo smatrati pitanje unapređivanja saradnje sa Ruskom Federacijom, imajući u vidu ukupne odnose sa ovom zemljom kao i činjenicu da već postoji zaključen okvirni sporazum o saradnji. Videti: Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Savezne Vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Ruske federacije o saradnji u oblasti zaštite i unapređenja životne sredine („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 6/96).

j) Pojedina pitanja u oblasti životne sredine predstavljaju izvanredno područje za jačanje položaja i uloge nevladinog sektora i njegovog doprinosa ostvarivanju ciljeva u oblasti životne sredine, spoljne politike i bezbednosti. Ciljnim i dugoročnim podsticanjem delovanja nevladinih organizacija ciljevi nacionalne politike u sve tri oblasti mogu imati perspektivu jednostavnijeg i sinhronizovanijeg ostvarivanja uz značajne sinergijske efekte.

ZAKLJUČAK

Elemente za definisanje uloge životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije treba tražiti, najvećim delom, u tačkama preplitanja relevantnosti problema životne sredine za spoljnu politiku i druge oblasti od značaja za spoljnu politiku, odnosno različitih implikacija određenih problema životne sredine na međunarodnom planu. Može se zaključiti da su mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije određeni na relativno uopšten način. Strateški i normativni okviri za definisanje mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici određeni su većim brojem propisa u oblasti državne uprave, životne sredine, spoljnih poslova, bezbednosti kao i odredbama pojedinih međunarodnih ugovora u kojima Republika Srbija ima status člana. Ostaje pitanje njihove međusobne usaglašenosti i sprovođenja u praksi.

Suštinski posmatrano, aktuelno stanje životne sredine, potrebe i mogućnosti za rešavanje problema u oblasti životne sredine, perspektive evropskih integracija i dominantni globalni i regionalni trendovi u oblasti životne sredine ključni su činioci koji definišu mesto i ulogu koju životna sredina ima (ili može da ima) u spoljnoj politici Republike Srbije. Ovo pre svega kroz formulisanje odgovarajućih i očekivanih ciljeva nacionalne politike u oblasti životne sredine čija realizacija eksplicitno, ili posredno upućuje na međunarodnu saradnju, a posebno spoljnu pomoć kao način rešavanja određenih problema. U tom smislu mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici najvećim delom su određeni opštim opredelenje Republike Srbije koje se odnosi na članstvo u Evropskoj uniji.

Generalno bi se moglo zaključiti da, bez obzira kako široko ili usko definisali relevantne pojmove (životna sredina, spoljna politika, itd) određena pitanja u oblasti životne sredine predstavljaju ili imaju potencijal da predstavljaju značajan sadržaj spoljne politike. Ovo naročito u kontekstu jačanja saradnje država u regionu. Bez obzira na kontroverze u odnosima između mera zaštite životne sredine i ekonomskog razvoja, životnu sredinu, odnosno pojedina pitanja u oblasti životne sredine, treba posmatrati kao značajnu mogućnost za unapređivanje ekonomske saradnje i ostvarivanje ciljeva ekonomskog razvoja zemlje, ali i

brojnih drugih ciljeva u čijoj realizaciji pojedina pitanja u oblasti životne sredine mogu imati značajnu ulogu (poštovanje ljudskih prava, unapređenje položaja nevladinog sektora, ugled zemlje, itd). Otuda i potreba za integralnim pristupom razumevanju mesta i uloge životne sredine u spoljnoj politici kroz ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. Perspektive i mogućnosti za jačanje uloge životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije treba posmatrati u kontekstu realnog značaja i perspektiva rešavanja problema životne sredine u savremenim međunarodnim okolnostima povezanim sa okolnostima međunarodne ekonomske krize. To podrazumeva i jačanje kapaciteta nadležnih organa, naročito u delu koji se odnosi na aktivnosti koje su povezane sa procesom pridruživanja EU, odnosno usklađivanje nacionalnih propisa sa propisima EU, kao i postojanje koordiniranog mehanizma usaglašavanja interesa različitih subjekata sistema zaštite životne sredine i celog sistema subjekata spoljne politike i drugim relevantnim politikama Republike Srbije.

Potreba za jačanjem istraživanja i sistematskog praćenja odnosa između životne sredine i spoljne politike i, na tim osnovama, izgradnje „zelene“ diplomatije i odgovarajućeg odnosa drugih sektora od značaja za oblast životne sredine proističe iz celine razumevanja nacionalnih interesa Republike Srbije.

LITERATURA

1. Arquit Niederberger Anne, Schwager Stefan, Swiss Environmental Foreign Policy and Sustainable Development, *Swiss Political Science Review* 2004, 10 (4): 93–123. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/j.1662-6370.2004.tb00042.x/pdf>. (22.10.2012).
2. Biermann Frank, Davies Olwen, van der Grijp Nicolien, Environmental policy integration and the architecture of global environmental governance, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 9, No.4, p. 355.
3. Bobić Maja, Todić Dragoljub, „Inicijativa i učešće građana u odlučivanju u procesu evropskih integracija“, u zborniku radova Đukanović Dragan, Jončić Miloš, (ur.) *Spoljna politika Srbije i zajednička spoljna i bezbednosna politika EU*, Institut za međunarodnu politiku i privred, Beograd, 2012, str. 233–243.
4. Dragojlović Nataša, Sretenović Stanislav, Đukanović Dragan, Živojinović Dragan (ur), *Spoljna politika Srbije – strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010.
5. Đukanović Dragan, Lađevac Ivona, “Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije”, *Međunarodni problemi*, br.3/2009, str. 342–364.
6. *Environmental trends and perspectives in the Western Balkans: future productions and consumption patterns*. EEA Report, No. 1/2010, Copenhagen.

7. *The European environment – state and outlook 2010: synthesis*, European Environment Agency, 2010.
8. Harris G. Paul, „International Environmental Affairs and U.S. Foreign Policy“, in Harris G. Paul (ed), *The Environment, International Relations and U.S. Foreign Policy*, Georgetown University Press, 2001, pp. 3-41.
9. Harris G. Paul, „Bringing the In-Between Back in: Foreign Policy in Global Environmental Politics“, *Politics & Policy*, Volume 36, No. 6 (2008): 914-943.
10. *Human rights and the environment as part of sustainable development*, Report of the Secretary-General, E/CN.4/2005/96, 19 January 2005.
11. *Informator o radu Ministarstva spoljnih poslova*, Oktobar 2012. http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/pdf/Informator_oktobar2012.pdf. (16. 10. 2012).
12. *International Law and the Baia Mare Cyanide Spill*, Szentendre: Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, 2001.
13. *Izmenjeni i dopunjeni Nacionalni plan za integraciju Republike Srbije u Evropsku uniju*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009. str. 627-641.
14. *Izveštaj o ostvarenju godišnjeg programa rada Fonda za zaštitu životne sredine za 2009. godinu*, Fond za zaštitu životne sredine, Beograd, 2010.
15. *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2009. godinu*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2010.
16. *Izveštaj o stanju životne sredine u Republici Srbiji za 2010. godinu*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Agencija za zaštitu životne sredine, Beograd, 2011.
17. *Izveštaj o humanom razvoju – Srbija 2008 (Regionalna saradnja)*, Beograd, 2008.
18. Janković, Slobodan, „Elements of Serbia’s Foreign Policy Strategy“, *The Review of International Affairs*, No. 1130-1131, pp. 50–52.
19. Janjević, Milutin, *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, Službeni glasnik, 2007.
20. Karanović Stojić, Edita, „Regionalna i prekogranična saradnja za održivi razvoj Srbije“, *Međunarodni problemi*, br. 2-3/2007, str. 340–375.
21. Karanović Stojić, Edita, Janković, Slobodan, (pr) *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu plitiku i privredu, Beograd, 2008.
22. *Knjiga preporuka Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji u Srbiji*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2009.
23. Lišanin Mladen, Normativni vs. stvarni model kreiranja i realizacije spoljne politike u političkom sistemu Srbije (1), *Srpska politička misao*, broj 4/2010, god. 17. vol. 30. str. 127–152.

24. Lišanin Mladen, Normativni vs. stvarni model kreiranja i realizacije spoljne politike u političkom sistemu Srbije (2), *Srpska politička misao*, broj 1/2011. god. 18. vol. 31. str. 187–208.
25. Lopanić Duško, Kronja Jasminka, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, 2010.
26. Louka Elli, *International Environmental Law*, Cambridge University Press, 2006.
27. *Nacionalna strategija održivog razvoja*, Vlada Republike Srbije. Beograd, 2008. <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/assets/download/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf> (10.5.2012)
28. *Nacionalni implementacioni plan za sprovođenje Stokholmske konvencije*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009. <http://www.ekoplan.gov.rs/srl/upload-centar/dokumenti/projekti-i-aktivnosti/pops/projektipops.pdf> (10.5.2012)
29. *Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (2013-2016)*, Kancelarija za evropske integracije, Februar 2013. str. 497–567.
30. *Nacionalni program zaštite životne sredine*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2010. <http://www.ekoplan.gov.rs/src/7-Ostala-dokumenta-127-document.htm> (15. juni 2010); („Službeni glasnik RS”, broj 12/10).
31. *Nacrt spoljnopolitičke strategije Republike Srbije*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010. <http://www.emins.org/sr/aktivnosti/projekti/strategija-sp-pol/Strategija-C.pdf> (10.5.2012)
32. *Potrebe Republike Srbije za međunarodnom pomoći u periodu 2011-2013. godine*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2011.
33. *Predlog nove spoljne politike Srbije*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010. <http://www.emins.org/sr/aktivnosti/projekti/strategija-sp-pol/Strategija-A.pdf> (10.5.2012)
34. *Serbia 2012 Progress Report accompanying the document, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013*, {COM(2012) 600}, European Commission, Brussels, 10.10.2012
35. Sprinz Detlef, F., “Long-Term Environmental Policy: Definition, Knowledge, Future Research”, *Global Environmental Politics* 9:3, pp. 1–9.
36. Stepić Milomir, „Geopolitičnost širenja Evropske unije i položaj Srbije“, *Srpska politička misao*, broj 1/2010. god. 17. vol. 27. str. 17–42.
37. Stojanović, Svetozar, „Stanje savremenog sveta i Srbije“, *Međunarodna politika*, br. 1134/2009, str. 3–16.
38. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009.
39. *Strategija prostornog razvoja Republike Srbije 2009-2013-2020*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje. Beograd, 2009. <http://www.rapp.gov.rs/media/New%20Folder/STRATEGIJA, PRRS.pdf> (10.5.2012)

40. *Strategija spoljne politike Republike Srbije*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010. <http://www.emins.org/sr/aktivnosti/projekti/strategija-sp-pol/Strategija-B.pdf>
41. *Strategija za biološku raznovrstnost Republike Srbije sa akcionim planom 2010-2017. (nacrt)*, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Beograd, oktobar 2010. http://www.ekoplan.gov.rs/src/upload-centar/dokumenti/zakoni-i-nacrt-zakona/propisi/sbap_nacrt_7_okt_2010_.pdf (10.8.2011)
42. *Strategija upravljanja otpadom za period 2010-2019*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2010. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678 (10.2.2012)
43. *Strategija uvođenja čistije proizvodnje u Republici Srbiji*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2009. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678 (10.3.2011)
44. Stojanović Radoslav, *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, Dosije, 1998.
45. Todić Dragoljub, *Ekološki menadžment u uslovima globalizacije*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008.
46. Todić Dragoljub, *Savremena politika i pravo životne sredine*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2008, str. 101–157, 279–402.
47. Todić Dragoljub, „Ciljevi politike Republike Srbije u oblasti održivog razvoja u svetlu harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravom EU“, u Dimitrijević Duško, Miljuš Brano, (pr.) *Harmonizacija zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Hans Zajdel Fondacija, Beograd, 2010. str. 327–342.
48. Todić Dragoljub, „Social and Environmental Issues Related to the Security in SEE Countries“, in Montini Massimilano, Bogdanović Slavko, (eds) *Environmental Security in South – Eastern Europe*, Springer Science + Business Media B.V. 2011, pp. 43–58.
49. Todić Dragoljub, *Vodiči kroz EU politike – Životna sredina*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011, str. 418.
50. Todić Dragoljub, Miljuš Brano, *Environmental Security and Protection in European Union and Republic of Serbia*, *Review of International Affairs*, Vol. LVIII, No. 1148, October – December 2012, pp. 71–90.
51. Todić Dragoljub, Dimitrijević Duško, *Priority goals in international co-operation of the Republic of Serbia in the field of environment and sustainable development*, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economy*, Springer. 2013. DOI: 10.1007/s10784-013-9207-4.
52. Todić Dragoljub, Vukasović Vid, Ignjatić Mladenka, Aleksandra Čavoški, *Međunarodni ugovori u oblasti životne sredine u funkciji evropskih integracija i region jugoistočne Evrope*, Evropski pokret Srbija, Beograd, 2011.

*Todić, D., Mesto i uloga životne sredine u spoljnoj politici Republike Srbije
(str. 205–237)*

53. Visković Ivo, „Determinante spoljne politike Republike Srbije“, u: Karanović Stojić, E., Janković, S., (pr) *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd , 2008. str. 17–21.
54. Vukasović Vid, Todić Dragoljub, *Environmental Law in Serbia*, Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2012.

Dr. Dragoljub TODIĆ

THE PLACE AND ROLE OF THE ENVIRONMENT IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

ABSTRACT

The paper points to some methodological and terminological dilemmas in defining the framework of the research as well as the linkage of environmental issues with other relevant issues. Based on the provisions contained in the strategic documents and relevant sources of law there have been analysed factors that determine the place and the role of the environment in the foreign policy and they are as follows: the state of the environment, the policy objectives of the Republic Serbia (RS) in the environmental field, powers for dealing with environmental issues, powers and way of organising foreign affairs, perspective of the RS membership in the European Union (EU), global and regional challenges in the environmental field, the place of international co-operation in environmental regulations, membership in international organisations in the environmental field, the status of the RS in international treaties in the environmental field, etc. The second part of the paper emphasises the possibilities of strengthening the environmental role as a subject of co-operation in achieving certain objectives in the foreign policy of the RS. The author argues the thesis that the place and role of the environment in the foreign policy of the RS are not defined in a clear and precise manner. However, it can be said that the general framework is determined in large part by perspective of the RS membership in the EU and specific regional and global issues in the environmental field.

Keywords: environmental field, environment, foreign policy, international co-operation, Republic of Serbia, European Union, international agreements, state of the environment, competence.

Aleksandar JAZIĆ¹

UDK: 343.326

Bibliid 0025-8555, 65(2013)

Vol. LXV, br. 2, str. 238–269

Izvorni naučni rad

Jun 2013.

DOI: 10.2298/MEDJP1302269J

USPON I PAD LEVIČARSKOG TERORIZMA²

APSTRAKT

Autor analizira ključne osobine levičarskog terorizma kroz prizmu terorističke organizacije Crvene brigade, nastale krajem 60-ih godina prošlog veka u Italiji. Kompleksna situacija u ovoj državi posle Drugog svetskog rata i promene u međunarodnim odnosima uslovile su pojavu ove terorističke organizacije. Crvene brigade su težile potpunoj transformaciji italijanskog društva u skladu sa ideologijom marksizma-lenjinizma. Ova teroristička organizacija realizovala je mnoge terorističke aktivnosti, a najčešće mete su bili krupni kapitalisti i politički zvaničnici. Zapadna Nemačka je posle Drugog svetskog rata imala iste probleme kao Italija, što je podstaklo formiranje terorističke organizacije Frakcija crvene armije u ovoj zemlji. Ova organizacija bazirala je svoje delovanje na ideološkim principima i težila istim ciljevima kao Crvene brigade, pa je između njih uspostavljena bliska saradnja. Obe organizacije ostvarile su saradnju sa drugim sličnim terorističkim organizacijama širom sveta. Po okončanju hladnog rata delovanje ovih organizacija je oslabilo, pa su vremenom nestale. U međuvremenu su se pojavile radikalne islamističke terorističke organizacije koje svoje delovanje baziraju na religijskim osnovama. Ipak, između ovih i levičarskih terorističkih organizacija postoje sličnosti i razlike.

---

1 Dr Aleksandar Jazić, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, E-mail adresa: jazic_aleksandar@yahoo.com.

2 Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2014. godine.

Ključne reči: terorizam, terorističke organizacije, levičarski terorizam, marksizam-lenjinizam, Crvene brigade, hladni rat, Frakcija crvene armije, radikalni islamski terorizam, globalizacija, tehnološki razvoj, islam, Al Kaida.

UVOD

Terorizam je jedna od pojava koja je obeležila drugu polovinu XX i početak XXI veka. Tokom ovog perioda često je teroristima pružana podrška od strane pojedinih država, dok su u drugim slučajevima delovali samostalno. Ipak, u istom periodu dogodile su se određene promene, kao što je kraj hladnog rata, koji je uticao na poziciju terorističkih organizacija i grupa na svetskoj sceni. Globalizacija i tehnološki razvoj direktno su doprineli nestanku nekih organizacija ovog tipa, dok su se druge u međuvremenu pojavile. Pomenute pojave izmenile su način delovanja terorističkih organizacija i pružile im mogućnost da koriste nova sredstva u svojoj borbi. Dakle, tokom vremena način delovanja, metode i sredstva terorističkih grupa i organizacija su se menjali, ali je suština terorizma kao načina borbe ostala ista.

A. I. Dolgova (A. I. Dolgova) smatra da postoje tri pristupa u shvatanju terorizma kao jedne vrste nasilja. *Prvi pristup* tretira terorizam na opšti način, odnosno kao opasnu formu nasilja. Terorizam nije isto što i klasičan oblik kriminala. Ipak, terorizam jeste kriminalno delovanje, ali ključna razlika između ovih nelegalnih aktivnosti proizilazi iz specifične forme delovanja terorističkih grupa i organizacija. *Drugi pristup* odnosi se prema terorizmu kao jednoj vrsti političkog nasilja. U skladu sa ovim pristupom, cilj terorističkih organizacija je promena političkog i pravnog sistema u jednoj zemlji. U pokušaju da ostvare taj cilj teroristi se oslanjaju na izuzetno surove oblike nasilja koje za žrtve imaju prosečne građane, odnosno nevino civilno stanovništvo. Zato se može reći da je suština terorističkog delovanja zastrašivanje političkih i drugih protivnika. Prema *trećem pristupu* u osnovi realizacije terorističkog akta može postojati mnoštvo motiva. Osnovni faktori koji razdvajaju terorizam od drugih vrsta nasilja su mete i ciljevi. Drugim rečima, terorizam podrazumeva upotrebu fizičkog ili psihičkog nasilja protiv nevinih pojedinaca i grupa zarad ostvarenja ciljeva treće strane. Izazivanje panike i poremećaj javnog poretka su ključne posledice terorističkog akta na koje se oslanja treća strana u pokušaju da ostvari svoje ciljeve.³

3 Videti: A. I. Dolgova, "Theoretical Problems of Terrorism and of the Struggle Against It", *Statutes and Decisions*, vol. 40, no. 5, September-October 2004, pp. 60–1.

U skladu sa prethodnim pasusom, odnosno opisanim shvatanjima terorizma, je mišljenje Džesike Stern (Jessica Stern) koja definiše terorizam kao „akt ili pretnju nasiljem protiv neboraca sa ciljem stroge osvete, zastrašivanja, ili drugačijeg uticaja na publiku”.⁴ Ciljevi terorista o kojima govori Džesika Stern mogu u pozadini imati različite motive. Ponekad su teroristi motivisani željom za promenom režima u nekoj zemlji, dok su u drugim slučajevima u pitanju manji zahtevi kao što je oslobađanje saboraca iz zatvora ili veća prava za pojedine nacionalne, političke i druge grupe.

Marta Krenšov (Martha Crenshaw) smatra da se veoma važno pitanje odnosi na uslove koji moraju da postoje da bi jedna grupa ili organizacija pribegla terorizmu kao načinu borbe. Naravno, mora se uzeti u obzir da su u pitanju ekstremističke organizacije i grupe koje žele da ostvare ciljeve za koje nije zainteresovana većina stanovništva jedne zemlje ili te ciljeve smatra negativnim. Dakle, ekstremisti pribegavaju terorizmu kako bi izmijenili postojeće stanje ili sačuvali privilegije koje smatraju ugroženim. Ipak, ne smatraju sve radikalne grupe terorizam pravim odgovorom na probleme sa kojima se suočavaju, pa je interesantno istražiti zašto druge grupe upotrebljavaju terorizam sa ostvarenje svojih ciljeva. Grupe koje koriste terorizam kao način borbe često ističu da nemaju drugi izbor, a često se događa da ove grupe zaista nemaju druge mogućnost da zaštite svoje interese. Na primer, u palestinsko-izraelskom sukobu terorizam je nastao usled nemogućnosti palestinske, odnosno arapske, strane da se konvencionalnim naoružanjem i klasičnom oružanom borbom odupre daleko snažnijem protivniku. Dakle, terorizam koriste nedržavni ili pod-državni akteri u uslovima kada im nedostaje šira podrška stanovništva ili usled izražene slabosti u odnosu protivničku stranu. Dakle, pribegavanje terorizmu kao načinu borbe zahteva postojanje ekstremističkog ili pobunjeničkog potencijala. U tom slučaju, protivnik može biti vlada matične zemlje ili strani zavojevač. Terorizmu najčešće pribegavaju organizacije ili grupe kako bi kompenzovale malobrojnost u članstvu i nedostatak sredstava neophodnih za širu borbu. Uočavanje razlika u snazi sa kojom raspolaže jedna radikalna organizacija ili grupa i zvanični režim je ključni trenutak kada se takva organizacija i grupa odlučuje na terorističko delovanje. Dakle, kao što mnogi autori već duže vreme ističu terorizam je oružje slabih, ali je sada važnije utvrditi slabosti iz kojih terorizam kao način borbe pojedinih grupa i organizacija. Kao *prva slabost* može se navesti raspoloženje stanovništva i državnih zvaničnika prema stavovima i ciljevima radikalnih grupa. Takvo raspoloženje, odnosno neraspoloženje, može biti izraženo na način koji u

---

4 Jessica Stern, *The Ultimate Terrorists*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1999, p. 11.

potpunosti onemogućava ispunjenje zahteva radikalnih grupa legalnim putem. Nesklad između zahteva radikalnih grupa i stavova javnog mnjenja može biti potpuno političke prirode kao što su, na primer, zahtevi takvih grupa u kojima više favorizuju socijalizam u odnosu na kapitalizam, što je vezano za temu ovog rada. *Druga slabost* proizilazi iz nemogućnosti radikalnih grupa da steknu širu podršku narodnih masa za ostvarenje svojih ciljeva. Pripadnici ovih grupa često nemaju mogućnost da ulože više truda da propagandnim ili drugim putem pridobiju javno mnjenje za svoje ciljeve. Pored toga, pripadnici ovih grupa često nemaju odgovarajuće veštine ili smatraju da odgovor javnog mnjenja na njihov nastup ipak neće biti u skladu sa njihovim planovima. Javno mnjenje sigurno čine i pojedinci koji su veoma nezadovoljni postojećim stanjem, ali pripadnici radikalnih grupa i organizacija znaju da se široke narodne mase ne pokreću samostalno na akciju, već je neophodno podstaći njihovo nezadovoljstvo i pokrenuti ih na revolt. Ipak, za tako nešto ove grupe nemaju dovoljno sredstava, niti kapaciteta za organizovan političko-propagandni rad, čak i ako okolnosti dozvoljavaju takvo delovanje. *Treći uzrok slabosti* karakterističan je za represivne režime. U takvom političkom uređenju stanovništvo se plaši da pruži podršku pokretu otpora ili radikalnim grupama, jer je režim spreman da sankcioniše takvo ponašanje građana. Pored toga, u takvim društvima postoji cenzura u radu sredstava javnog informisanja, pa ne postoji mogućnost da radikalne grupe i organizacije upoznaju stanovništvo sa načinima opozicionog delovanja. U takvim situacijama radikalne grupe mogu pretpostaviti da imaju širok krug simpatizera, ali im režim uskraćuje mogućnosti da otkriju svoje stavove. Stvaran broj simpatizera može se utvrditi samo ako radikalne grupe i organizacije uspeju da svrgnu postojeći režim.⁵

Iz prethodnih pasusa može se izvesti zaključak da se terorizam može javiti u različitim delovima sveta, ali da se terorističke grupe razlikuju po svojim ciljevima, metodama, motivima ili uslovima u kojima deluju. Pored toga, može se uočiti da je ideologija važna smernica u oblikovanju identiteta terorističke grupe. Zastupanje određene ideologije utiče na prepoznatljivost ovih grupa u javnosti i jačanje njihove podrške u javnom mnjenju. Time se širi krug simpatizera ovih grupa, što olakšava njihovo delovanje i javno iznošenje opravdanja za počinjene akte.

5 Videti: Martha Crenshaw, "The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice", in: Russell D. Howard and Reid L. Sawyer (eds.), *Terrorism and Counterterrorism: Understanding the New Security Environment, Readings and Interpretations*, McGraw-Hill/Dushkin, Guilford (Connecticut), 2002, pp. 55–7.

POJAM LEVIČARSKOG TERORIZMA

Ideologija je važna za teroriste i svaki oblik terorizma u svetu ima vezu sa nekom njih. Dragan Simeunović smatra da se takva veza ostvaruje na tri načina. *Prvi način* su orijentacione vrednosti koje podstiču teroriste na konkretne radnje. *Drugi način* je usmeravajuće delovanje ideologije u oblikovanju terorističkog delovanja (ciljevi, metodi i sadržaji). *Treći način* je opravdavajuća uloga koju ideologija ima za teroriste, odnosno teroristi osnovnim ideološkim premisama pravdaju počinjena dela. Ako je ideologija veoma izražena u delovanju neke terorističke organizacije može se govoriti o ideološki motivisanom terorizmu. U tom smislu, takve terorističke organizacije mogu se podeliti na levičarske i desničarske. Levičarski terorizam je utemeljen na nekoj od levičarskih ideologija, kao što je, na primer, marksizam-lenjinizam. Postoji nekoliko termina kojima se obeležava levo orijentisani terorizam, ali je termin „levičarski terorizam” najprikladniji. Izjednačavanje levičarskog terorizma kao revolucionarnog jeste u određenoj meri ispravno, jer ovi teroristi teže revolucionarnim promenama. Ipak, ovo izjednačavanje nije u celini ispravno, jer postoje i druge vrste terorista kojima je cilj revolucija.⁶

Marksizam je u shvatanju države i društva na potpuno suprotnom ideološkom polu u odnosu na konzervativno i liberalno shvatanje. Država se prema marksističkom tumačenju shvata kao instrument vladajuće klase, odnosno manjina stanovništva dominira većinom kroz posedovanje sredstava za proizvodnju. Dakle, položaj neke klase određen je njenim mestom u procesu proizvodnje, pa je zato država objekt borbe različitih klasa, odnosno socijalnih slojeva. Prevazilaženjem klasnih razlika ukinula bi se ekonomske razlike koje se kriju iza pravne jednakosti ljudi. Jednakost ljudi pred zakonom je prema marksističkoj ideologiji samo formalna i prividna. Uspostavljanjem besklasnog društva ljudi bi prvi put bili u pravom smislu slobodni, odnosno mogli bi samostalno da upravljaju procesom proizvodnje. Tada bi se proizvodni proces odvijao na principima solidarnosti i planiranja, a osnovni cilj bi bio zadovoljenje pravih ljudskih potreba, jer bi nestao kapitalistički sistem proizvodnje koji vodi ekonomskoj zavisnosti i otuđenju.⁷ Dakle, marksizam je osnov inspiracije i ideološki temelj levičarskog terorizma, a forma i oblik te inspiracije u velikoj meri zavisi od podneblja u kojima je ova vrsta terorizma

6 Videti: Dragan Simeunović, *Terorizam: opšti deo*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009, str. 123–4.

7 Videti: Dragan Simeunović, *Teorija politike*, I deo, Udruženje „Nauka i društvo”, Beograd, 2002, str. 221.

bila ili je i dalje prisutna kao način borbe. Treba naglasiti da značajnu ideološku dopunu delovanju levičarskih terorističkih grupa čini maoističko učenje. Druga važna osnova delovanja levičarskih terorističkih grupa, koja proizilazi iz marksističke ideologije, jeste antiimperijalizam. Borba protiv imperijalizma je osnovni princip za borbu i solidarnost pojedinaca i grupa koji smatraju da su ugroženi načinom na koji su organizovana savremena društva i države.⁸

Ono što razlikuje levičarske terorističke organizacije u njihovoj težnji da izazovu revoluciju jeste pravac i cilj revolucije. Levo orijentisani teroristi žele da izazovu revoluciju koja će biti sprovedena u skladu sa principima ideologije marksizma-lenjinizma. Cilj revolucije ovih terorista je promena društvenog uređenja u skladu sa istim principima, odnosno uspostavljanje socijalističkog, odnosno komunističkog, političkog i ekonomskog sistema. Cilj i pravac revolucije kojoj teže druge terorističke grupe mogu biti utemeljeni na drugim principima, kao što je formiranje nacionalne države, uspostavljanje društvenog uređenja na religijskim osnovama ili oslobođenje od kolonijalne vlasti.

OKOLNOSTI NASTANKA LEVIČARSKOG TERORIZMA: SLUČAJ CRVENIH BRIGADA

Crvene brigade (*Brigate Rosse*), kao i ostale terorističke grupe, imale su jasno definisanu unutrašnju strukturu koja je direktno uticala na pravac njihovog delovanja. Ova teroristička grupa bila je jedna od najpoznatijih levičarskih grupa takvog tipa. Marksizam i želja za revolucionarnim promenama, odnosno temeljnom transformacijom italijanskog društva, bili su u temelju postojanja i funkcionisanja Crvenih brigada. Tim ciljevima bile su podređene terorističke aktivnosti ove grupe, kao i pojedinačni rad njenih članova.

Hladni rat kao sticaj političkih okolnosti nastalih nakon završetka Drugog svetskog rata pogodovao je ideološkoj polarizaciji ne samo među državama, već i unutar pojedinih država. U tom smislu, najosetljivije zapadnoevropske države bile su one u kojima je tokom Drugog svetskog rata bio prisutan i levo orijentisan oslobodilački pokret. Italija je bila jedna od tih država, pa je komunistička ideologija bila važan faktor orijentacije kod značajnog dela stanovništva. Uključivanjem Italije u krug država sa demokratskim uređenjem pojavila se doza nezadovoljstva kod političkih činilaca koji su se nadali uređenju društva po ugledu na komunističke države. Ideološka napetost u

8 Videti: Ivana Projović, „Ideološke osnove savremenog terorizma”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 498–501.

evropskim državama uticala je na pojačane kontrole aktivnosti koje su pretile da ugroze unutrašnju stabilnost. U takvim okolnostima terorizam je bio izbor pojedinih grupa koje su bile slabe za bilo kakvu javnu političku akciju širokih razmera. Jedna od takvih grupa bile su Crvene brigade.⁹

U godinama odmah nakon Drugog svetskog rata mnoge evropske doživele su ekonomsku transformaciju od agrarnih ka industrijskim društvima. Jedna od tih država bila je Italija u kojoj je pomenuta transformacija bila možda najizraženija u odnosu na ostale zapadnoevropske države. Jedna od posledica ekonomske transformacije bilo je veliko pomeranje stanovništva ka gradovima, odnosno napuštanje sela. To je uticalo na povećanje broja industrijskih radnika i stvaranje brojne radničke klase. Uz to, u svim evropskim državama došlo je do naglog povećanja nataliteta, što je dodatno uticalo da gradovi postanu prenaseljeni i da život u njima postane otežan. Obrazovni sistem je u mnogim evropskim gradovima nakon Drugog svetskog rata stagnirao u razvoju. Tako je bilo i u Italiji u kojoj su pre rata i nekoliko godina nakon rata samo deca iz bogatih porodica mogla da upisuju fakultete. Ipak, predratni zakoni su promenjeni, čime je svima koji su želeli omogućeno da upišu fakultete i da studiraju. Italijanski visokoobrazovni sistem nije bio spreman za priliv velikog broja novih studenata, pa su se pojavili problemi u vezi sa nedovoljnim obrazovnim sredstvima. Naime, na velikom broju fakulteta nije bilo dovoljno profesora, učionica, stolova, pa čak i udžbenika.¹⁰ Može se reći da je to bio jedan od razloga koji je direktno uticao na studente da se organizuju u cilju poboljšanja svojih uslova rada na fakultetima. Uz to, već je navedeno da je pojava velikog broja studenata posledica migracija sa sela u gradove. Roditelji ovih studenata su, s obzirom na njihove radne veštine, posao pronalazili u fabrikama, pa su time stvoreni preduslovi za jačanje levičarskih pokreta na fakultetima i visokoobrazovnim institucijama.

Sredinom XX veka mnoge evropske države su se suočile sa širenjem marksističke ideologije, kao jednog od oblika društvenog okupljanja. Između 60-ih i 80-ih godina XX veka koalicije levog centra u Italiji nisu uspele da sprovedu reforme koje su od njih očekivali radnički i studentski pokreti. Jedna od posledica bili su masovni štrajkovi koji su zahvatili ovu zemlju u periodu od 1968. do 1970. godine. Takođe, vremenom su radnički i studentski pokreti postajali sve radikalniji i polako su prerastali u ekstremistički oblik opozicije

---

9 Videti: Annette Hübschle, "The T-World: Conceptualising terrorism", *African Security Review*, vol. 15, no. 3, 2006, p. 10.

10 Videti: Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, Palgrave MacMillan, New York, 2007, pp. 107–8.

vlađi. Takva politička atmosfera posebno je uticala na studente, koji su počeli da zagovaraju upotrebu nasilja kao nastavak klasne borbe. Dodatni podsticaj formiranju radikalnih levičarskih organizacija bilo je shvatanje da je Komunistička partija Italije (*Partito Comunista Italiano – PCI*), kao i većina sindikata fabričkih radnika, izgubila iz vida osnovne ideje i ciljeve komunističkog pokreta. Tokom vremena u italijanskom društvu je ojačalo mišljenje da je vlada izgubila interesovanje za poboljšanje životnih uslova radničke klase i podizanje kvaliteta univerzitetskog obrazovanja. Shodno tome, slabila je podrška radnika i studenata, kao i drugih delova stanovništva, italijanskim vlastima u pokušaju da sačuvaju red i socijalni poredak u zemlji. Jedna od najvažnijih promena na međunarodnoj sceni koja je doprinela slabljenju pozicije levičara u Italiji, a možda i ubrzali proces formiranja Crvenih brigada, bio je proces „destaljinizacije” u Sovjetskom Savezu koji je dostigao vrhunac tokom 1961. godine. Tokom ovog procesa došlo je do približavanja u odnosima ove zemlje i zapadnoevropskih država, pa samim tim i Italije. Zbog toga Sovjetski Savez nije više kao pre bio spreman da pruži istu podršku radikalnim levičarskim snagama. Pored toga, zvaničnici ove zemlje nisu više bili spremni da osude oštre aktivnosti italijanskih vlasti na suzbijanju aktivnosti levičarskih organizacija. Zbog toga se pritisak na levo orijentisanim pokretima i grupama povećavao, što je uticalo da njihove aktivnosti budu kompleksnije za realizaciju. Gubljenje ideološke podrške za klasnu borbu značajno je oslabilo oslonac levičarskih pokreta koja je trebala da se uklopi u širi kontekst hladnoratovske borbe.¹¹

Još jedna pojava doprinela je radikalizaciji aktivnosti levičarskih organizacija u Italiji, što je direktno uticalo na formiranje Crvenih brigada. Naime, u periodu nakon Drugog svetskog rata u ovoj zemlji je došlo do pojave desno orijentisanih, odnosno fašističkih, pokreta od kojih je najznačajniji bio Italijanski socijalni pokret (*Movimento Sociale Italiano – MSI*). Delovanje ovih grupa bilo je usmereno protiv zvaničnih vlasti u Italiji, dok je jedan deo njihovih aktivnosti uključivao akcije protiv levičarskih organizacija. Hrišćansko-demokratska partija (*Democrazia Cristiana – DC*) bila je prinuđena da zbog postojanja hladnog rata toleriše pojedine oblike nasilja koje su desne ekstremističke grupe sprovodile protiv levo orijentisanih grupa. Levičari su smatrali da su odgovori italijanskih vlasti suviše slabi i da njeni zvaničnici tolerišu takve aktivnosti, jer im koriste u borbi protiv zagovornika marksističke ideologije. Osećajući se ugroženo, postepeno se među levičarima utvrdilo

---

11 Videti: Major Victor H. Sundquist, “Political Terrorism: An Historical Case Study of the Italian Red Brigades”, *Journal of Strategic Security*, vol. 3 (2010), no. 3, pp. 53–4.

mišljenje da se mogu zaštititi samo ako i sami počnu da sprovode nasilne aktivnosti. Dodatni podsticaj takvom stavu predstavljalo je shvatanje italijanskih levičara da samo tolerisanje nasilja desničara jasno ukazuje na nepostojanje anti-fašističke borbe vladajućih političkih slojeva. Na osnovu toga se može zaključiti da su Crvene brigade kao uzor imale italijanski pokret otpora iz Drugog svetskog rata. Članovi italijanskog pokreta otpora želeli su da se građanski rat koji se tokom Drugog svetskog rata vodio na teritoriji Italije pretvori u socijalnu revoluciju. Nakon rata vladajuća klasa u Italiji nije na konkretan i nedvosmislen način raskinula veze sa delovima fašističkog režima. Pored toga, u suštini nije došlo do sprovođenja čistke šireg opsega nad bivšim fašističkim funkcionerima i osobljem. Pripadnici Crvenih brigada pozicionirali su se kao naslednik partizanskog pokreta i nastavljači borbe protiv fašizma i krupnog kapitala, što je trebalo da rezultira radikalnom promenom društva.¹²

Dakle, preduslovi pojave i razvoja Crvenih brigada nastali su u specifičnim političkim i ekonomskim okolnostima u Italiji nakon Drugog svetskog rata. Većina italijanske političke i ekonomske elite ostala je na svojim pozicijama nakon ovog sukoba. Veliki deo siromašnih građana i radnika smatrao je da su njihove želje za transformacijom društvenog sistema time ostale nezadovoljene. U očima većine pripadnika nižih socijalnih slojeva u Italiji društveno uređenje ostalo je isto, a elita nije osetila posledice učesća u Drugom svetskom ratu i razaranja koje je taj rat doneo mnogim građanima. Vezivanje Italije za zapadnoevropske države i Severnoatlantski savez (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*) ojačale su stav nižih socijalnih slojeva da se vladajuća elita okreće kapitalizmu i da je pitanje socijalne pravde ostalo u drugom planu.

OSNIVANJE, UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I ČLANSTVO CRVENIH BRIGADA

U jesen 1967. godine, Renato Kurćo (Renato Curcio), Margerita Kagol (Margherita Cagol), kao i nekoliko njihovih saradnika, počela je sa objavljivanjem revolucionarnog časopisa pod nazivom „Politički rad” (*Lavoro Politico*). Teme koje je ovaj časopis obrađivao bavile su se problemima „Trećeg sveta”, a zastupane su ideje Mao Ce Dunga (eng: Mao Zedong). Ovaj časopis postavio je ideološke osnove za formiranje Političkog kolektiva metropola (*Il Collettivo Politico Metropolitano – CPM*) u kome su Crvene brigade

12 Videti: David Moss, “Italian Political Violence 1969-1988: The Making and Unmaking of Meanings”, United Nations Research Institute for Social Development, Discussion 41, Geneva, February 1993, pp. 23–5.

predstavljale militantno krilo. Crvene brigade su se izdvojile iz CPM 1969. godine, što se označava kao trenutak njihovog osnivanja. Vođe tek osnovanih Crvenih brigada bili su Renato Kurčo i Margerita Kagol. Prvi pokušaj delovanja ove nove organizacije bio je vezan za političke aktivnosti i tajne militantne akcije, ali je to sprečeno brojnim hapšenjima njenih članova. Zato su Crvene brigade 1972. godine započele ilegalne aktivnosti i podelile svoje članstvo na regularno i neregularno. *Regularni članovi* su otišli u ilegalu i napustili su svoje prethodan način života. Ovaj deo članstva posvetio se u potpunosti ostvarivanju ciljeva organizacije. Njihov život i delovanje bio je finansiran iz fondova organizacije. *Neregularni članovi* su povremeno uzimali učešće u manje opasnim aktivnostima organizacije i zadržali su svoje poslove u fabrikama. Zato se uloga ovih članova više zasnivala na širenju političkog uticaja i pokušaju privlačenja novih simpatizera i članova.¹³

Crvene brigade preuzele su unutrašnju organizaciju od partizanskog pokreta koji je postojao na teritoriji Italije tokom Drugog svetskog rata. Ta organizacija bila je vertikalna i podeljena na šest kolona, a zatim na brigade i ćelije. Kolone su bile pozicionirane u najznačajnijim italijanskim gradovima, odnosno u Rimu, Milanu, Torinu, Napulju, Đenovi i regionu Veneto. Zadaci i dužnosti kolona ponekad su zavisili od grada u kojem su smeštene. Na primer, kolona sa sedištem u Rimu kao primarni zadatak je imala realizaciju napada na italijanske političke lidere, a posebno one koji su predstavljali DC. Crvene brigade imale su i drugu vrstu članova koji su bili prosečni građani italijanskog društva. Neki od njih vršili su odgovorne funkcije i imali su ugled u društvenim krugovima kroz koje su se kretali. Rukovodeći organ Crvenih brigada zvao se Strateški direktorat (*Direzione Strategica*). Ovaj organ je donosio ključne odluke o ciljevima i realizaciji konkretnih terorističkih aktivnosti, a političko-organizacioni program bio je u njegovoj isključivoj nadležnosti. Strateški direktorat bio je mesto razmene iskustva i mišljenja svih članova, pa se može reći da su Crvene brigade u donošenju odluka o svom delovanju uzimale u obzir mišljenje svih članova. To je bilo u potpunosti u skladu sa ideologijom marksizma-lenjinizma koja se nalazila u srži delovanja ove terorističke organizacije.¹⁴

Unutrašnja transformacija u vezi sa članstvom Crvenih brigada dogodila se u periodu od 1976. do 1984. godine kao posledica ideološke borbe sa drugim

13 Videti: Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, op. cit., pp. 110–11.

14 Videti: Paul J. Smith, "The Italian Red Brigades (1969-1984): Political Revolution and Threats to the State", *Armed Groups: Studies in National Security, Counterterrorism, and Counterinsurgency*, 2006, pp. 17–8.

socijalnim grupama koje su bile opredeljene za transformaciju društva. To je bio preduslov indirektnog uključivanja pojedinih intelektualnih krugova u borbu Crvenih brigada. Tako je ova teroristička organizacija proširila svoje članstvo van fabričkih okvira i srednje klase, pridobivši za svoje članove pojedince koju su bili akademski građani. Ova promena u vezi sa socijalnim poreklom većine članova uticala je na pojavu dve frakcije unutar Crvenih brigada, odnosno na formiranje Prve pozicije (*Prima Posizione*) i Druge pozicije (*Seconda Posizione*). Ključna razlika između dve frakcije bila je u nivou nasilja koje su bile spremne da upotrebe u realizaciji svojih ciljeva, a u tome je prednjačila *Prva pozicija*. Tokom vremena *Druga pozicija*, koja je zagovarala blaži pristup u borbi za promene, polako će nestati, pa će radikalni pogled na probleme u društvu ostati dominantan.¹⁵ Zato se može reći, a to će se videti u sledećim delovima rada, da su Crvene brigade ipak više upotrebljavale nasilje kao sredstvo borbe, nego što su se oslanjale na propagandu i pridobijanje javnog mnjenja za svoje ciljeve.

Članovi Crvenih brigada bili su pojedinci koji su smatrali da samo revolucija, odnosno potpuna transformacija društva, može doneti promene koje će osigurati ravnopravan položaj građana. Najčešće se radilo o pojedincima iz nižih socijalnih slojeva čiji su roditelji ili rođaci bili radnici. Najveći broj njih se sa ciljevima i ideologijom Crvenih brigada upoznao na univerzitetima, gde je i realizovan najveći deo „regrutacije” u ovu terorističku grupu.¹⁶ Zato su mahom članovi ove terorističke grupe bili mladi ljudi, odnosno studenti italijanskih univerziteta ili radnici u teškoj industriji.

Nisu svi članovi Crvenih brigada smatrali da je nasilje jedino rešenje i način borbe, pa je bilo onih koji su, u suštini, pružali logističku podršku. Ovi pojedinci su bili angažovani na zadacima obezbeđivanja sredstava za funkcionisanje grupe. Bilo je članova koji su takođe smatrali da nasilje nije adekvatan odgovor, ali da je neophodno, jer nije bilo moguće drugačije se izboriti sa vlastima u Italiji za promene u društvu. Kada se detaljnije analizira broj pojedinaca koji su redovno bili u ulozi direktnih izvršilaca terorističkih akata može se videti da je u pitanju izrazita manjina članova.¹⁷ Drugim rečima, postojao je jedan broj pojedinaca koji su bili konstantno u „prvim redovima” borbe Crvenih brigada.

15 Videti: David Moss, “Italian Political Violence 1969-1988: The Making and Unmaking of Meanings”, op. cit., pp. 58–9.

16 Videti: Paul J. Smith, “The Italian Red Brigades (1969-1984): Political Revolution and Threats to the State”, op. cit., pp. 16–7.

17 Videti: David Moss, “Italian Political Violence 1969-1988: The Making and Unmaking of Meanings”, op. cit., pp. 21–2.

Jug Italije je uvek imao izrazito niži životni standard u odnosu na severni deo. Interesantno je da je većina članova Crvenih brigada bila regrutovana u severnim delovima Italije. Nameće se zaključak da je tome doprinela industrijalizacija koja je više zahvatila Sever nego Jug Italije. Zato su Crvene brigade imale uporište u velikom broju industrijskih radnika, kao i u socijalnim razlikama koje su postojale u severnim delovima ove zemlje. U vezi sa tim, treba navesti još jedan faktor koji je dodatno približio radnike i studente u levičarskoj borbi. Već je pomenuto da su zbog velikog priliva studenata univerziteti imali problema da im pruže kvalitetne uslove studiranja. Džerold M. Post (Jerrold M. Post) navodi da „ako su studenti bili u stanju da uspešno savladaju varljiv univerzitetski sistem i zapravo diplomiraju, jedini poslovi koji su ih čekali bili su ispod nivoa za koje ih je univerzitetsko obrazovanje pripremio, odnosno uglavnom nekvalifikovani rad u fabrikama”.¹⁸

Članstvo Crvenih brigada bilo je sačinjeno uglavnom od mlađih ljudi koji su mahom poticali iz nižih socijalnih slojeva. Bez obzira na visoko obrazovanje jednog broja pripadnika ove organizacije, okruženje u kojem su se formirali kao ličnosti bilo je siromašno i sigurno je uticalo neke od njihovih stavova o socijalnoj pravdi i položaju pojedinca, posebno pripadnika radničke klase. Ne treba zaboraviti ni uticaj porodice, odnosno poreklo njihovih roditelja koje je takođe bilo vezano za niže socijalne slojeve. Pored toga, mnogi budući visokoobrazovani članovi Crvenih brigada nisu uspevali da se uključe u više socijalne slojeve, odnosno da napreduju na društvenoj lestvici. Zato su ostajali „prikovani” za njihove početne društvene pozicije, što je u njima još više ojačalo osećaj ogorčenosti i razočaranja. Ovi pojedinci su zato bili netrpeljivi prema državnim institucijama, političkim zvaničnicima i određenim političkim partijama.

NAČIN RADA I CILJEVI CRVENIH BRIGADA

Crvene brigade su se prevashodno oslanjale na širok krug simpatizera koji su im pružali utočište i često obezbeđivali neophodna finansijska sredstva. Ova podrška je bila važna za Crvene brigade, jer su, kao i svaka druga teroristička grupa, morali imati podršku u javnom mnjenju kako bi uspešno promovisali svoje ciljeve. Podršku koju su imali u javnom mnjenju uglavnom su činili pripadnici radničke klase i niži socijalni slojevi.

Drugi važan uslov funkcionisanja Crvenih brigada bio je stalan priliv značajnih finansijskih sredstava. Zato su Crvene brigade često bile umešane u

---

18 Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, op. cit., p. 108.

pljačku banki ili otmice zarad otkupa. Time je ova grupa pribavljala neophodna sredstva za realizaciju terorističkih aktivnosti i zadovoljavanje svakodnevnih potreba svojih članova. Zato su članovi Crvenih brigada mogli biti dugo skrivani nakon terorističkih akata, pa je njihovo hvatanje bilo otežano. Naravno, Crvene brigade su mogle tim sredstvima da se oduže svojim simpatizerima koji su im pružali utočište. Na osnovu toga se može reći da su Crvene brigade u najvećoj meri bile nezavisne u svom delovanju, jer su neophodna sredstva samostalno pribavljali članovi ove terorističke grupe. Pored oslanjanja na simpatizere, Crvene brigade su svoju poziciju jačale i saradnjom sa drugim militantnim i terorističkim grupama van Italije. Crvene brigade su najviše saradivale sa nemačkom Frakcijom crvene armije (*Ote Armen Fraktion – RAF*), dok su u kasnijim godinama uspostavljeni kontakti sa Palestinskom oslobodilačkom organizacijom (eng: *Palestinian Liberation Organization – PLO*). U delovanju Crvenih brigada postojale su četiri faze. *Prva faza* trajala je od 1969. do 1972. godine i bila je pretežno skoncentrisana na Milano, a uključivala je propagandno delovanje i napade na privatna preduzeća. *Druga faza* trajala je od 1972. do sredine 1974. godine i tokom ove faze delovanje se proširilo na Torino i Đenovu. *Treća faza*, koja je trajala od meti je bila italijanska državna struktura u celini. *Četvrta faza* trajala je od 1977. do 1978. godine i to je bila najintenzivnija faza delovanja ove organizacije koja je bila obeležena mnogim likvidacijama.¹⁹

Delovanje Crvenih brigada eskaliralo je tokom 1974. godine kada su pripadnici ove organizacije napali sedište fašističkog Italijanskog socijalnog pokreta u blizini Venecije. Tokom planiranja ove akcije nisu bile predviđene nikakve nasilne aktivnosti, ali su pripadnici Crvenih brigada u trenutku upada u sedište Italijanskog socijalnog pokreta zatekli dva predstavnika ovog pokreta koje su odmah likvidirali. Crvene brigade jesu smatrale da nasilje treba upotrebiti ako je neophodno, ali su ove likvidacije delimično naštetile slici koju je ova organizacija imala u italijanskoj javnosti. Tokom 1975. godine Crvene brigade su preduzele još nasilnih akcija, ali ni jedna nije rezultirala ubistvom. Ove akcije svodile su se na ranjavanje ideoloških neprijatelja u predelu kolena, pa su takve akcije dobile naziv „sređivanje nogu” (*gambizzare*). Ove akcije trebale su da pošalju jasnu poruku svim ideološkim neprijateljima, ali bez likvidiranja odabranih meta. Pored toga, ove akcije nisu zahtevale dugoročno planiranje, pa je sprovođenje nasilnih aktivnosti Crvenih brigada time bilo olakšano. U propagandnom smislu može se reći da su ove aktivnosti ostavljale

---

19 Videti: Paul J. Smith, “The Italian Red Brigades (1969-1984): Political Revolution and Threats to the State”, op. cit., pp. 18–9.

za sobom poruku na duže staze, jer su žrtve ovakvih napada nakon oporavka uglavnom trpele posledice do kraja života, što je trebalo da posluži kao pretnja ostalim ideološkim neprijateljima. Ipak, 1975. i početak 1976. godine bili su jedna od prekretnica u organizaciji i delovanju Crvenih brigada. U jednoj raciji koju je sprovela italijanska policija poginula je Margerita Kagol, supruga Renato Kurća, dok je on uhapšen januara 1976. godine u Milanu. Renato Kurćo je i dalje imao uticaja u Crvenim brigadama, ali su ovi događaji primorali organizaciju na određene promene, odnosno došlo je do smene generacija. Novu generaciju Crvenih brigada sačinjavali su mladi fabrički radnici i srednjoškolci, koji su bili daleko agresivniji od svojih prethodnika. Isto tako, u ovu organizaciju su ušli i pojedinci iz kriminalnog miljea kojima je nedostajala ideološka potpora. Eskalacija nasilja Crvenih brigada bila je odmah приметna, jer je sredinom 1976. godine ubijen Frančesko Koko (Francesco Coco), tužilac koji je odbio da oslobodi osam političkih zatvorenika u zamenu za Marija Sosija (Mario Sossi), takođe tužioca kojeg su prethodno oteli pripadnici ove organizacije. Ova likvidacija je tumačena kao napad na italijansku državu, a prilikom svake slične akcije Crvene brigade su izdavale saopštenja za javnost kojima su na osnovu ideologije iznosili opravdanja za počinjeno delo.²⁰

Kao što se može videti, jedna od karakteristika Crvenih brigada bila je velika spektakularnost u delovanju, odnosno spremnost da realizuju izuzetno kompleksne terorističke aktivnosti. Time su privlačili pažnju domaće i svetske javnosti želeći verovatno da duh ideološke borbe protiv kapitalističkog uređenja društva prošire van granica Italije. Pripadnicima Crvenih brigada često su na meti, pored političara, bili poznati italijanski bankari. Jedan takav slučaj bio je napad na poznatog milanskog bankara Marcia Astarita (Marzio Astarito). Napad se odigrao u jutarnjim časovima ispred kuće, a pripadnici Crvenih brigada su mu pucali u noge u trenutku dok se pozdravljao sa suprugom gotovo na kućnom pragu. Ipak, najpoznatiji slučaj delovanja Crvenih brigada uopšte, koji je u velikoj meri doprineo njihovom padu, jeste kidnapovanje tadašnjeg italijanskog premijera i lidera DC, Alda Mora (Aldo Moro), 1978. godine. Pripadnici ove organizacije uspeali su da savladaju obezbeđenje italijanskog premijera i da ga kidnapuju u toku njegovih dnevnih aktivnosti. Nakon 55 dana potrage, 9. maja 1978. godine, izrešetano telo Alda Mora pronađeno je na zadnjem sedištu automobila koji je bio ostavljen u predgrađu.²¹

20 Videti: Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, op. cit., pp. 113–5.

21 Videti: Paul J. Smith, “The Italian Red Brigades (1969-1984): Political Revolution and Threats to the State”, op. cit., pp. 19–20.

Jedan od nedostataka u radu Crvenih brigada koji je doveo do pada njihove popularnosti je odnos prema drugim levičarskim pokretima. Pripadnici Crvenih brigada su se ponašali kao vođe celokupnog „revolucionarnog” levičarskog pokreta u Italiji. To su iskoristile italijanske vlasti da prikažu Crvene brigade i njihove pripadnike kao grupu zainteresovanu za ostvarenje isključivo svojih, a ne interesa nižih socijalnih slojeva.²²

Teroristički napadi Crvenih brigada imali su važno mesto u formiranju identiteta ove organizacije. Realizacijom terorističkih akata slala se jasna poruka vlastima i ostalim dominantnim društvenim činiocima da je ova organizacija spremna za konkretne akcije u ostvarivanju svojih ciljeva, a ne samo na ideološku borbu. Drugi važan aspekt terorističkih akata vezan je za period Drugog svetskog rata. Crvene brigade su želele da se predstavle kao naslednici italijanskih partizana u borbi za oslobođenje radnika i nižih socijalnih slojeva. Vezivanjem za komunistički pokret otpora koji je postojao u Italiji tokom Drugog svetskog rata, Crvene brigade su nastojale da se što više u formiranju svog identiteta distanciraju od drugih terorističkih grupa i revolucionarnih pokreta. Tako su se predstavljali kao jedinstvena organizacija sa jasno definisanim ciljevima i tradicijom u borbi za socijalnu i političku transformaciju italijanskog društva. Treba reći da napadi Crvenih brigada u većini slučajeva nisu imali širok opseg. U periodu od 1970. do 1974. godine realizovano je čak 70 napada, ali su svi imali male razmere i njihova meta bila su fabrička postrojenja i rukovodeći kadar. U slučaju ovih napada, kao i u procesima izgradnje identiteta Crvenih brigada, vidi se jasno prisustvo simbolike u njihovim terorističkim napadima. Naime, pripadnici Crvenih brigada smatrali su fabrike ključnim mestima socijalne i političke transformacije.²³

Ključni cilj Crvenih brigada bio je izazivanje opštenarodne revolucije kojom bi se ukinuo ekonomski sistem zasnovan na kapitalizmu i oborio tadašnji politički režim koji je funkcionisao na principima zapadne demokratije. Crvene brigade želele su, a to se može utvrditi kao njihov drugi cilj, da u predstojećoj revoluciji imaju glavnu ulogu. Dakle, ova teroristička organizacija želela je da ostvari ciljeve koje nisu bili u prilici da ostvare pripadnici komunističkog pokreta otpora tokom i nakon Drugog svetskog rata, a to je transformacija italijanskog društva u duhu ideologije marksizma-lenjinizma.

---

22 Videti: Nina M. Serafino, “Combating Terrorism: Are There Lessons to Be Learned from Foreign Experiences”, CRS Report for Congress, RS21110, 18 January 2002, pp. 3–5.

23 Videti: David Moss, “Italian Political Violence 1969-1988: The Making and Unmaking of Meanings”, op. cit., pp. 25–6.

OSTALE LEVIČARSKÉ TERORISTIČKE ORGANIZACIJE

Levičarski terorizam nije bio tokom XX veka karakterističan samo za prostor Italije, već se proširio i u drugim delovima Evrope i sveta. Neke od terorističkih organizacija, posebno one koje deluju van evropskog kontinenta, aktivne su i danas. Tokom perioda uspona levičarskog terorizma postojale su intenzivne aktivnosti na njihovom međusobnom povezivanju, a u pojedinim slučajevima bila je prisutna i zajednička saradnja u sprovođenju terorističkih aktivnosti. Ova saradnja imala je različite oblike, ali se mahom svodila na pružanje logističke i organizacione podrške.

Levičarski pokret u Zapadnoj Nemačkoj pojavio se i razvio tokom kasnih 60-ih godina prošlog veka. Krajnji rezultat ove pojave biće formiranje već pomenute RAF pod sličnim okolnostima kao i nastanak Crvenih brigada u Italiji. Naime, završetkom Drugog svetskog rata usledio je nagli porast nataliteta, a kasnije i povećanje broja mladih ljudi koji su želeli da upišu fakultete. Isto kao i u Italiji, jer razvoj industrije nije mogao da prati rast broja visokoobrazovanih pojedinaca, za ove ljude nije bilo drugog izbora zanimanja do onih koji su bili daleko ispod njihovih stručnih sposobnosti. Zato su mnogi svršeni studenti, kao i oni koji su i dalje pohađali studije, postali politički aktivni. Pored toga, među ovih ljudi učvrstilo je mišljenje da nova vlada nove Zapadne Nemačke nije denacifikovana, odnosno da se nije odrekla Nacizma u dovoljnoj meri. S toga je ideologija marksizma-lenjinizma predlagana kao najbolja osnova za uspostavljanje novog i promenu tadašnjeg društveno-političkog uređenja. Takvom shvatanju tadašnjeg uređenja Zapadne Nemačke doprineo je, može se reći, sukob generacija. Nove generacije su smatrale da su njihovi očevi i pripadnici starije generacije bili neuspešni u ostvarivanju minimalnog cilja, odnosno potpunom odbacivanju nacističke prošlosti. Zato je u srži pobune mlađih generacija bilo neslaganje sa njihovim roditeljima koji su bili lojalni nacističkom režimu u prošlosti. Sve navedeno uticalo je da nove generacije u Zapadnoj Nemačkoj tadašnju vlast vide kao korumpiranu i nacističku, odnosno da je treba srušiti. Studentski protesti, koji su predstavljali dalji razvoj aktivnosti leveice u Zapadnoj Nemačkoj, bili su podstaknuti događajima i pojavama koji su bili posmatrani kao negativni za razvoj slobodnog društva. Ti događaji i pojave tumačeni su kao gušenje prava i slobode pojedinaca u vidu daljeg nametanja stega društvu i onemogućavanja stvaranja društva socijalne pravde. Na širem planu levičarski pokreti su burno reagovali na američku intervenciju u Vijetnamu. Ipak, protesti o kojima je reč imali su miran karakter, ali je jedan događaj doprineo da se ovi protesti pretvore skoro u pobunu. Naime, tokom studentskih protesta 2. juna 1967. godine zbog

posete iranskog šaha Zadnom Berlinu došlo je do eskalacije protesta u nemire, pa je policija bila primorana da upotrebi silu. Tokom smirivanja nemira poginuo je Beno Onezorg (Benno Ohnesorg), student star 26 godina. Na suđenju koje je zatim usledilo Karl Hajnc Kuras (Karl-Heinz Kurras), policajac koji je smatran odgovornim za ovo ubistvo, proglašen je nevinim i oslobođen je optužnice. To je dodatno ojačalo bes studenata i radikalizovalo tadašnje generacije, što je rezultiralo pojavom i učvršćivanjem stava da se na nasilje može odgovoriti jedino nasiljem. Ovaj stav bio je utemeljen na dehumanizaciji svakog ko je posmatran kao neprijatelj slobode naroda. Najveći neprijatelji pronađeni su u političarima, birokratama, organima reda i pripadnicima vojske, koji su posmatrani kao bića koja zaslužuju da umru.²⁴

Očigledno je da je na pojavu i aktivnost levičarskih pokreta u Italiji i Zapadnoj Nemačkoj prošlost imala velikog uticaja. U slučaju Italije, to su bile izneverene nade partizanskih pokreta iz vremena Drugog svetskog rata da će na kraju rata ova zemlja postati deo socijalističkog bloka. U slučaju Nemačke, nacistička prošlost i blizina Istočne Nemačke, odnosno socijalističkog bloka, uticala je na levičarske pokrete što više angažuju u odbacivanju nacističke prošlosti i oslobođenja od odgovornosti za zločine koje je počinio nacistički režim tokom Drugog svetskog rata. Blizina socijalističkog bloka pružala je nadu da se mogu stvoriti okolnosti da se i Zapadna Nemačka priključi grupi zemalja sa društvenim uređenjem zasnovanim na komunističkoj ideologiji.

Iz studentskih pokreta zasnovanih na ideologiji marksizma-lenjinizma nastala je prva generacija grupe koja je u medijima dobila naziv Bader-Majnhof grupa (*Baader-Meinhof*). Ova grupa je bila ideološka osnova za nastanak RAF, terorističke organizacije levičarskog tipa. Tadašnji studentski pokret pod nazivom Socijalistički savez nemačkih studenata (*Sozialistische Deutsche Studentenbund – SDS*) izneo je stav da politički sistem ne nudi mogućnosti za normalno funkcionisanje. Taj stav bio je zasnovan na stavu da je sistem neprijateljski raspoložen prema interesima studenata i da ih je izneverio. Zato je zaključak SDS bio da se sistem može promeniti samo nasilnim metodama, odnosno da ga treba uništiti. Shodno tome, akcija je odmah preduzeta i 2. aprila 1968. godine zapaljane su dve robne kuće istog trgovinskog lanca. Dva dana kasnije uhapšena su četiri pripadnika SDS, među kojima je bio i Andreas Bader (Andreas Baader). Ipak, nakon ovog događaja Izvršni komitet SDS odrekao se bilo kakve veze sa opisanim događajem. Sa druge strane, bilo je pojedinaca koji

---

24 Videti: Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, op. cit., pp. 121–3.

su podržali ovaj nasilnički akt. Među njima je bila Ulrike Majnhof (Ulrike Meinhof) koja je objavljivala brojne članke u levičarskom studentskom časopisu „Konkret“ (*Zeitschrift Konkret*). Ona je kasnije postala član grupe koja je oslobodila Badera iz zatvora i započela svoj novi život u ilegali. Nakon bekstva Badera iz zatvora kominike,²⁵ koji je za javnost izdala Majnhofova, svodio se na to da je došlo do formiranja RAF kao neke vrste urbane gerile.²⁶ Dakle, to je bio momenat kada je zvanično formirana pomenuta levičarska teroristička organizacija na tlu Zapadne Nemačke.

Nasilnički akt primorao je ključne aktere da započnu sa ilegalnim delovanjem. Njima su se, kao što se vidi, priključili pojedinci koji su do tada bili samo simpatizeri. Samim tim, povećao se broj ljudi koji je smatrao da se samo nasiljem može promeniti društveno uređenje u Zapadnoj Nemačkoj i stvoreni su preduslovi za stvaranje terorističke organizacije koja će ostaviti traga u skorijoj nemačkoj istoriji, ali i šire.

RAF je odmah po svom formiranju dobila priliku da aktivnije deluje i zauzme svoje mesto u zapadnonemačkim medijima. Povod je bio pokušaj ubistva Rudija Dučkea (Rudi Dutschke), tadašnjeg vođe SDS. Dučke je preživio atentat, ali sa teškim posledicama od kojih je patio do kraja života. RAF se odmah u propagandnom smislu pozicionirala kao ključni pokret levice u revoluciji, pozivajući na neophodnost dalje radikalizacije u delovanju studentskih i levičarskih pokreta. Kasnije, početkom 70-ih godina prošlog veka bilo dogodio se još jedan povod za radikalizaciju delovanja RAF. U pitanju je bio štrajk glađu Holgera Majnsa (Holger Meins), člana ove terorističke organizacije, koji se završio kobno 9. novembra 1974. godine. RAF je kao osvetu za smrt Majnsa sprovedla akciju u kojoj je ubijen Ginter fon Drenkman (Günter von Drenkman), predsednik Vrhovnog suda Nemačke. Pored toga, došlo je do intenziviranja propagandnog delovanja ove terorističke organizacije u pravcu jačanja revolta studenata i levičarskih pokreta širom Zapadne Nemačke. U međuvremenu, pripadnici RAF uspostavili su kontakte sa Narodnim frontom za oslobođenje Palestine (eng: *Popular Front for the Liberation of Palestine – PFLP*). Između ove dve terorističke organizacije postojala su pojedina neslaganja, ali je saradnja nastavljena. RAF i PFLP zajedno su u junu 1976. godine oteli avion Er Fransa (Air France) na liniji Tel Aviv-Pariz zahtevajući da pojedini pripadnici obe organizacije budu pušteni iz zatvora. Druge grupe sa kojima je RAF imala veze

25 Kominike (fra: communiqué) je zvanično saopštenje specijalno namenjeno za javnost ili medije.

26 *Ibid.*, pp. 123–4.

bile su Crvene brigade, Palestinska oslobodilačka organizacija i Crni septembar (*Black September*). Posebno je bila značajna saradnja sa ovom poslednjom terorističkom grupom, koja je teroristički odred tajne palestinske organizacije Fatah (eng: *Al-Fatah*). Naime, RAF je 1972. godine pružila logističku i organizacionu podršku Crnom septembru za napad na deo olimpijskog sela u kome su se nalazili izraelski sportisti tokom Olimpijskih igara u Minhenu. Ovaj napad, kao što je poznato, završio se smrću 11 izraelskih sportista. Tokom 1977. godine došlo je do prekretnice u organizaciji RAF zbog neuspele otmice aviona Lufthanze (*Lufthansa*) tokom koje je zahtevano puštanje iz zatvora lidera ove terorističke organizacije. Kada ova akcija nije uspjela Anreas Bader i drugi rukovodeći članovi izvršili su samoubistvo u oktobru 1977. godine. Time je nestala prva generacija RAF koja je ponikla iz grupe Bader-Majnhof.²⁷

Nove generacije RAF oformile su nove samostalne grupe koje su delovale nezavisno. Jedna takvih bila je grupa pod nazivom „Pokret 2. jun” koja je predstavljala jednu od novih generacija RAF i simbolizovala je rastuću autonomiju unutar ove terorističke organizacije. U pitanju su bile druga, treća i naredne generacije ove terorističke organizacije koje su tvrdile da je njihovo delovanje u skladu sa ideološkim primesama kojima se vodila prva generacija, ali je takav stav je bio daleko od stvarnog. Krajem 70-ih godina prošlog veka „Pokret 2. jun” zvanično se odrekao oružane borbe, ali je RAF ostala aktivna tokom 80-ih i krajem 90-ih godina prošlog veka. Period delovanja RAF na samom kraju XX veka bio je obeležen promenama u članstvu, odnosno razlikama u profilu članova prve i sledećih generacija. Članstvo ove terorističke organizacije manje je bilo sastavljeno od visokoobrazovanih i ideološki opredeljenih pojedinaca, a više od ljudi iz sveta kriminala. Kao i u slučaju smene generacija unutar Crvenih brigada, pojedinci iz sveta kriminala nisu bili ideološki motivisani, već su bili zainteresovani za ostvarivanje ličnih interesa. Zato su akcije RAF u tom periodu bile motivisane ostvarivanjem lične dobiti, a manje ideologijom. Padom Berlinskog zida, odnosno završetkom hladnog rata, drastično se smanjio broj simpatizera RAF, a nestala je i podrška koju je ova teroristička organizacija dobijala od Istočne Nemačke i njenih bezbednosnih struktura. Tokom 90-ih godina prošlog veka aktivnosti RAF svele su se na nekoliko sporadičnih terorističkih akata koji su uključivali bombaške napade. U tom periodu uhapšeno je nekoliko preostalih vođa, a 1998. godine izdat je kominike u kome je zvanično istaknuto da RAF više ne postoji.²⁸

---

27 Ibid., pp. 127–9.

28 Ibid., pp. 131–2.

Kao i u slučaju Crvenih brigada, kraj hladnog rata, odnosno poraz komunističke ideologije, obesmislio je dalju ideološku borbu. Najvažniji činioci koji su pružali podršku i utočište levičarskim terorističkim organizacijama i grupama nestali su sa svetske scene. Takođe, kraj ideološke borbe umanjio je broj ljudi koji su imali simpatije prema ovim organizacijama kako na domaćem tlu, tako i u inostranstvu. Crvene brigade i RAF doživele su istu sudbinu u vezi sa posledicama unutrašnjih transformacija, odnosno smenom članstva. Drugim rečima, kako je hladni rat jenjavao, tako su i pojedinci koji su bili regrutovani u ove terorističke organizacije manje bili inspirisani ideologijom marksizma-lenjinizma i članstvo u njima videli su kao šansu za ličnu promociju. Slabljenjem ideološke baze došlo je i do grešaka u sprovođenju terorističkih akata, a ideološka opravdanja koja su isticana nisu više bila osnovana, jer je bilo jasno da je u tim aktima sve manje ideologije, a sve više nasilja koje je bilo motivisano drugim faktorima.

Pored Evrope, u kojoj levičarski terorizam nema više onu dimenziju koju je imao u prošlosti, levičarske terorističke grupe postoje i u drugim delovima sveta. Na primer, Južna Amerika je kontinent gde je levičarski terorizam bio ili je i dalje prisutan. Neke levičarske terorističke grupe sa ovog prostora su vremenom nestale, dok su druge i dalje aktivne.

Ovom prilikom mogu se navesti dve terorističke grupe sa prostora Južne Amerike, a to su Revolucionarni pokret Tupak Amaru (*Movimiento Revolucionario Túpac Amaru – MRTA*) iz Perua i Revolucionarne oružane snage Kolumbije (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*). MRTA je osnovan 1983. na postavkama ideologije marksizma-lenjinizma, a prestao je da postoji 1997. godine. Ciljevi ovog pokreta bili su oslobođenje Perua od američkog i japanskog imperijalizma. MRTA je u svojoj borbi koristio slične metode poput Crvenih brigada i RAF, uz akcije koje su uključivale akte samoubilačkog terorizma. Pretpostavljalo se da članstvo ovog terorističkog pokreta nije prelazilo nekoliko stotina članova, a imali su podršku sa teritorije Latinske Amerike i Zapadne Evrope. FARC su osnovane 1964. godine kao militantno krilo Komunističke partije i predstavljaju najstariju marksističko-lenjinistička terorističku organizaciju u Kolumbiji. Unutrašnja struktura FARC ista je kao u svakoj zvaničnoj oružanoj sili bilo koje države u svetu. Smatra se da FARC imaju od 9000 do 12 000 dobro obučanih terorista i mnogo simpatizera. Delovanje ove terorističke organizacije uključuje aktivnosti u najvažnijim urbanim sredinama. Treba naglasiti da FARC nisu aktivne samo na teritoriji matične države, već se delovanje ove terorističke grupe proširilo i na Venecuelu, Panamu i Ekvador. Takođe, postoje tvrdnje da FARC dobijaju

logističku podršku sa Kube u vidu političkih instrukcija i medicinske pomoći. U terorističke aktivnosti FARC spada i samoubilački terorizam. Tokom 2003. godine, FARC su realizovale čitav niz terorističkih aktivnosti u kojima je poginulo više desetina ljudi, a veliki broj je teško povređen.²⁹

Interesantno je da su terorističke grupe sa prostora Južne Amerike pribegavale samoubilačkom terorizmu, što nije bilo karakteristično za grupe istog tipa sa prostora Evrope. Možda se u tome vidi prelaz u terorističkom delovanju uopšte, odnosno uticaj radikalnih islamista na promene u delovanju i taktici postojećih levraskih terorističkih organizacija. Poznato je da radikalne islamske terorističke grupe koriste samoubilački terorizam u velikoj meri, pa su levičarske organizacije istog tipa verovatno prepoznale određene elemente koje bi njihove aktivnosti učinile efikasnijim.

SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU LEVIČARSKOG TERORIZMA I RADIKALNOG ISLAMSKOG TERORIZMA

Grupa autora sa Državnog univerziteta Ohajo ističe nekoliko osnovnih sličnosti i razlika koje postoje između levičarskog i radikalnog islamskog terorizma. *Osnovna sličnost* je u tome što terorizam kao način borbe mora biti realizovan od strane nedržavni aktera i biti motivisan određenim političkim ciljevima. Pored toga, terorizam podrazumeva upotrebu velike količine nasilja i nameru da izazove strah kod odabраниh meta. Naravno, terorističkim grupama ide u prilog ako strah zahvati i širu javnost zemlje u kojoj odabrane mete imaju istaknuta mesta. Još jedna sličnost tiče se propagandnog delovanja, odnosno uspostavljanja komunikacije sa širom javnošću. U tu svrhu teroristi koriste kominikee kako bi upoznali javnost sa svojim prisustvom, ciljevima kojima teže i opravdali svoja dela. *Osnovna razlika* u delovanju levičarskih i radikalnih islamskih terorističkih grupa tiče se osnovnih premisa na kojima je zasnovano njihovo delovanje. Levičarske terorističke grupe rukovode se ideologijom marksizma-lenjinizma i u tom duhu pravdaju počinjena dela. Ove grupe su ujedinjene u njihovoj borbi protiv kapitalizma i insistiranju na neophodnosti revolucije koja treba da oslobodi široke narodne mase od eksploatacije krupnih kapitalista. Revolucija kojoj teže levičarske terorističke grupe treba da ukloni kapitalistički način privređivanja i politički sistem koji je u skladu sa njim, a da na njihovo mesto postavi socijalističko-komunistički ekonomski i politički

---

29 Videti: Marjan Gjurovski i Gojko Pavlović, „Suštine terorizma i poznate terorističke organizacije”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 473.

sistem. Sa druge strane, radikalne islamske terorističke organizacije ističu u prvi plan islamsku religiju kao osnovu za društvene promene. Takva promena podrazumeva uređenje društvenih odnosa u skladu sa šerijatskim pravom i teokratsko upravljanje društvom. Ključni organ u takvom društveno-političkom uređenju bio bi sastavljen od verskih zvaničnika, odnosno sveštenika, a zamenio bi režim zasnovan na sekularizmu.³⁰

Tokom 70-ih i 80-ih godina XX veka teroristi su koristili konvencionalne vrste naoružanja kao što je ručno vatreno oružje, ručne bombe ili eksploziv. Smatralo se da teroristi nisu skloni upotrebi oružja za masovno uništenje (OMU), jer bi to naišlo na osudu njihovih simpatizera i šire javnosti. Ipak, od delovanja Crvenih brigada do pojave grupa radikalnog islamskog terorizma na čelu sa Al Kaidom (eng: *al-Qaeda*) prošlo je skoro tri decenije. Tokom ovog perioda pokazalo se da bi predstavnici radikalnog islamskog terorizma, za razliku od levičarskih terorističkih grupa, bili spremni da upotrebe OMU za ostvarenje svoji ciljeva. Postoje dva razloga za ovu promenu. Radikalni islamski teroristi imaju takav stav prema nasilju koji podrazumeva nanošenje što veće štete neprijatelju. Takođe, retorika ovih terorističkih grupa prožeta je pozivanjem na volju Alaha i borbe u njegovo ime. Sa druge strane, delovanje levičarskih terorističkih grupa bilo je usmereno prevashodno prema privlačenju pažnje medija i pridobijanju podrške u javnom mnjenju. Njihov osnovni cilj bio je promena kapitalističkog društvenog uređenja u skladu sa principima marksizma-lenjinizma. Zato su mete levičarskih terorističkih grupa bile pažljivo odabrane, a nasilje se koristilo u kontrolisanom obimu. Teroristi u XXI veku, za razliku od terorista koji su bili aktivni tokom hladnog rata, nemaju više podršku pojedinih država koje bi bile spremne da im pruže utočište. Na primer, RAF je tokom hladnog rata mogla da računa na podršku Istočne Nemačke, dok su radikalni islamski teroristi prinuđeni da deluju samostalno i da se, barem zvanično, bez znanja zvaničnih vlasti skrivaju po određenim zemljama koje nemaju stabilan politički sistem. Na to je uticao kraj hladnog rata i nepostojanje takvih ideoloških tenzija zbog kojih bi pojedine zemlje rado videle terorističke grupe kao oružje u svojim rukama. Drugi razlog za pomenutu promenu je spremnost novih terorističkih grupa da izazovu velike civilne i druge žrtve, što je uticalo na drastičan pad njihove popularnosti u javnom mnjenju. Nove terorističke grupe nastale krajem 80-ih godina prošlog veka, koje u većini slučajeva čine islamski fundamentalisti, prinuđene su zbog pomenutih razloga

30 Videti: Kristopher K. Robison, Edward M. Crenshaw and J. Craig Jenkins, "Ideologies of Violence: The Social Origins of Islamist and Leftist Transnational Terrorism", *Social Forces*, vol. 84, no. 4, June 2006, pp. 2013–4.

da deluju preko manjih ćelija, što otežava posao država i raznih organizacija da ih povežu sa širom terorističkom organizacijom kojoj pripadaju.³¹

Na prethodnog pasusa može se zaključiti da su osnovne razlike između radikalnih islamskih terorista i levičarskih terorističkih grupa zasnovane na ideologiji i ciljevima delovanja. Posebno je interesantno pitanje ideologije. Pozivanjem na Alaha, radikalni islamski teroristi su spremni da žrtvuju i svoje živote zarad ostvarenja „svetih” ciljeva, dok je cilj levičarskih terorista bila promena osnovnih postavki društva. Samim tim, cilj levičarskih terorista bio je ostvarenje boljih životnih uslova, kako bi se moglo najbolje reći, na ovom svetu. To se odrazilo i na ciljeve, jer ako je zagrobni život važniji od ovozemaljskog, onda opseg korišćenja nasilja, odnosno upotreba oružja koje može dovesti u pitanje opstanak života na planeti, nije važan. Isto tako, kraj ideološke borbe obeležen padom Berlinskog zida i završetkom hladnog rata uticao je na države da više obrate pažnju na sopstvenu bezbednost, nego na borbu za ideološke ciljeve. Zato se u većini država danas prisustvo terorističkih grupa, posebno ako se uzmu u obzir njihovi radikalniji stavovi, percipiran kao pretnja stabilnosti zemlje i šireg okruženja.

Pozivanje na veru je važan aspekt delovanja radikalnih islamskih terorista, pa se na osnovu shvatanja Dragana Simeunovića mogu svrstati u religijski terorizam. Sa druge strane, aktivnosti levičarskih terorističkih organizacija, kao što je već rečeno, spadaju u ideološki motivisan terorizam. Islamski fundamentalistički ekstremizam je u XXI veku najizraženiji oblik religijskog terorizma. Treba istaći da je upravo religijski motivisan terorizam najizraženiji oblik terorizma danas, a najviše je prisutan na tlu Bliskog Istoka i Afrike. Još jedna razlika između levičarskog i radikalnog islamskog terorizma tiče se opsega njihovog delovanja. Naime, delovanje Crvenih brigada i ostalih aktivnosti levičarskih terorističkih organizacija bilo je mahom skoncentrisano na domaće tlo, dok radikalni islamski terorizam ima globalni domet. Zato se može reći da je levičarski terorizam imao više unutrašnji, dok radikalni islamski terorizam ima međunarodni karakter.³²

Levičarskim terorističkim grupama, kao što su bile Crvene brigade, bili su potrebni pojedinci koji su bili prevashodno ideološki podobni, dok su je

31 Videti: Rex A. Hudson, “The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?”, A Report Prepared under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, *The Library of Congress*, Washington, D.C., September 1999, pp. 1–3.

32 Videti: Dragan Simeunović, „Terorizam i globalizacija”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012, str. 429–30.

drugom mestu bila njihova stručnost u pojedinim oblastima. Radikalnim islamskim teroristima takođe su veoma važni pojedinci koji imaju snažna verska ubeđenja. Ipak, u odnosu na levičarske terorističke grupe, radikalnim islamistima su mnogo potrebni eksperti u pojedinim oblastima, kao što su komunikacije, kompjutersko programiranje, inženjerstvo, finansije i druge naučne discipline.³³ To je jedna od posledica ubrzanog tehnološkog razvoja i globalizacije koji je karakterističan za kraj XX veka i početak XXI veka. Tipičan primer uticaja navedenih pojava je korišćenje interneta u terorističke svrhe, koji se može koristiti na više načina. *Prvi način* je politički motivisan i podrazumeva korišćenje ovog masovnog medija za „napade” na kompjuterske sisteme i programe. Obično se radi o upotrebi raznih tzv. kompjuterskih virusa. Usvojen naziv za ovakav način korišćenja interneta zarad ostvarenja terorističkih ciljeva je sajber-terorizam (Cyberterrorism). Ovakvom vrstom delovanja teroristi mogu prekinuti telefonske i internet veze, obrisati važne podatke, „upasti” u programe raznih institucija i organizacija ili izvršiti druge vrste sabotaza. *Drugi način* uključuje korišćenje interneta za komunikaciju između pripadnika jedne ili više terorističkih grupa i danas je veoma izražena. Ovu vrstu komunikacije koriste svi pripadnici terorističkih grupa od onih najnižih, do pojedinaca koji čine komandni kadar. Komunikacija se često obavlja klasičnim putem preko internet-stranica (website) ili elektronske pošte (e-mail). Za teroriste su najinteresantnije popularne internet-stranice poput Fejsbuka (Facebook) ili sličnih na kojima je „prisutan” ogroman broj ljudi. Naravno, pripadnici terorističkih grupa koriste različite načine kako bi zaštitili sadržaj poruka koje međusobno razmenjuju. Kao *treći način* može se navesti korišćenje interneta radi pristupanja određenim virtuelnim forumima i pričaonicama (chat room) na kojima komuniciraju i obični građani. Teroristi svoje poruke namenjene drugim članovima organizacije ostavljaju u šifrovanom obliku. Još važnije za teroriste je da virtuelni forumi i pričaonice nude mogućnost komunikacije u realnom vremenu, odnosno brzo i direktno međusobno komuniciranje.³⁴

Moderni sistemi komunikacija promenili su delovanje terorističkih grupa i njihove potrebe u vezi sa profilom pojedinaca koje žele da regrutuju. Teroristi sada mogu da virtuelnim putem načine štetu koja se može meriti ljudskim žrtvama, kao što je ometanje saobraćajnih komunikacija, ili materijalnom

33 Videti: Rex A. Hudson, “The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?”, op. cit., p. 4.

34 Videti: Mina Zirojević Fatić, „Zloupotreba interneta u terorističke svrhe”, *Međunarodni problemi*, vol. LXIII, no. 3/2011, str. 419–22.

štetom. Države i organizacije se konstantno modernizuju i sve više funkcionisanje njihovih administrativnih i drugih sistema oslanja na kompjuterske programe. Odgovor terorističkih grupa u XXI veku na takve promene je usvajanje i primena novih metoda u borbi za svoje ciljeve. Novim metodama terorističke grupe mogu da na indirektan način, odnosno bez sprovođenja konkretnog akta nasilja, naštetiti državama i raznim organizacijama koje smatraju za neprijatelje. Sa druge strane, levičarske terorističke grupe tokom svog delovanja sredinom i krajem XX veka nisu imale na raspolaganju tehnologije koje postoje danas. Zato su ove grupe bile primorane da sprovedu samo nasilne akte koji su bili najdirektnije upereni protiv države i njenih zvaničnika, što je uključivalo ubistva, ranjavanja, otmice ili korišćenje eksplozivnih naprava. Primena novih metoda u terorističkom delovanju zahteva regrutovanje članova koji imaju znanja da te metode primene u praksi. Zato su radikalnim islamskim terorističkim grupama, pored pojedinaca koji su spremni da upotrebe nasilje, potrebni članovi sa stručnim znanjima koja su neophodna za efikasno terorističko delovanje u savremenim uslovima. Levičarske terorističke grupe imale su potrebu za članovima koji su bili pre svega snažno ideološki opredeljeni, a zatim i oni koji su bili spremni da učestvuju u sprovođenju nasilnih terorističkih akata.

Na osnovu navedenih promena koje su doneli globalizacija i tehnološki napredak može uočiti još jedna u promena u terorističkom delovanju, odnosno razlika u delovanju između levičarskih i radikalnih islamskih terorističkih grupa. Radi se o lakoći i brzini organizovanja terorističkog akta. Kao što je navedeno u prethodnim delovima rada, Crvene brigade su dugo planirale svoje akcije, što je možda bilo uslovljeno načinom i brzinom komunikacija koje nisu bile ni nalik današnjim. Radikalni islamski teroristi su zbog nivoa razvoja na kome se danas nalaze kompjuterski sistemi, masovni mediji i druga komunikacijska sredstva u prilici da mnogo brže uspostave međusobni kontakt i razmene informacije. U određenim situacijama nije potrebno ni da se islamski teroristi sastanu, već su za organizovanje terorističkog akta dovoljna dva ili više kompjutera. Što se tiče same realizacije terorističkog akta, ako se ne govori o sajber-terorizmu, situacija je manje ili više slična. Drugim rečima, tada kao u slučaju Crvenih brigada nastupaju pojedinci spremni na nasilje.

Globalizacija je posebno značajna za delovanje radikalnih islamističkih terorističkih grupa koje imaju transnacionalni karakter. Konkretnije, globalizacija ima snažan uticaj na promene u funkcionisanju međunarodnih odnosa. Pomenute promene se najviše odnose na države i njihovu bezbednosnu politiku na međunarodnom nivou, kao i na položaj koji imaju kao najvažniji

akteri u međunarodnim odnosima. U vezi sa tim, Dragan Petrović navodi da „globalizacija izaziva postepeno erodiranje moći nacionalnih država, što je značajno sporiji proces od najavljivanja i očekivanja mondijalnih krugova, ali ipak na duže staze uočljiv i prepoznatljiv trend.”³⁵

Kao najbolji primer radikalne islamske terorističke organizacije treba navesti već pomenutu Al Kaidu. Analizom ove terorističke organizacije najbolje će se videti promene koje su se dogodile od sredine XX do početka XXI veka u vezi sa unutrašnjim funkcionisanjem i načinom rada terorističkih organizacija.

Osnovna karakteristika Al Kaide u odnosu na druge terorističke organizacije je da nema klasičnu hijerarhijsku strukturu i organizaciju. Ova organizacija ustvari predstavlja zajednicu širokog spektra raznih poluautonomnih terorističkih grupa i organizacija kojima centrala Al Kaide pruža finansijsku, koordinacionu, logističku, kao i pomoć u rukovođenju. Podsetimo samo da se kao znak slabljenja RAF isticala pojava autonomnih grupa koje su delovale samostalno u ime ove levičarske terorističke organizacije, dok Al Kaida upravo funkcioniše na takvim osnovama. Unutar opisane organizacione strukture Al Kaide postoje jasno definisane nadležnosti i unapred određeni naslednici rukovodećeg kadra. Na primer, još na početku kao naslednik Osame bin Ladena (eng: Osama bin Laden), vođe ove terorističke organizacije, u slučaju njegove smrti određen je Ajman al Zawahiri (eng: Ayman al-Zawahiri). Al Kaida se još po nekim osobinama razlikuje od drugih terorističkih grupa i organizacija. Radi se o transnacionalnom karakteru ove organizacije, rasprostranjenosti njenih ćelija i grupa, raznolikom nacionalnom sastavu njenih pripadnika, kao i širokoj mreži finansiranja. Al Kaida dosta polaže razvoj tehnoloških i vojnih kapaciteta, a velika sredstva se ulažu u obuku pripadnika ove organizacije. Nisu sve terorističke ćelije Al Kaide formirane tako da traju u dužem vremenskom intervalu, već postoje one koje imaju ograničen vremenski period u kome postoje. Zato Al Kaida ima mogućnost da svoje delovanje drži u visokoj tajnosti. To otežava njihovo pronalaženje i sprovođenje anti-terorističkih akcija koje bi mogle da naštetu Al Kaidi kao organizaciji. Smatra se da su do 2007. godine ćelije ove terorističke organizacije postojale u 76 zemalja širom sveta. Pored toga, Al Kaida ima veliki broj simpatizera širom sveta i tajno obučava pripadnike lokalnog stanovništva u pojedinim zemljama za logističku podršku. To su pokazali teroristički akti ove organizacije u Keniji i Tanzaniji u kojima su pojedinci koji nisu članovi Al Kaide uzeli učešće u njima u vidu pružanja logističke podrške. Al Kaida je zaista velika, odnosno široka, teroristička organizacija sa karakteristikama koje joj

---

35 Dragan Petrović, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010, str. 83.

omogućavaju da deluje na različite načine. Drugim rečima, ova organizacija ima različite mogućnosti za direktno ili indirektno sprovođenje terorističkih akata u njeno ime. U tom smislu, najvažnije karakteristike Al Kaide su: piramidalna struktura koja olakšava strateško i taktičko delovanje, globalna teroristička mreža, baza klasičnih oružanih snaga koje vode gerilski rat u Avganistanu i široka koalicija transnacionalnih terorističkih i gerilskih grupa. Najvažnije telo Al Kaide je Konsultativno veće (*Majlis al-Shura*) koje se sastoji od pet komiteta zaduženih za vojna, poslovna, komunikacijska, medijska i pitanja islamskih studija. Na čelu svakog komiteta nalazi jedan od starijih vođa u organizaciji. Pored toga, ova teroristička organizacija imala je od 1997. do 2001. godine svoju gerilsku vojsku pod nazivom 55. brigada koja je kao elitna vojna formacija od 2000 ljudi bila sastavni deo talibanskih trupa i obavljala je manje taktičke operacije. Regrutovanje članova nije formalno definisano, već se obavlja preko porodičnih i prijateljskih veza, verskih organizacija ili dobrovoljno. Nakon obuke, novi članovi se vraćaju u svoje društveno okruženje, pa se može zaključiti da je jedan aspekt snage ove organizacije vezan za snažne međusobne veze koje postoje između njenih pripadnika. Te veze nisu samo ideološke ili verske prirode, već su mnogo dublje, odnosno izvire iz porodičnih, prijateljskih i drugih veza koje imaju snažne korene. Spremnost Al Kaide da pruži podršku i pomogne delovanje raznih terorističkih organizacija širom sveta jača njen transnacionalni karakter i domet delovanja. Zato su kampovi za obuku ove terorističke organizacije otvoreni i za pripadnike drugih islamističkih grupa i organizacija. Kontakti koje Al Kaide uspostavlja sa drugim terorističkim organizacijama ne moraju biti zasnovani na istoj ideologiji, pa su neki od njenih saveznika, na primer, Hezbolah (eng: *Hezbollah*)³⁶ i Oslobođilački tigrovi Tamijskog Elama (eng: *Liberation Tigers of Tamil Eelam – LTTE*), poznatija pod nazivom Tamijski tigrovi. Napad Al Kaide

---

36 Povod za nastanak Hezbolaha, što u prevodu sa arapskog znači „Partija Boga”, bila je invazija Izrela na južni Liban u junu 1982. godine sa ciljem isterivanja PLO sa tog područja. Članovi Hezbolaha su šiitski muslimani koji žele da Liban postane država koja je uređena u skladu sa šerijatskim pravom i islamskom religijom. Model za ostvarenje ovog cilja je revolucija u Iranu iz 1979. godine koja je ovu zemlju transformisala u islamsku republiku. Cilj Hezbolaha je promena unutrašnjeg uređenja Libana, bez obzira što je u pitanju multi-konfesionalna zemlja, po ugledu na Iran. Zato najvažnija podrška Hezbolahu, prevashodno u novčanim sredstvima i obuci članova ove organizacije, stiže upravo iz Irana. Hezbolah svoje ključne neprijatelje vidi u Izraelu, libanskim vlastima, SAD i zapadnoevropskim zemljama. Unutrašnja organizacija Hezbolaha je takva da čak i ako dođe do eliminacije jednog ili svih ključnih ljudi ova organizacija može nastaviti da funkcioniše. Unutar ove organizacije ni jedan pojedinac nema ovlašćenja da samostalno donosi bilo kakve odluke. U pojedinim aspektima Hezbolah je labavo strukturiran, dok u drugima ima jasno definisan pristup. Tokom vremena Hezbolah je pokazao da je

na teritoriju Sjedinjenih Američkih Država (SAD), 11. septembra 2001. godine, i rat koji su oružane snage SAD i njeni saveznici započeli protiv Talibana u Avganistanu rezultirao je promenama u unutrašnjoj strukturi i delovanju Al Kaide. Talibanski režim u Avganistanu pružao je utočište Osami bin Ladenu i pripadnicima Al Kaide, pa je rat protiv ovog režima uticao na nestanak prvobitnog oblika Al Kaide, koji je na neki način bio zasnovan na labavoj hijerarhijskoj strukturi. Ipak, ova teroristička organizacija je opstala i brzo se prilagodila novonastaloj situaciji.³⁷

Tokom rata u Avganistanu poginule su mnoge starije vođe Al Kaide, ali u skladu sa unutrašnjom organizacijom ove terorističke organizacije odmah su se pojavili njihovi naslednici. To je uticalo na smenu generacija u ovoj terorističkoj organizaciji, ali nije na efikasnost njenog delovanja. To najbolje pokazuju teroristički napadi izvedeni u 11. marta 2004. u Madridu i 7. jula 2005. godine u Londonu. O snazi i dobroj organizaciji Al Kaide govori sposobnost ove organizacije da se prilagodi promenama na način koji niko ne bi predvideo. Radi se o regrutovanju novih članova za prostora Zapadne Evrope. U pitanju su pojedinci koji su druga ili treća generacija imigranata iz islamskih u zapadnoevropske zemlje. Ovi pojedinci i njihovi očevi rođeni su i odrasli u zemljama zapadne demokratije, a neki od njih pre učlanjenja u Al Kaidu nikada nisu posetili zemlje iz kojih potiču. Ipak, to ih nije sprečilo da uzmu učešće u akcijama Al Kaide protiv država u kojima su odrasli, obrazovali se i formirali kao ljudi. Često su ovi pojedinci učestvovali u samoubilačkim terorističkim napadima u kojima je poginulo i teško povređeno mnogo njihovih sugrađana.³⁸

---

prilagodljiv novim političkim okolnostima i da izvlači pouke iz prethodnih iskustava. Početkom 1983. godine formiran je centralni organ Hezbolaha, odnosno savet, koji je u početku imao tri člana, ali se taj broj vremenom menjao. Ovaj organ odlučuje o svim vojnim, političkim i društvenim pitanjima, a na njegovom čelu nalazi se generalni sekretar. Savet je podeljen je na Glavni savet koji donosi odluke, dok ulogu izvršnog organa ima Izvršni savet Hezbolaha. Članstvo Hezbolaha čine zvaničnici koji imaju svoje mesto u hijerarhiji, dok je drugi deo članova čine sledbenici ove organizacije. Dakle, ako se izuzmu pomenuti zvaničnici, Hezbolah nema klasičan oblik članstva, jer sebe smatra pan-islamskim pokretom čija je ideologija šira od ograničenja koje nameće organizacija klasične političke partije; o uzrocima nastanka, organizaciji, ciljevima, članstvu i delovanju Hezbolaha videti u: Hala Jaber, *Hezbollah: born with a vengeance*, Columbia University Press, New York, 1997, pp. 47–74.

37 Videti: Jerrold M. Post, *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, op. cit., pp. 202–5.

38 O promenama u organizaciji, delovanju i regrutovanju novih članova Al Kaide u periodu nakon 11. septembra 2001. godine i vojne intervencije SAD i njenih saveznika u Avganistanu videti u: *Ibid.*, pp. 219–26.

Deset godina nakon terorističkih napada na teritoriji SAD, izvršenih 11. septembra 2001. godine, Osama bin Laden, vođa Al Kaide, pronađen je i ubijen 2. maja 2011. godine u Pakistanu. Akciju su sprovele specijalne jedinice vojske SAD. U akciji je, pored Osame bin Ladena, poginulo još nekoliko ljudi, među kojima njegov sin i brat. Ajman al Zavahiri, naslednik Osame bin Ladena, odmah je pozvao na borbu protiv predstavnika zapadnih sila. Smatra se da ubistvo Osame bin Ladena, i pored toga što predstavlja veliki udarac, neće u velikoj meri uticati na delovanje Al Kaide, zbog decentralizovane strukture ove terorističke organizacije. Akcije SAD širom sveta, koje su usledile nakon 11. septembra 2001. godine, nisu u značajnoj meri umanjile efikasnost u delovanju Al Kaide, bez obzira što je Osama bin Laden zbog tih akcija u taktičkom smislu manje učestvovao u delovanju ove organizacije.³⁹

Levičarske i radikalne islamske terorističke organizacije nemaju ništa zajedničko u pogledu ideologije i ciljeva kojima teže. Naprotiv, ove organizacije teže ciljevima koji se nalaze na potpuno suprotnim ideološkim polovima. Ipak, što se tiče samog terorističkog delovanja postoje određeni elementi koji ove dve vrste terorističkih organizacija čine srodnim. Radi se o društvenim promenama koje su usledile nakon završetka velikih sukoba kao što je bio Drugi svetski rat ili konfrontacija bez direktnog oružanog sukoba velikih razmera u vidu hladnog rata. Društvenim promenama o kojima je reč stvorene su političke prilike za organizovanje terorističkih grupa i njihovo aktivno delovanje. Pored toga, organizovanje i delovanje obe vrste terorističkih organizacija bilo je podstaknuto zavisnošću od zapadnih vojnih snaga, ali je i njihovo delovanje smanjeno na isti način, odnosno inostranim finansijskim ulaganjima u područja gde su ove organizacije bile ili su i dalje aktivne.⁴⁰

ZAKLJUČAK

Širom sveta danas postoje terorističke organizacije i grupe različitog tipa. Tačno je da su neke od njih nestale nakon završetka hladnog rata, a tu se pre svega misli na levičarske terorističke organizacije, ali izgleda da je samo Evropa oslobođena od njihovog delovanja. U drugim delovima sveta u kojima postoje takozvane slabe države, čije su ključne karakteristike slabost institucija

39 Videti: „Ubijen Osama bin Laden”, *Večernje novosti*, 02. maj 2011, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:328981-Obama-Ubijen-Bin-Laden>, 12/04/2013.

40 Videti: Kristopher K. Robison, Edward M. Crenshaw and J. Craig Jenkins, “Ideologies of Violence: The Social Origins of Islamist and Leftist Transnational Terrorism”, op. cit., p. 2023.

i unutrašnje organizacije, levičarski terorizam je i dalje prisutan. Terorističke grupe i organizacije koje pokreće drugačija ideologija prisutne su u delovima sveta gde postoje krize i ratni sukobi. Još jedan zaključak koji se nameće jeste da se terorizam najčešće pojavljuje tamo gde postoje problemi izazvani velikim unutrašnjim ili međunarodnim promenama. To se posebno odnosi na socijalne i druge promene koje pogađaju veliki deo stanovništva. Ključni problem vezan za suzbijanje ili jačanje terorizma je činjenica da su na početku XXI promene česte, brzo se odvijaju i izazivaju velike potrebe na unutrašnjem i međunarodnom planu. Zato se čini da globalizacija i ubrzan tehnološki razvoj u XXI veku, koji su često uzrok određenih promena, više pogoduju, nego što ograničavaju terorističko delovanje. Bezbednosne strukture različitih država prilagođavaju se navedenim promenama, ali se čini da terorističke grupe i organizacije uvek pronađu način da opstanu i nastave svoje delovanje. Razlog za to mogu biti problemi sa kojima se suočavaju savremena društva usled navedenih promena, što pogoduje teroristima da i dalje imaju snažno uporište u širokom krugu simpatizera koji se osećaju pogođenim tim promenama. S obzirom da je tema ovog rada levičarski terorizam, može se reći da ni jedan oblik terorističke grupe i organizacije nije tokom vremena u potpunosti eliminisan, već je samo nestao u nekim, dok je u drugim delovima sveta i dalje jak. Drugim rečima, terorističke grupe i organizacije koje deluju na raznim ideološkim osnovama i dalje su prisutne, ali je njihovo delovanje ograničeno na pojedina područja u svetu. Nameće se zaključak da ideologija koju zastupa određena teroristička grupa ili organizacija utiče na njenu dominantnu poziciju u nekom području u svetu. To je verovatno uslovljeno problemima koji su karakteristični za to područje, pa se ideologija koju zastupaju teroristi, odnosno delovanje njihove grupe ili organizacije, posmatra kao jedan od načina za prevazilaženje tih problema. Može se reći da terorizam danas predstavlja globalnu pojavu i da nije karakterističan za pojedina područja u svetu, već se može pojaviti u bilo kom delu sveta gde postoje problemi vezani, na primer, za siromaštvo, ratove, krize, nestabilnost država ili ugrožavanje ljudskih prava.

LITERATURA

1. Gjurovski, Marjan i Pavlović, Gojko, „Suštine terorizma i poznate terorističke organizacije”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012.
2. Dolgova, A. I., “Theoretical Problems of Terrorism and of the Struggle Against It”, *Statutes and Decisions*, vol. 40, no. 5, September-October 2004.

3. Zirojević Fatić, Mina, „Zloupotreba interneta u terorističke svrhe”, *Međunarodni problemi*, vol. LXIII, no. 3/2011.
4. Jaber, Hala, *Hezbollah: born with a vengeance*, Columbia University Press, New York, 1997.
5. Crenshaw, Martha, “The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice”, in: Russell D. Howard and Reid L. Sawyer (eds.), *Terrorism and Counterterrorism: Understanding the New Security Environment, Readings and Interpretations*, McGraw-Hill/Dushkin, Guilford (Connecticut), 2002.
6. Moss, David, “Italian Political Violence 1969-1988: The Making and Unmaking of Meanings”, United Nations Research Institute for Social Development, Discussion 41, Geneva, February 1993.
7. Petrović, Dragan, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi i Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010.
8. Post, Jerrold M., *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*, Palgrave MacMillan, New York, 2007.
9. Projović, Ivana, „Ideološke osnove savremenog terorizma”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012.
10. Robison, Kristopher K., Crenshaw, Edward M. and Jenkins, J. Craig, “Ideologies of Violence: The Social Origins of Islamist and Leftist Transnational Terrorism”, *Social Forces*, vol. 84, no. 4, June 2006.
11. Serafino, Nina M., “Combating Terrorism: Are There Lessons to Be Learned from Foreign Experiences”, CRS Report for Congress, RS21110, 18 January 2002.
12. Simeunović, Dragan, *Teorija politike*, I deo, Udruženje „Nauka i društvo”, Beograd, 2002.
13. Simeunović, Dragan, „Terorizam i globalizacija”, u: Željko Bjelajac i Mina Zirojević (urs.), *Organizovani kriminalitet – izazov XXI veka*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2012.
14. Simeunović, Dragan, *Terorizam: opšti deo*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.
15. Smith, Paul J., “The Italian Red Brigades (1969-1984): Political Revolution and Threats to the State”, *Armed Groups: Studies in National Security, Counterterrorism, and Counterinsurgency*, 2008.
16. Stern, Jessica, *The Ultimate Terrorists*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1999.
17. Sundquist, Major Victor H., “Political Terrorism: An Historical Case Study of the Italian Red Brigades”, *Journal of Strategic Security*, vol. 3 (2010), no. 3.

18. „Ubijen Osama bin Laden”, *Večernje novosti*, 02. maj 2011, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:328981-Obama-Ubijen-Bin-Laden,12/04/2013>.
19. Hudson, Rex A., “The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?”, A Report Prepared under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, *The Library of Congress*, Washington, D.C., September 1999.
20. Hübschle, Annette, “The T-World: Conceptualising terrorism”, *African Security Review*, vol. 15, no. 3, 2006.

Dr. Aleksandar JAZIĆ

RISE AND FALL OF LEFT WING TERRORISM

ABSTRACT

The author analyses the key features of left-wing terrorism through the Red Brigades, a terrorist organization formed in Italy in the late 1960s. The complex situation in the country after World War II and the changes in international relations had caused the formation of this terrorist organization. The Red Brigades sought a complete transformation of the Italian society in line with the ideology of Marxism-Leninism. This terrorist organization was engaged in many terrorist activities and the most common targets were big capital owners and political officials. After World War II, West Germany had had the same problem as Italy, which prompted the formation of another terrorist organization – the Red Army Faction based in this country. The Red Army Faction acted in line with the same ideological principles and pursued the same goals as the Red Brigades, which resulted in close cooperation between the two. Both organizations established cooperation with other terrorist organizations around the world. After the Cold War, the activities of these organizations weakened and progressively disappeared. Meanwhile, radical Islamic terrorist organizations emerged basing their actions on religious grounds. However, there are some similarities and differences between Islamic and left wing terrorist organizations.

Key words: terrorism, terrorist organizations, left-wing terrorism, Marxism-Leninism, Red Brigades, Cold War, Red Army Faction, radical Islamic terrorism, globalization, technological development, Islam, Al-Qaeda.

PRIKAZI KNJIGA

David Shambaugh, **CHINA GOES GLOBAL: THE PARTIAL POWER**
Oxford University Press, New York, 2013, p. 432

Knjiga Davida Shambauga pod naslovom *Globalni put Kine: Nepotpuna sila (China Goes Global: The Partial Power)* objavljena je 18. februara 2013. godine u Njujorku, u izdanju Oxford University Pressa i predstavlja drugu stranu priče o kineskom usponu u svetskoj politici i povećanju kineske globalne moći. Umanjujući značaj kineskog uspona na međunarodnoj sceni Shambaugh objašnjava svoje viđenje kineskog globalnog prisustva: povećanje njenog ekonomskog prisustva u svetu, povećanje njenog kulturnog uticaja, „meke moći”, njene diplomatske aktivnosti i njen novi značaj u upravljanju globalnim institucijama. Nakon više od trideset knjiga koje je napisao ili uređivao, ova knjiga predstavlja samo jednu u nizu od nekoliko knjiga koje je autor napisao o Kini. Prof. David Shambaugh je inače bivši urednik *The China Quarterly*, profesor političkih nauka i međunarodnih odnosa i direktor kineskog programa na Džordž Vašington Univerzitetu u Vašingtonu.

Studirajući u ovoj dalekoj azijskoj zemlji, Shambaugh je imao prilike da Kinu gleda u trenutku kada je koračala „putem od hiljadu milja”, reformisala se i menjala, kako bi od zemlje trećeg sveta postala ovo što je danas – članica G-20, pa i jedini mogući izazivač SAD kao

dominantne globalne supersile. Kao primarni izvor u pisanju knjige poslužilo mu je višegodišnje istraživanje i stotine urađenih intervjua.

Knjiga se sastoji iz osam poglavlja: razumevanje kineskog globalnog uticaja, kineski globalni identitet, kinesko globalno diplomatsko prisustvo, Kina i globalno upravljanje, kinesko globalno ekonomsko prisustvo, kinesko globalno kulturno prisustvo, kinesko globalno bezbednosno prisustvo i suočavanje sa globalizovanim Kinom. Obiljem podataka i ponekom anegdotom iz svog ličnog iskustva, Shambaugh sve vreme pokušava da objasni zašto Kinu smatra „nepotpunom” silom (*The Partial Power*). On prevashodno pokušava da objasni ovaj pojam. To čini tako što se fokusira manje na kineski „vertikalni” rast – njen nagli porast BDP i povećanje vojne sofisticiranosti, a više na njeno „horizontalno” širenje uticaja na ostatak planete. Stoga se veći deo knjige bavi sektorskom analizom globalnog uticaja Kine i njenim globalnim prisustvom duž pet različitih dimenzija: diplomatija, globalno upravljanje, ekonomija, kultura i vojna sila. Kada je reč o diplomatiji, autor tvrdi da je Kina reaktivna, usamljena sila koja ima mnogo saradnika, ali bez pravih saveznika i prijatelja. Iako je njen domet nesporno

globalan, u isto vreme je i vrlo plitak, jer, iako je Kina član svih većih međunarodnih organizacija, ona je pasivna, niti traži niti prihvata liderstvo u bilo kakvom većem međunarodnom projektu, što je neophodno ukoliko neka država želi da postane supersila. Nedovoljno integrisana u globalni poredak, Kina nema svest o globalnim javnim dobrima i društvenoj odgovornosti. Iako je njen ekonomski i vojni rast nesporan, ona već dugo ne prihvata preovlađujuće zapadne protokole. kako bi postigla svoje ciljeve, Shambaugh savetuje Kini pragmatično razmišljanje i dolazak kompromisom do najpametnijeg rešenja. On smatra da je kineska spoljna politika borbena i reakcionarna, vođena gotovo isključivo unutrašnjom politikom. Većina resursa koji su uloženi u privredne aktivnosti u inostranstvu su veoma ograničeni i uglavnom su, kako tvrdi Shambaugh, propali, osim u Africi. U bezbednosnom smislu, za razliku od SAD, Kina nema mrežu globalnih baza i saveza, a, kako tvrdi Shambaugh, nije čak ni dominantna sila u svom regionu. Uprkos dvocifrenom povećanju vojnog budžeta, kineska vojska jednostavno ne može da projektuje moć izvan svog regiona. On čak odbacuje i tvrdnje o globalnom kineskom prisustvu, argumentujući time da Kina ima „vrlo malo uticaja u globalnim kulturnim trendovima, minimalnu meku moć i ne tako dobar međunarodni imidž”. Naravno, Shambaugh sve to argumentuje i potkrepljuje činjenicama i analizama, često veoma fascinantnim. On eksploatiše širok spektar ranije neiskorišćenih izvora. Međutim, njegova tvrdnja da je Kina „nepotpuna” sila ostaje nepotkrepljena. Pre svega jer je ona u sferi ekonomije vrlo

jaka sila, a sa ekonomskom moći rastu i druge – vojna, kulturna, diplomatska. Možda ne automatski, ali ekonomska moć definitivno predstavlja osnovu za sve druge vrste moći. On je svestan toga da se „meka moć” ne može izvesti iz siromaštva. Dvoumeći se oko toga gde se tačno Kina ekonomski nalazi, poglavlje o kineskom globalnom ekonomskom prisustvu počinje impresivnom statistikom. Kaže da je u poslednje dve decenije Kina imala 40 procenata globalnog rasta, da je najveći energetska potrošač, najveći izvoznik na svetu i nosilac najvećih svetskih deviznih rezervi. Po njemu, ona će povećati svoje investicije u inostranstvo u narednim godinama, a već sada je počela da razvija kompanije sa pravim globalnim dometom i globalnim brendovima u sferi telekomunikacija i kućnih aparata. Međutim, on u skladu sa svojom tvrdnjom ipak ostaje pri tome da je Kina „samo delimično ekonomska sila”. Njegovi dokazi za to su tanki. Po njemu Kina ima nedovoljno razvijen finansijski sektor, što možda i nije tako loše imajući u vidu probleme na Zapadu. Pored toga Kina ima samo nekoliko vodećih multinacionalnih korporacija i „peti je po veličini investitor u inostranstvu”. Pre trideset godina, uloga Kine u globalnim poslovima izvan svog neposrednog istočnoazijskog okruženja definitivno je bila manja, imala je malo geostrateške moći. Danas, međutim, širenje ekonomske moći omogućilo joj je da proširi svoj domet praktično svuda – od mineralnih rudnika u Africi, preko valutnih tržišta na Zapadu, do naftnih polja na Bliskom istoku, agrobiznisa u Latinskoj Americi i u fabrikama istočne Azije. Deng Sjaoping je napravio ogromne promene reformama započetim 1978.

godine. Politika „četiri modernizacije” dovela je do visokog nivoa ekonomskog rasta koji je privukao svetsku pažnju. Ali Shambaugh ističe da ovaj trend se možda neće nastaviti. Po njemu, veći deo rasta bio je zasnovan na jeftinoj radnoj snazi i robnoj razmeni. Da bi se prešlo na sledeću fazu i izbegla zamka srednjeg dohotka, Kina će morati da se inovira. Autor se u knjizi u velikoj meri oslanja na analizu moći Džozefa Naja, po kome suština moći leži u pretvaranju resursa u uticaj. Shambaugh tvrdi da Kina ima sve veće globalno prisustvo i ogroman potencijal da postane istinska globalna sila. Njeni kapaciteti će se verovatno povećavati, ali se to neće automatski odraziti na moć, pa čak ni na uticaj, niti će to biti garancija da će ona uspeti da pretvori svoj potencijal u moć. Razlog za to, po njemu, treba tražiti u duboko ukorenjenom osećanju nacionalne podvojenosti. Hiljadu godina Kina je sebe doživljavala kao Srednje kraljevstvo. Na početku XIX veka to se promenilo. Poniženja koja su Kinezi trpeli vek i po od strane Japana i Zapada, za posledicu su imala dugotrajno ukorenjen osećaj nepravde i to da je kineska vlada počela na međunarodni poredak da gleda sa skepticizmom, pa čak i neprijateljstvom. Kad se na to doda podeljenost kineske elite po pitanju identiteta i vrednosti koje bi Kina trebalo da predstavlja u svetu, potpuno je logična nekoherentnost među donosiocima odluka. Ona predstavlja jednu od najvećih prepreka za efikasno vršenje vlasti, što samo govori o tome kako kriza identiteta na kraju utiče i na spoljnu politiku koju Shambaugh opisuje kao „zbunjujuću”. „Peking je ponekad agresivniji, ponekad kooperativniji. Ponekad ima jasne ciljeve, ponekad stoji sa

strane”. Stoga ne čudi tendencija Pekinga da na svaki problem gleda cost-benefit analizom.

Iako je uspon Kine „velika priča našeg doba”, Shambaugh je knjigu „China Goes Global” posvetio upravo dokazivanju tvrdnje da uspon Kine i nije tako velika priča. Drugačija, ona predstavlja zanimljivo štivo za svakog koga zanimaju savremeni međunarodni odnosi. Tokom čitanja, sve vreme se nameće autorov zaključak da je Kina „nepotpuna” globalna sila – više glumac nego država sa realnom moći koja je u stanju da utiče na oblikovanje događaja i ishoda. Dovoljno je samo pogledati kinesko globalno bezbednosno i kulturno prisustvo. Po autoru, Kina ili nije pokušala (u slučaju vojnog prisustva), ili je pokušala i nije uspela (promovisanjem svoje meke moći) da proširi uticaj na globalnom nivou. Na pitanje: „Da li će Kina stvarno da preuzme svet?”, autor odgovara: „Ne u skorije vreme”. Da li će se to promeniti tokom vremena zavisice od unutrašnjeg razvoja u Kini, ali i od sveta, koji, po njemu, ima veliku ulogu u razvoju Kine. On tvrdi da su „elementi globalne moći Kine zapravo iznenađujuće slabi i veoma neujednačeni. Kina nije toliko bitna, i sigurno nije toliko uticajna”, a njeno tretiranje „eksplicitno kao pretnje je najsigurniji način da ona to stvarno i postane”. Ona izaziva strahopoštovanje, ali ne i duboko divljenje. „Nikada neće vladati svetom”. Pogrešno je čak i sugerisati da je svet, ili da će biti pod „liderstvom Kine”. Po njemu, iako se Kini ne mogu osporiti mnoga dostignuća na osnovu kojih je postala globalni akter, njen rast nije tako sveobuhvatan kao što se misli. Ispunjen je mnogim greškama i pogrešnim koracima te je Kina često više

zbunjena svojom novom globalnom ulogom nego sam Zapad. Autor smatra ideju da će Kina vladati svetom smatra „duboko preuveličanom i netačnom” i

dodaje da ona „mora da pređe veoma dugačak put pre nego što postane – ako uopšte postane – stvarna globalna sila”.

Sanja AREŽINA

Čedomir Štrbac, **AFRIČKI ZAPISI 1988–1992**, Altera, Beograd, 2013, str. 475

“Verba volant, scripta manent” (“Reči lete, zapisano ostaje”), ovom devizom vodio se jugoslovenski ambasador Čedomir Štrbac tokom diplomatske službe u Gabonu, na rezidencijalnoj, a Ekvatorijalnoj Gvineji na nerezidencijalnoj osnovi, detaljno beležeći događaje u ovim državama, ali i celokupnom afričkom kontinentu krajem osamdesetih i početkom devede-setih godina XX veka. 25 godina kasnije pretočio ih je u knjigu „Afrički zapisi” 1988–1992, u izdanju Književno-izdavačke zadruge Altera, Beograd, 2013.

Susret sa Afrikom za mnoge još uvek „terra incognita” počinje na koricama knjige, oslikane tradicionalnim ornamentima ovog podneblja i idolima, onim umetničkim, ali i političkim – Nelsonom Mendelom, prvim crnim predsednikom Južne Afrike, sa afričkim mališanima i crvenim tepihom diplomatskog protokola u Librivilu. Ovaj afrički mozaik uvodi čitaoca u delo od 475 strana, podeljeno u 10 poglavlja u okviru kojih su 32 odeljka sa naslovima i podnaslovima i sažetim pregledom tema karakterističnih za svaki odeljak. Metodološki dobro koncipirano i hronološki postavljeno, što čitaocu omogućava lakše

snalaženje pri odabiru pojedinačnih događaja za čitanje ili analizu pojedinih događaja.

Svako ambadorsko mesto u svetu je profesionalni i lični izazov za jednog diplomatu, čime ambasador Čedomir Štrbac započinje svoja dnevna beleženja, i nosi unutrašnje dileme o ispravnosti odluke da se, u njegovom slučaju, iz oblasti naučnog radnika i univerzitetskog profesora prestroji u državnog činovnika i postane „intelektualac u fraku” (1988). Ispravnost njegove odluke potvrdili su događaji nastali ubrzo po njegovom stupanju na dužnost u Gabonu i Ekvatorijalnoj Gvineji (1989) – kraj hladnog rata i blokovske podele sveta, raspad SSSR i urušavanje socijalizma, uvođenje više-partizma u Africi (1990), i raspad SFR Jugoslavije (1992). Ovim je ambasador Štrbac postao „svedok istorije”, koji zatim analizom i komparativnom metodom upoznaje čitaoca sa stvarnim razmerama vanrednih događaja na međunarodnoj sceni, istovremeno i sam stičući diplomatsko iskustvo.

U drugom poglavlju, autor predstavlja zemlje službovanja, analizirajući njihovu socijalno-ekonomsku osnovu kao uslov

buduće modernizacije, Gabon (glavni grad Librevil), jedna od 10 najbogatijih afričkih zemalja, koja je 1960. godine stekla nezavisnost od francuske kolonijalne vladavine, sa značajnim rezervama nafte (i tek otkrivenim Raba Kounga, koje se poklopilo sa početkom njegovog službovanja); Ekvatorijalna Gvineja (glavni grad Malabo), nekadašnja španska kolonija, nezavisna od 1968. godine, privredno nerazvijenija u poređenju sa Gabonom.

U izrastanju afričkih zemalja kao subjekata na međunarodnoj sceni veliku ulogu je imao Pokret nesvrstanih, dok je SFRJ zbog podrške njihovoj nezavisnosti uživala veliki politički ugled, a zbog učesća jugoslovenskih preduzeća u realizovanju infrastrukturnih projekata tamo, i u Gabonu (GRO *Autoput*, Beograd i ATRO 25. maj, Novi Sad) imala je ekonomski značaj, o čemu ambasador Štrbac svedoči u trećem poglavlju svoje knjige.

U vreme njegovog diplomatskog službovanja u Gabonu i Ekvatorijalnoj Gvineji, ceo afrički kontinent je bio u previranju, jer su se događaji na globalnoj svetskoj sceni prelimali i na afrički kontinent, čemu je autor posvetio nekoliko centralnih poglavlja (IV, V, VI, VII) knjige. On paralelno prati događaje u Istočnoj Evropi, u Africi, ali i u sopstvenoj zemlji, SFRJ, koju su zahvatili dezintegracioni procesi.

U Gabonu su sa simpatijama gledali na promene u Istočnoj Evropi, ali uz strah da bi „Evropa u procesu sopstvenog zbližavanja, mogla da zanemari Afriku” i smanji finansijsku pomoć, i nepoznanicu o posledicama ujedinjenja dve Nemačke. U procesu urušavanja socijalizma, novi kurs otvaranja privatnog sektora u ekonomiji

najavio je predsednik Konga Sasoua Ngueso, dok je u Beninu objavljeno da marksizam-lenjinizam nije više zvanična ideologija ove države, i o tome zvanično obavestili diplomatsko-konzularna predstavništva u Librevilu, što se u Africi tumačilo kao „afrički eho perestrojke”. Sve su bili izraženiji zahtevi za demokratizacijom i pluralizacijom političkog života, što nam kroz studije slučaja autor prikazuje. Gabon je početkom 1990. doživeo iskustvo studentskih protesta i štrajkova radnika što se kasnije ipak završilo uvođenjem multipartizma. U Ekvatorijalnoj Gvineji bila je aktivna opozicija. Na višepartijskim izborima u Sao Tome i Principe, opozicija je nadmoćno pobedila.

Novi izazov za svet i diplomatsku zajednicu u Gabonu bio je rat u Zalivu (1991), o čemu ambasador Štrbac svedoči u osmom poglavlju rada, opisujući zabrinutost dela svojih kolega zbog eskalacije panislamizma i integralističkih tendencija u arapskim zemljama, kao najopasnijoj posledici ratnih dejstava u Persijskom zalivu, pretvarajući karakter Zalivskog rata u sukob Zapad-Islam, tj. Sever-Jug, čime je delom anticipirana slika sveta u novom veku.

Istovremeno, politička atmosfera i međurepublički odnosi u SFRJ bili su opterećeni zahlađenjem odnosa između Srbije i Slovenije, nestabilne situacije na Kosovu, što je uzrokovalo „prijateljsku zabrinutost” ambasadora Velike Britanije, Belgije, Obale Slonovače, Venecuele, Argentine, Urugvaja u Gabonu, kojima je zajednički imenitelj bio taj što ishod jugoslovenske krize nisu videli „u stvaranju niza novih mini država u sadašnjem jugoslovenskom prostoru u Evropi”. Sporo pristizanje informacija i direktiva iz

nadležnog Ministarstva u vremenu bez interneta i mobilne telefonije, otežavalo je posao jugoslovenskom ambasadoru i malom broju njegovih saradnika koji su saznanja o teškoj situaciji u zemlji i kasnije njenom nestanku dobijali iz stranih, prevashodno francuskih medija. Da „Jugoslavija više ne postoji”, kao ni SSSR, preimenovanje sovjetske u rusku ambasadu i zatvaranjem jugoslovenske u Gabonu, sadržina su dva poslednja poglavlja knjige, gde se može pratiti i duboka unutrašnja i psihološka drama autora, u trenutku kada nestaje zemlja u kojoj se kao ličnost i stručnjak oblikovao.

Dnevnik ambasadora Čedomira Štrpca „Afrički zapisi” s kraja XX veka,

nagoveštava ono što se danas dešava: uspon Afrike, njenu demokratizaciju i privredni napredak, koji je u poslednjih 5 godina najveći u odnosu na ostale kontinente, uprkos svetskoj ekonomskoj krizi. Nekoliko je razloga zbog čega knjigu „Afrički zapisi” preporučujem za čitanje, jer je bogat izvor za naučno istraživanje u oblasti međunarodnih odnosa i istorije, literatura za buduće diplomate, jer osim što pokazuje delikatnost profesije, detaljno predstavlja metod i tehniku funkcionisanja diplomatskog sistema, i zanimljivo je putopisno štivo za najširi krug čitalaca.

Jasminka SIMIĆ

**Stevan Rapaić, SVETSKA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA I
PREDUZEĆA U SPOLJNOJ TRGOVINI, Centar za izdavačku delatnost
Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2013, str. 217**

Knjiga „Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini”, autora Stevana Rapaića, predstavlja dobrodošao doprinos aktuelizaciji analize dometa uticaja ove međunarodne organizacije ne samo na globalnom, već i na domaćem planu. Posebno, imajući u vidu činjenicu da je Srbija u završnoj fazi pregovora o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO). Autor se prvenstveno bavi uticajem STO na poslovanje preduzeća u spoljnoj trgovini. To čini prikazujući na koji način sporazumi zaključeni u okviru ove organizacije štite prava spoljnotrgovinskih preduzeća država članica od mogućih zloupotreba, ali i

upozorava na prepreke koje mogu nastati usled nepoznavanja ili namernog nepoštovanja postavljenih pravila STO od strane tih istih preduzeća. Tako, ne smemo zaboraviti da STO upravo „postoji radi razvoja globalne trgovine, odnosno liberalizacije međunarodne trgovine”.

U strukturnom smislu knjiga je podeljena na četiri glave, uključujući uvod i rezime. U prvoj glavi, koja nosi naziv „Svetska trgovinska organizacija”, autor na sažet, a opet sveobuhvatan način razmatra STO, pruža uvid u njen nastanak i razvoj, njenu strukturu, glavne organe i način donošenja odluka, kao i osnovne principe na kojima zasniva svoje delova-

nje. Zanimljivo je saznati kako su tekle tzv. runde pregovora kojima je sukcesivno nadograđivan osnovni sporazum GATT-a, a koje su karakterisala neslaganja između najznačajnijih aktera svetske trgovine. Ove runde pregovora rezultirale su osnivanjem STO, što se tumači kao svojevrsna „prekretnica u međunarodnim trgovinskim odnosima”. Takođe, autor prikazuje postupak prijema u članstvo ove organizacije, koji uključuje više krugova multilateralnih i bilateralnih pregovora, kao i ispunjavanje niza tehničkih i administrativnih uslova da bi predočio prednosti koje članstvo donosi. Čitaoci tako na jednom mestu mogu steći osnovna znanja o STO, a prva glava predstavlja osnovu za dalja razmatranja.

U drugoj glavi, pod nazivom „Preduzeća u spoljnoj trgovini”, autor određuje pojmove spoljne trgovine i spoljnotrgovinske politike, a poslednja, između ostalog predstavlja i „strategiju svake države u njenim međunarodnim trgovinskim odnosima”. Napominje da ne postoji apsolutno liberalna spoljnotrgovinska politika u realnim uslovima privređivanja i da čak i najrazvijenije države neće pristati da svoje privrede otvore na način koji bi mogao da ugrozi ne samo njihovu ekonomsku moć, već i bezbednost i zdravlje njihovih građana. Na početku dvadesetprvog veka dominantan je model umereno liberalne spoljnotrgovinske politike. Navođenje instrumenata spoljnotrgovinske politike koji državama stoje na raspolaganju doprinosi sistematičnom pristupu u obradi teme. U nastavku dolazimo do pojmovnog određenja spoljnotrgovinskih preduzeća i njihove podele na: proizvodna preduzeća, klasične spoljnotrgovinske firme, zastupnike, distributere i komisio-nare.

Svaku od ovih kategorija spoljnotrgovinskih preduzeća, koja ujedno predstavljaju direktne učesnike u spoljnotrgovinskom poslu, autor detaljno razmatra, u prvom redu način njihovog poslovanja praćen primerima iz poslovne prakse. U sklopu ovog poglavlja osvrće se i na međunarodne trgovinske ugovore, npr. međunarodni faktoring, međunarodni forfeting, konsignaciju i dr. U indirektno učesnike u spoljnotrgovinskom poslu autor ubraja preduzeća i institucije koja pružaju neophodnu podršku izvozu i uvozu roba i usluga, a deli ih na preduzeća za pružanje funkcionalnih usluga međunarodne logistike (međunarodni špediteri i transportna preduzeća) i preduzeća i institucije za pružanje usluga podrške u okviru međunarodne logistike (osiguravajuća društva, poslovne banke, nadležna ministarstva, carinske službe, privredne komore i agencije za sertifikaciju i kontrolu kvaliteta). Dakle, obuhvaćeni su i analizirani svi direktni i indirektni učesnici u međunarodnoj trgovini, bez kojih je nezamisliv jedan spoljnotrgovinski posao.

Poslednja tematska jedinica u drugoj glavi tiče se transnacionalnih kompanija, kao ključnih nosioca svetske privrede i stranih direktnih investicija. Međutim, ni analiza njihovog političkog uticaja nije zanemarena. Saznajemo da ostvarivanje proizvodnje u inostranstvu, što je neizbežna karakteristika ovih kompanija, ima brojne prednosti u odnosu na klasičan vid spoljnotrgovinskog poslovanja u kome se roba proizvodi u matičnoj zemlji, a izvozi na teritorije drugih zemalja. Klasičan spoljnotrgovinski posao podrazumeva troškove carinjenja robe, koji se neminovno prelivaju na cenovnu konkurentnost datog proizvoda na inostranom tržištu, dok roba

proizvedena u pogonima filijala u inostranstvu ne podleže carini zemlje domaćina, jer ima tretman domaćeg proizvoda. Takođe, autor zapaža da regionalne ekonomske integracije predstavljaju idealne uslove za ostvarivanje ekonomije obima i povećanje konkurentne prednosti transnacionalnih kompanija. Zanimljivo je i da „ciljevi transnacionalnih kompanija koji teže liberalizaciji svetske trgovine, odnosno eliminisanju carina i necarinskih barijera, koincidiraju upravo sa osnovnim ciljevima STO”.

Sporazumi Svetske trgovinske organizacije je naziv treće glave u kojoj se objašnjava način na koji pravila STO, sadržana u ovim sporazumima, utiču na poslovanje preduzeća u spoljnoj trgovini. I još važnije, autor upozorava na prepreke i rizike sa kojima se ova preduzeća mogu susresti ukoliko ne poznaju ili se ogluše o pravila STO, čiji je cilj upravo eliminisanje neloyalne trgovinske prakse u međunarodnoj trgovini. Da bi analizirao njihov uticaj na preduzeća u spoljnoj trgovini, sporazume zaključene u okviru STO, autor će funkcionalno podeliti na: sporazume koji obezbeđuju olakšan pristup domaće robe inostranim tržištima (Opšti sporazum o carinama i trgovini, Sporazum o poljoprivredi, Sporazum o tekstilu i odeći); sporazume koji regulišu trgovinu uslugama, prava na intelektualnu svojinu i investicije koje utiču na trgovinu; i sporazume koji imaju najveći uticaj na poslovanje spoljnotrgovinskih preduzeća. Poslednjoj navedenoj kategoriji, autor pridaje posebnu pažnju, pa tako analizira sledeće prakse koje su takođe uređene sporazumima STO: izvoz po dampinškim cenama, izvozne subvencije i kompenzatorne mere u izvozu, pravo na zaštitu od

prekomernog uvoza, tehničke prepreke u izvozu, sanitarne i fitosanitarne mere kao prepreke izvozu, pregled robe pre isporuke, utvrđivanje carinske vrednosti robe, utvrđivanje porekla robe u izvozu i uvozne dozvole.

Na ovom mestu potrebno je istaći nespornu praktičnu vrednost knjige, jer autor na više mesta iznosi preporuke i upozorenja spoljnotrgovinskim preduzećima koja svoje poslovanje vezuju za države članice STO. Ona moraju, između ostalog biti „izrazito obazriva” prilikom zaključenja međunarodnog ugovora o prodaji i prethodno moraju istražiti uslove na ciljanom tržištu. Takođe, korisno je upoznati se sa postupkom vođenja istrage pred nadležnim državnim organima npr. kad se država članica STO pozove na pravo da primeni zaštitne mere u slučaju prekomernog uvoza ili sprovođenja postupka u slučaju zabranjenih subvencija. U okviru ovog poglavlja autor se osvrće i na posledice svetske finansijske krize iz 2008. godine po međunarodne trgovinske tokove. Obim međunarodne trgovine značajno je opao, međutim autor zaključuje da, za razliku od Velike ekonomske krize iz 1929. godine koja je prouzrokovala ekspanziju protekcionističkih spoljnotrgovinskih mera, što je za posledicu imalo globalno siromaštvo, danas, upravo zbog sporazuma STO, „protekcionizam nije zauzeo značajno mesto na ekonomskoj karti sveta”.

Poslednje poglavlje, pod naslovom „Prilagođavanje srpskih preduzeća pravilima Svetske trgovinske organizacije” otvara veliki broj izuzetno aktuelnih pitanja. Saznaćemo dokle je Srbija stigla na svom putu ka STO, kao i kako će prijem u

ovu organizaciju uticati na poslovanje njenih spoljnotrgovinskih preduzeća. Tako, autor objašnjava da su se bilateralni pregovori sa Ukrajinom pokazali kao naročito teški, usled insistiranja na određenim zahtevima na koje Srbija nije spremna da pristane, poput drastičnog smanjenja carine na čelik. Ovakav zahtev je u koliziji sa drugim interesima Srbije. Naša zemlja istovremeno pregovara i o pristupanju EU, pa autor ističe da ta činjenica značajno utiče na „manevarski prostor srpskih predstavnika koji učestvuju u pregovorima sa državama članicama STO”. „Srbija nije u mogućnosti da odobri trgovinske koncesije koje bi bile iznad Jedinstvene spoljnotrgovinske politike EU, odnosno da snizi carine na nivo koji bi bio niži od onog u EU”. Autor u nastavku analizira troškove i koristi od članstva Srbije u STO iz ugla spoljnotrgovinskih preduzeća i zaključuje da je članstvo u STO – globalnoj instituciji koja reguliše 98% svetske trgovine neophodno kako bi Srbija povećala svoj izvoz, poboljšala kvalitet svojih proizvoda, uvezla savremenu tehnologiju, eliminisala monopole i ostvarila kvalitetni poslovni ambijent koji će privući strane direktne investicije.

Takođe, predlaže i uvođenje novih poslovnih formi radi unapređenja izvozne konkurentnosti srpskih preduzeća – menadžment lanca snabdevanja i poslovanje unutar klastera. Baveći se ovom temom navodi zanimljiv primer klastera formiranih isključivo od malih i srednjih preduzeća u privatnom vlasništvu u četiri kineske provincije, kao i u gradovima Peking, Šangaj i Tianjin koji su u 2006. godini generisali više od polovine kineskog bruto društvenog proizvoda. Prvi osnovani klaster u Srbiji i ujedno klaster sa najvećim potencijalom je Automobilski klaster Srbije – *AC Serbia*.

Na kraju, može se zaključiti da je ova knjiga veoma značajna i zanimljiva za sve one koji se interesuju za savremene tokove međunarodne trgovine, delovanje STO, ali i spoljnotrgovinsku politiku Srbije. Ipak, čini se da će posebno korisna biti svima koji se bave upravo spoljnotrgovinskim poslovima. Takođe, knjiga može biti korišćena i kao udžbenik, jer se autor potrudio da pojmove temeljno objasni ne ostavljajući mesta nejasnoćama, a obiluje i interesantnim primerima i aktuelnim podacima.

Dragana DABIĆ

MEĐUNARODNI PROBLEMI

Časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, 11 000 Beograd, Srbija, sekretarica Snežana ZEČEVIĆ, E-mail:
snezana@diplomacy.bg.ac.yu, tel: 3373824, fax: 3373835

UPUTSTVO AUTORIMA

Mole se autori da se pri pisanju tekstova pridržavaju sledećih uputstava.

1. Tekstove treba pisati latinicom. Članci mogu imati najmanje 16 a najviše 24 strane jednostrukog proreda (single) u Word formatu. Pored osnovnog teksta treba sačiniti apstrakt, ključne reči i izbor korišćene literature. Apstrakt do 150 reči treba da ukaže na osnovne elemente sadržaja teksta. Obim prikaza knjiga može da bude do tri strane.

2. Napomene i izvore treba pisati u fusnotama na dnu strane (ne na kraju teksta). Pri navođenju izvora u bibliografskoj jedinici obavezno stavljati ime i prezime, ili prezime pa ime autora (onako kako je navedeno u citiranom izvoru), naslov teksta, izdavača, ili časopis, mesto i godinu izdanja; str. (ako je izvor na srpskom), p. (ako se citira jedna strana izvora na engleskom), pp. (ako se citira više strana izvora na engleskom). Italic i znake navoda stavljati kao što je navedeno u primerima.

Primeri:

1 Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi – osnovi opšte teorije*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Beograd, 1988, str. 388.

2 Zlatko Isaković, “Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta

političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123-4 (ili: 123-33, 198-200).
Napomena: ako je više urednika, priređivača onda – (urs)

3 Videti: Ranko Petković, “Jugoslavija i NATO”, *Međunarodna politika*, godina XLVII, br. 1060, april 1997, str. 11.

Ili – Boris Krivokapić, “Etničke manjine u Finskoj”, *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3-4, 1998, str. 489.

Ili – Ozren Tošić, “Žrtve manipulacije”, *Politika*, 10. 1. 2006, str. 6.

4 William McCarthy, *The Closed Shop in Britain*, Basil Blackwell, Oxford 1964, p. 134 (ili: pp. 134-8, 134-44, 198-204) .

5 Eamonn Fingleton, “Japan’s Invisible Leviatan”, *Foreign Affairs*, vol. LII, no. 2, March/April 1995, p. 69.

6 Dafydd Elis Thomas, “The Constitution of Wales”, in: Bernard Crick (ed.), *National Identities, The Constitution of the United Kingdom*, Blackwell, Oxford, 1991, p. 65. Napomena: ako je više urednika onda - (eds)

3. Pri ponovnom citiranju istog teksta, ako se navodi posle nekih drugih fusnota, obavezno stavljati ime i prezime, odnosno prezime i ime (ne inicijale) autora, naslov teksta, pa - op. cit., (ili loc. cit.,) str. (ili p., pp.), a ako se navode odmah posle prvog navođenja: Ibid., (ili: Ibidem), str.

Primeri:

1 Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi – Osnovi opšte teorije*, op. cit., (ili: loc. cit.,) str. 387-8.

2 Ibid. (ili: Ibidem), str. 390.

4. Slična pravila važe i za navođenje dokumenata kao izvora.

Primeri:

1 *The Dayton Peace Accords*, Office of Public Communication, Bureau of Public Affairs, U. S. Department of State, 1995, p. 7.

2 “Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini”, Dejton, 21. novembar, Pariz, 14. decembar 1995, *Međunarodna politika*, Beograd, godina XLVI, br. 1041, 2. februar 1996, str. 8.

3 “Single European Act”, Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2-4.

4 Ibid., p. 3.

5 *The Dayton Peace Accords*, op. cit., pp. 26-8.

5. Ako je izvor sa Interneta treba navesti datum kada je autor koristio tekst, pošto se sadržaj Interneta povremeno menja.

Primeri:

1 Kenneth N. Waltz, "The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better?", *Adelphi Papers*, Number 171, International Institute for Strategic Studies, London 1981, Internet: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/waltz1.htm> 01/03/2005.

2 *APEC Leaders Economic Vision Statement*, Blake Island, Seattle, 20 November 1993, Internet: <http://www.apecsec.org.sg/econlead/blake.html> 08/03/1997.

3 *The Northern Ireland Peace Agreement*, Internet: <http://www.irish-times.com.html> 10/04/1998.

Bibliografiju, odnosno Literaturu praviti po istim pravilima, osim što je ovde obavezno navesti prvo prezime, pa ime autora.

Autor teksta koji se objavljuje u našem časopisu treba da dostavi pored prezimena i imena i zvanje (ili zanimanje), naziv i mesto institucije gde je zaposlen, svoju ličnu adresu ili e-mail adresu.

Priloge u elektronskom obliku treba dostavljati na E-mail adresu: snezanz@diplomacy.bg.ac.rs, ili branam14@gmail.com, a u štampanom obliku ili na CD-ROM-u na adresu: Snežana Zečević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, Beograd, Srbija.

Prilozi koji se dostavljaju radi objavljivanja moraju predstavljati rezultate sopstvenih ili zajedničkih istraživanja. Oni se objavljuju ukoliko poseduju dve pozitivne anonimne recenzije.

Autori su dužni da poštuju autorska prava trećih lica. Prilozi koji su već objavljeni u drugoj publikaciji neće biti objavljivani. Izuzetno pod uslovom da Uređivački odbor oceni da njihov kvalitet može biti od koristi za unapređenje naučnoistraživačke delatnosti, pojedini radovi se mogu objaviti u celini ili u delovima uz poštovanje svih autorskih prava i prava na intelektualnu svojinu. U tom slučaju u fusnoti treba navesti da je dobijena saglasnost od prvog izdavača i uneti izvor iz koga je prilog preuzet.

Uređivački odbor

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IIPE) was founded in 1947. From a small group of researchers, who laid foundations of the Yugoslav science of international relations, the Institute has gradually turned into one of the largest scientific institutions of this kind in Europe. The Institute has a rich research tradition, always taking a special place in the academic and diplomatic life of our country. The Institute's mission is to carry out systematic research of fundamental processes in the international community and political, economic, military, technological, cultural and social features of the contemporary world. Providing a research basis for defining strategic principles and proposing foreign policy priorities, the Institute works closely with government officials - the Ministry of Foreign Affairs. Its task is also to inform the public of the basic trends in international relations, issuing numerous publications, holding conferences, and organising lectures and debates. IIPE's guests and lecturers include prominent scholars, professors, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. IIPE participates in various domestic and international research projects. With a broad research and educational activity, the largest library in the country in the field of international relations, including an exclusive depository library of UN, European Union and NATO publications and documents, and its own publishing house, IIPE is today the leading institute of this kind in our country.

The Institute's e-mail address is: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

The Institute's web site is: <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNI problemi – International
problems: časopis Instituta za međunarodnu
politiku i privredu / glavni i odgovorni
urednik Brana Marković. – God. 1, br. 1
(1949)-. - Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1949-. -
24 cm

Tromesečno

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

NOVIJA IZDANJA INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

NATIONAL AND EUROPEAN IDENTITY IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION, *Proceedings*, *Pero Petrović* i *Milovan Radaković* (eds.), tvrd povež, 2013, 820 str.

ENERGY SECURITY OF EUROPE: THE POSITION OF SERBIA, *Proceedings*, *Miroslav Antevski* and *Dobrca Vesić* (eds.), broširano, 2013, 496 str.

Brano Miljuš, ISTRAŽIVANJE POLITIČKOG TRŽIŠTA, broširano, 2012, 320 str.

Dragan Petrović, GEOPOLITIKA SREDOZEM-LJA, tvrd povež, 2012, 228 str.

SPOLJNA POLITIKA SRBIJE I ZAJEDNIČKA SPOLJNA BEZBEDNOSNA POLITIKA EU, zbornik radova, priređivači *Dragan Đukanović* i *Miloš Jončić*, broširano, 2012, 580 str.

Duško Dimitrijević, DRŽAVNE GRANICE NAKON SUKCESIJE SFR JUGOSLAVIJE, tvrd povež, 2012, 484 str.

DANUBE STRATEGY – STRATEGIC SIGNIFICANCE FOR SERBIA, zbornik radova, priređivači, *Nevenka Jeftić Šarčević* i *Edita Stojić Karanović*, broširano, 2012, 352 str.

WESTERN BALKANS: FROM INTEGRATION TO STABILISATION, zbornik radova, priređivači, *Miroslav Antevski* i *Dragana Mitrović*, broširano, 2012, 404 str.

MEANING OF BORDERS AND BORDER ISSUES IN THE AGE OF GLOBALIZATION: EUROPE AND ASIA, zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević*, *Dragana Mitrović* i *Ivona Lađevac*, broširano, 2012, 160 str.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE (II), zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević* i *Brano Miljuš*, tvrdi povež, 2012, 886 str.

STUBOVI SPOLJNE POLITIKE – SRBIJA, EU, SAD i KINA, *Dragan Petrović* i *Dragan Đukanović*, broširano, 2012, 240 str.

Milovan Radaković, KOMPONENTE NACIONALNOG I EVROPSKOG IDENTITETA, tvrd povež, 2012, 280 str.

ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA U PROMOCIJI POTENCIJALA PODUNAVLJA U SVETLU IZRADE STRATEGIJE EU ZA DUNAVSKI RE-

GION, zbornik radova, priređivači *Edita Stojić Karanović* i *Nevenka Jeftić Šarčević*, broširano, 2012, 212 str.

SRBIJA I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE, zbornik radova, priređivači *Dragan Đukanović* i *Ivona Lađevac*, broširano, 2011, 572 str.

JAPAN AND SERBIA: REGIONAL COOPERATION AND BORDER ISSUES: A COMPARATIVE ANALYSIS, zbornik radova, priređivači *Duško Dimitrijević* i *Ivona Lađevac*, broširano, 2011, 192 str.

DEVELOPMENT POTENTIALS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT: INTERNATIONAL EXPERIENCES, zbornik radova, priređivači *Miroslav Antevski*, broširano, 2011, 404 str.

Duško Dimitrijević i *Stevan Đorđević*, PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA, tvrdi povež, 2011, 688 str.

Edita Stojić Karanović i *Dragan Petrović*, DUNAVSKA STRATEGIJA, broširano, 2011, 272 str.

DRUŠTVENI ASPEKTI ORGANIZOVANOG KRIMINALA, zbornik radova, priređivači *Aleksandar Fatić* i *Božidar Banović*, broširano, 2011, 472 str.

Hasiba Hrustić, PORESKA HARMONIZACIJA U EVROPSKOJ UNIJI, broširano, 2011, 248 str.

Brano Miljuš i *Dragan Đukanović*, DOBROSUSEDSKI ODNOSI, broširano, 2011, 284 str.

Dragan Petrović, FRANCUSKO SRPSKI ODNOSI 1800–2010, tvrdi povež, 2011, 372 str.

Pero Petrović, KAPITALNA ULAGANJA I PROJEKTNO FINANSIRANJE, broširano, 2010, 236 str.

HARMONIZACIJA ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE SA PRAVOM EVROPSKE UNIJE, zbornik radova, *Duško Dimitrijević* i *Brano Miljuš* (priređivači), broširano, 2010, 578 str.

Vladimir Grečić, SRPSKA NAUČNA DIJASPORA, broširano, 2010, 416 str.

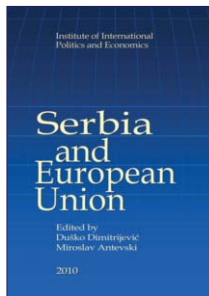
Predrag Bjelić, *Sanja Jelisavac Trošić* i *Ivana Popović Petrović*, SAVREMENA MEĐUNARODNA TRGOVINA, broširano, 2010, 360 str.

**PROŠIRENJE EVROPSKE UNIJE
NA ZAPADNI BALKAN**
zbornik radova, priređivači *Duško
Dimitrijević i Ivona Lađevac*

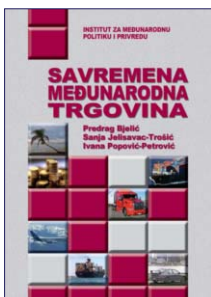
**SRPSKA NAUČNA
DIJASPORA**
Vladimir Grečić

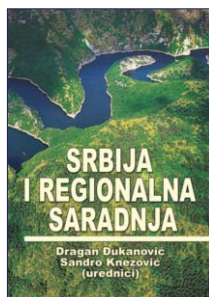
**SERBIA AND
EUROPEAN UNION**
Editors *Duško Dimitrijević
and Miroslav Antevski*

**HARMONIZACIJA
ZAKONODAVSTVA
REPUBLIKE SRBIJE
SA PRAVOM EU**
zbornik radova, priređivači
Duško Dimitrijević i Brano Miljuš

**SAVREMENA
MEĐUNARODNA
TRGOVINA**
*Predrag Bjelić,
Sanja Jelisavac-Trošić
i Ivana Petrović-Popović*

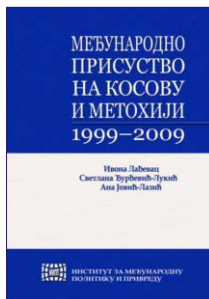
**SERBIJA
I REGIONALNA
SARADNJA**
zbornik radova, priređivači
*Dragan Đukanović
i Sandro Knezović*

**SRBIJA U SAVREMENOM
GEOSTRATESKOM
OKRUŽENJU**
zbornik radova,
priređivač *Nevenka Jeftić*

**UNAPREĐENJE TURIZMA KAO
FAKTOR RAZVOJA PRIVREDE
REPUBLIKE SRBIJE**
zbornik radova, *Pero Petrović
i Vidoje Golubović* (priređivači)

**MEĐUNARODNO
PRISUSTVO
NA KOSOVO
I METOHIJI
1999-2009**
*Ivona Lađevac
Svetlana Đurđević-Lukić,
Ana Jović-Lazić*
**MEĐUNARODNO
PRISUSTVO NA KOSOVO
I METOHIJI OD 1999.
DO 2009. GODINE**

Nova izdanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs